magazin istoric

ANUL I
Nr. 6
SEPTEMBRIE 1967

SUMAR

1	*Negru-Vodă, „întemeietorul" Țării Românești*	ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU
5	*Buridava dacică la Ocnița ?*	DUMITRU BERCIU
10	*Churchill-Roosevelt și cele 232 de zile ale Tobrukului*	GHEORGHE LUPAN
15	*Prin Bucureștiul veacului trecut*	CONSTANTIN KIRIȚESCU
23	*„Tratatul sublim"*	EDWIN GLASER
26	*Un precursor : „Magazin istoric pentru Dacia"*	ALEXANDRU PIRU
28	*Cernica — unul dintre cele mai vechi cimitire preistorice din Europa*	GH. CANTACUZINO
33	*Conferința de la Ialta*	
40	*Statistică și istorie*	H. H. STAHL
42	*Johann Strauss în Bucureștiul anului 1848*	ELENA GEORGESCU
43	*Curse de cai în Moldova medievală*	P. P. PANAITESCU
46	*Pompierii lui Zăgănescu*	C. UCRAIN, L. LOGHIN
53	*Memorii de război*	CHARLES DE GAULLE
61	*Iancu Jianu*	PETRE PANDREA
66	*Memorii*	C. ARGETOIANU
74	*Oamenii epocii minoice*	FRIEDRICH MATZ
79	*Monumente care au fost : Turnul Colței*	ALEXANDRU ALEXIANU
82	*Ultima ședință a Marelui Consiliu Fascist*	PAUL B. MARIAN
87	*Hans Christian Andersen în România*	N. A. NICOLESCU
90	*Îți mulțumesc, stimate anonim*	DORIN SORESCU
91	*Poșta redacției*	

magazin istoric

REVISTĂ DE CULTURĂ ISTORICĂ. SOCIETATEA DE ȘTIINȚE ISTORICE ȘI FILOLOGICE DIN REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

COLEGIUL DE REDACȚIE

Dumitru Almaș (director), **Constantin Antip** (redactor-șef), **Virgil Cândea, Hadrian Daicoviciu, Ion Dragomirescu, Titu Georgescu, Dinu C. Giurescu, Nicolae Minei, Cristian Popișteanu, Al. Gh. Savu** (redactor-șef adjunct), **Ștefan Ștefănescu.**

NEGRU - VODĂ, „ÎNTEMEIETORUL" ŢĂRII ROMÂNEŞTI

ŞTEFAN ŞTEFĂNESCU

Legenda — așa cum ni s-a păstrat

Legenda despre Negru-Vodă, „întemeietor" al Țării Românești, este similară cu cea a voievodului Dragoș, „descălecătorul" Moldovei. Potrivit tradiției populare, păstrată în Muscel, trăia pe vremea tătarilor, peste munți, în Țara Făgărașului, un român viteaz, frumos și înțelept. El a strîns în jurul lui mai mulți voinici, cărora le-a vorbit despre suferințele îndurate de pe urma tătarilor de frații lor de dincolo de munți. După ce au chibzuit îndelung, ei au hotărît într-un glas să vină în sprijinul acestora ; au trecut munții și au ajuns la Cîmpulung. Era într-o zi de sărbătoare. Lume multă era adunată aici. Sosirea lor a produs o mare bucurie și ei nu s-au mai îndurat să-și părăsească frații. S-au așezat la Cîmpulung și s-au pregătit de luptă cu tătarii. Cu prilejul tîrgului de Sfînt Ilie, în timp ce, încărcați de prăzi, tătarii se veseleau, au fost atacați de Negru-Vodă ; mulți tătari au fost uciși, iar cei rămași în viață, alungați din țară. „Pe urmă, Negru-Vodă a început să așeze lucrurile în țară ; a făcut cetăți, mănăstiri, sate și orașe pe la toate poalele munților și pe văile rîurilor".

De numele lui Negru-Vodă, venit din Făgăraș la Cîmpulung, tradiția mai leagă, pe lîngă „întemeierea" țării, și eliberarea ei de tătari, mutarea scaunului, precum și ridicarea bisericii, a curților și caselor domnești la Curtea de Argeș. Soției sale, de religie catolică, i se atribuie biserica Sîn-Nicoară, pe care ea ar fi clădit-o în timp ce Negru-Vodă era plecat să alunge pe tătari. La întoarcere, Negru-Vodă ar fi poruncit ca biserica, ridicată fără știrea sa, să fie dărîmată.

...Apoi, Negru-Vodă a devenit Radu-Negru

Acestea sînt elementele principale ale tradiției „descălecatului" Țării Românești către Negru-Vodă. Cînd, începînd cu secolul al XVI-lea, sub influența realizărilor istoriografice din Moldova, s-a trecut la întocmirea cronicii Țării Românești, tradiției i s-au adăugat noi elemente, încercîndu-se, totodată, unele precizări și identificări. Ele însă mai mult au complicat decît au lămurit lucrurile. Negru-Vodă a fost identificat cu Radu I și a apărut personajul „Radu-Negru" ; ca dată a „descălecatului" a fost fixat anul 1290 ; a fost introdusă ideea închinării de bună voie către Radu-Negru a boierimii oltene în frunte cu Băsărăbeștii, nume prin care se înțelegeau de fapt boierii Craioveşti („Băsărăbeștii cu toată boierimea ce era mai nainte preste Olt s-au sculat cu toții de au venit la Radu-Vodă, închinîndu-se să fie supt porunca lui și numai el să fie preste toți").

Ca să se explice prezența în vechile orașe de scaun ale țării a comunităților catolice și săsești, s-a admis, o dată cu „descălecatul" lui Radu-Negru, o însemnată imigrație de populație, românească și străină, la sud de Carpați („Radu-Negru Voievod, mare herțeg pre Amlaș și pre Făgăraș, ridicatu-s-au de acolo, cu toată casa lui și cu multime de noroade"). Începînd cu a doua jumătate a secolului al XVI-lea apar atestări documentare care dau soției lui Negru-Vodă numele de Marghita și-i atribuie ridicarea Cloașterului (Bărăția) de la Cîmpulung.

Faptele, însă, pledează pentru Basarab

Din confruntarea datelor tradiției cu cele din izvoarele a căror autenticitate nu poate fi contestată rezultă :

Negru-Vodă, „descălecătorul" Țării Românești, nu este decît o personificare legendară a unui domn care avea în realitate alt nume. Cel mai adesea el a fost identificat cu Basarab I, cu Nicolae Alexandru (sau chiar cu amîndoi contopiți într-o singură persoană), cu Radu I sau cu Neagoe Basarab. Faptele pe care tradiția i le atribuie lui Negru-Vodă : întemeietor de țară, luptător împotriva tătarilor, ctitor al primelor așezăminte religioase, fac ca identificarea lui cea mai sigură să fie cu Basarab I. Prin vitejia manifestată și victoriile repurtate în luptele cu tătarii, acesta a reușit, la începutul secolului al XIV-lea, — într-un moment cînd o criză politică puternică se manifesta în statele vecine — să se impună atenției celorlalte căpetenii de la sud de Carpați și să fie ales de ele „mare voievod". Cu sprijinul lor, el a eliberat de sub stăpînirea tătară teritoriul Țării Românești, a înlăturat vasalitatea față de coroana ungară, a creat un stat independent, pe care l-a impus printr-o politică înțeleaptă pe plan internațional, a pus bazele unei dinastii care a ocupat tronul Țării Românești aproape 300 de ani. Pe drept cuvînt lui Basarab i s-a atribuit epitetul de „cel Mare".

Negru i s-a spus lui Basarab în urma îndepărtării Negrilor Tătari din ținuturile de la răsărit de Olt (fostele județe Dîmbovița, Prahova și Buzău, precum și sudul Munte-

niei pînă la Dunăre), numite cu o terminologie turaniană „Țara Neagră". Ca simbol al cuceririi „Țării Negre", au fost reproduse pe blazonul de familie al Basarabilor capetele de „arapi".

Sub urmașii lui Basarab, viața de stat a cîștigat în organizare, biserica a devenit un sprijin însemnat al domniei, cancelaria domnească a început să funcționeze, consfințind prin actele emise noua ordine care se instaura. Dintre succesorii lui Basarab I, tradiția a reținut în special figura lui Radu I. În timpul domniei acestuia a fost terminată zidirea mănăstirii Tismana, cea dintîi mare mănăstire a țării, devenită important centru cultural. Radu I a fost totodată ctitor la Cozia, Cotmeana, Biserica Domnească din Curtea de Argeș și la alte fundații religioase mai mărunte. Cum din această cauză cele mai vechi acte mănăstirești îl pomeneau pe Radu ca pe primul ctitor, el a fost confundat, cu timpul, cu primul domn al țării, cu Negru-Vodă, și considerat ca adevăratul „întemeietor" al ei.

Știința nu se poate susține că Țara Românească a fost întemeiată, ca stat, prin „descălecarea", prin venirea unor oameni călări din afara hotarelor ei. Înainte de anul 1290, data așa-numitului „descălecat" din Țara Făgărașului, existau pe teritoriul de la sud de Carpați formațiuni politice românești cu un nivel destul de înaintat de organizare. **Diploma Ioaniților** atestă existența la 1247 a cnezatelor lui Ioan și Farcaș, ca și a voievodatului lui Litovoi în dreapta Oltului, iar în stînga lui a voievodatului lui Seneslau. Aceste formațiuni politice au căutat, folosind orice prilej, să se opună expansiunii feudalilor maghiari și să se unească într-o singură organizațiune statală. O primă încercare în acest sens, neizbutită însă, a făcut-o Litovoi. El a căzut — ne-o spune un document din 1285, ianuarie 8 — în luptă cu oastea regatului maghiar, iar fratele său, Barbat, a fost luat prizonier și silit să se răscumpere cu o mare sumă de bani. Înfruntarea pe cîmpul de luptă a oștirii unui stat puternic și plata unei însemnate sume pentru răscumpărarea libertății din partea unuia dintre conducătorii români vorbesc despre forța militară și puterea economică a formațiunilor politice de la sud de Carpați în a doua jumătate a secolului al XIII-lea.

Fapta lui Litovoi arăta că nu era departe momentul în care formațiunile politice românești de la sud de Carpați își vor uni eforturile în realizarea unei mari formațiuni de stat de sine stătătoare. Ceea ce nu reușise să realizeze voievodul din dreapta Oltului va reuși, într-un alt moment istoric, la sfîrșitul secolului al XIII-lea și începutul secolului al XIV-lea voievodul din părțile Argeșului.

Basarab I și doamna lui (frescă din Biserica Domnească de la Argeș, după un original contemporan)

Cum a apărut ideea „descălecatului"

Dacă Țara Românească nu s-a format, ca stat, printr-un „descălecat", ci — așa cum o arată faptele istorice certe — prin strîngerea la un loc a unor formațiuni politice existente la sud de Carpați și care au luat naștere în urma unei îndelungate dezvoltări a societății locale, rămîne să explicăm de unde a apărut totuși ideea „descălecatului" din Transilvania. Mai mulți factori au contribuit, cu siguranță, la aceasta. Modelul de la care s-a plecat și, prin analogie, cu care a fost inventat „descălecatul" Țării Românești din Făgăraș și Amlaș a fost „descălecatul" Moldovei din Maramureș.

Titlul de „herțeg Amlașului și Făgărașului", pe care îl purtau în documentele din seco-

lele XIV—XV unii domni ai Țării Românești, a fost luat drept indiciu al „descălecatului". (În realitate cele două ținuturi erau concedate domnilor români de regele maghiar în schimbul recunoașterii lui ca suzeran. Faptul că Radu I, rupînd legăturile de vasalitate cu Ungaria, n-a mai stăpînit cele două ținuturi, a contribuit la formarea tradiției despre „descălecatul" lui Radu-Negru din Țara Făgărașului.)

Printre alte elemente care au contribuit la acreditarea ideii de „descălecat" a fost prezența populației alogene, de religie catolică, în vechile orașe de reședință ale Țării Românești. Strînsele legături la începutul vieții de stat românești de la sud de Carpați între conducătorii de aci și regalitatea maghiară au facilitat trecerea — susținută de politica catolică de prozelitism — a misionarilor și a altor elemente catolice în Muntenia. Cea mai veche mențiune documentară despre comunitățile catolice la sud de Carpați privește orașul Cîmpulung (este vorba de inscripția din anul 1300 de pe piatra tombală a comitelui Laurențiu de Campolongo). Tradiția a reținut și ea acest fapt și Cîmpulung a fost socotit ca prim popas al „descălecătorilor". Aci a murit de altfel și probabil tot aci a fost îngropat Basarab I.

Unii dintre primii domni ai Țării Românești, ca și ai Moldovei, au avut soții catolice. Documentar este dovedit că cea de-a doua soție a lui Nicolae Alexandru, fiul lui Basarab I, era o catolică, Doamna Clara. Acesteia, Papa îi transmitea, în ianuarie 1370, mulțumiri pentru convertirea la catolicism a fiicei ei Ana, soția lui Strasimir, țarul de la Vidin. Nu este exclus ca faptele pe care tradiția le atribuie Marghitei, soția lui Negru-Vodă, să privească nu pe Marghita (care poate fi — așa cum presupunea Alex. Lapedatu — un nume legendar, „o reînviere munteană a celor două Marghite moldovene, a lui Petru Mușat și Alexandru cel Bun"), cît mai ales pe Doamna Clara, atît de cunoscută prin protecția acordată de ea catolicismului. În afară de elemente alogene, de religie catolică, tradiția mai amintește — și faptul este probat documentar — de trecerea la sud de Carpați a multor români din Transilvania. Înrăutățirea situației populației românești din această provincie a generat un val continuu de emigrări la sud și est de Carpați. Ca să nu scadă numărul supușilor — ce asigurau bogăția și tăria statului — regalitatea maghiară s-a văzut nevoită să ia măsuri de interdicție a emigrărilor. În diploma din 1247, prin care se conceda cavalerilor ioaniți Țara Severinului, regele Bela al IV-lea le atrăgea atenția să nu permită ca în ținuturile pe care ei urmau să le ia în stăpînire să se așeze locuitori din regatul maghiar „de orice stare și neam ar fi". Introducerea unei atare clauze arată că la data emiterii diplomei emigrările locuitorilor din regatul maghiar, în cazul dat din Transilvania la sud de Carpați, cunoșteau proporții însemnate. În perioada în care tradiția fixează momentul „descălecatului" (sfîrșitul secolului al XIII-lea), înrăutățirii situației sociale a românilor din Transilvania i se adăugaseră persecuțiile religioase urmate de lipsa de drepturi politice. Toate acestea au făcut să crească curentul emigrărilor de populație, în special din regiunile de margine, de unde se putea trece cu mai multă ușurință granița.

Deși nu se poate spune că emigrările de populație din Transilvania au determinat — așa cum tradiția ne-o spune — „întemeierea" Țării Românești, ele au potențat vitalitatea organismelor politice de la sud de Carpați, contribuind la grăbirea procesului de unificare a lor.

Partea din cronică referitoare la închinarea de bună voie a boierimii oltene față de „întemeietorul" țării nu este altceva decît transpunerea în perioada formării statului de sine stătător Țara Românească a unei situații mai tîrzii, apropiată în timp de data întocmirii cronicii Țării Românești. Este vorba de raporturile create între banul Olteniei și „domnul întregii țări", după ce boierii Craioveşti, deveniți „vlasteli" (rude cu familia domnească) și apoi „Băsărăbești", au ajuns să-și transmită ereditar marea bănie.

Concluzia care se desprinde din analiza critică a izvoarelor poate fi formulată astfel : ceea ce tradiția numește „descălecat" nu este altceva decît un curent de emigrare de populație din Transilvania la sud de Carpați, care, deși nu a creat statul Țara Românească, a avut un rol însemnat în creșterea potențialului uman al organizațiilor politice românești de la sud de Carpați, a fost un factor important în unificarea lor.

Negru-Vodă este personificarea legendară a lui Basarab I, în domnia căruia țara a cunoscut o perioadă de prosperitate economică, ca urmare a înmulțirii populației și dezvoltării vieții orășenești ; s-a înfăptuit unitatea teritorială, a fost dobîndită neatîrnarea și s-au creat bazele politicii externe a Țării Românești.

Prin opera înfăptuită, Basarab I poate fi socotit, pe drept cuvînt, ca „întemeietorul" statului Țara Românească, el binemeritînd epitetul de „cel Mare".

URIDAVA DACICĂ LA OCNIȚA ?

Prof. univ. dr. docent DUMITRU BERCIU

PROLOG

Cititorule, te-aș fi vrut martor al cronicii istorice seculare a locurilor unde am poposit, pentru a fi părtaș evocării vremurilor lui Mircea Voievod.

Să fi fost cu mine sub streașina munților ridicați în dreapta și stînga Oltului, în seara de august a Coziei Basarabilor, lîngă ruinele castrului roman și urmele satelor de daci, atunci ai fi înțeles mai bine jurămîntul lui Mircea, rostit în dangăt de clopote ce băteau din aceeași clopotniță de la sfîrșit de veac patruspreze:

„Jur să rămînem aici, pentru că aici am învățat încotro să privim, ca să vedem răsărind soarele.

Aici am învățat cînd să scoatem plugurile și să aruncăm sămînța.

Și tot aici am învățat să murim ca oameni liberi și buni, pentru pămîntul nostru românesc!"

Am plecat în noapte, tîrziu, răscolit de umbra lui Mircea la Cozia în versiunea meritorie — „Io Mircea Voievod" — a colectivului unui teatru — Pitești — pătruns de misiunea sa.

Istoria o seamănă, am înțeles mai bine, nu numai cartea și dascălul. Muza istoriei — Clio, se va fi însoțit cîndva spre folos omului cu muza teatrului — Thalia...

A doua zi, rugam pe fostul meu profesor de la universitate, doctorul docent Dumitru Berciu, săpător al vestigiilor dacice, să-mi grăiască despre trecutul acestor locuri înainte de Mircea și, mai ales, despre trecutul locuitorilor acestor meleaguri. Am înțeles că părțile acestea din jurul Vîlcii pînă spre Lotru au fost populate neîntrerupt, că așezările romane sînt salbă de o parte și de alta a Oltului, că acestea ca și cele ale romanilor de mai tîrziu aveau sub temelii alte temelii mai de demult, ale dacilor. Despre aceasta l-am rugat să scrie pentru revistă...

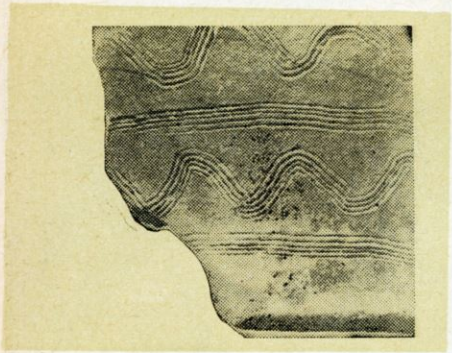

Ocnița. Fragment de vas lucrat cu mîna, de veche tradiție dacică, ornamentat cu striuri paralele și motive decorative în formă de valuri (sec. II—I î.e.n.) ←

Ocnița, săpăturile din 1967: mormîntul de incinerație al unui nobil dac, în care se găseau opt vase întregi, printre care unul pictat, unic pînă acum în România →

Izvoarele antice menționează o așezare cvasi-orășenească dacică denumită Buridava. În urmă cu mai bine de 35 de ani, noi am localizat acest centru — dava — al tribului burilor dacici undeva în fostul județ Vîlcea. Pe atunci, în afară de cetatea de pămînt de la Grădiștea, nu dispuneam încă de nici o documentare de caracter arheologic dacic, pe baza căreia să se poată susține o atare ipoteză. Ne mărgineam doar la interpretarea datelor scrise și la argumente de natură logică, făcînd și supoziția că însuși numele marelui Burebista nu poate fi străin de buri și de Buridava de la sud de Carpați.

În prezent, vechea intuiție istorică începe să se contureze din ce în ce mai clar, pe măsură ce înaintează, an de an, cercetările arheologice de la Ocnița (lîngă Ocnele Mari, raionul Rm. Vîlcea), efectuate cu colaborarea dintre Institutul Arheologic al Academiei Republicii Socialiste România și Muzeul raional din Rm. Vîlcea.

În zona de veche și străveche exploatare a sării — una dintre bogățiile naturale ale patriei noastre — a fost identificat un sistem complex defensiv, format din trei cetăți de pămînt amenajate pe vîrfurile unor înălțimi care se închid spre salină ca o potcoavă, în jurul căruia se aflau așezări civile intens locuite. Toată zona salinelor și împrejurimile imediate sînt presărate cu numeroase așezări din vremea dacilor. La baza acestora stau alte locuiri și mai vechi, care se urcă pînă către începuturile epocii bronzului (acum aproximativ 4000 de ani) și din prima epocă a fierului, cînd tracii au exploatat ocnele de sare locale, așa cum s-a

și dovedit pe baza documentării arheologice scoasă din săpăturile noastre. Se știe că tracii, ca și înaintașii lor direcți din epoca bronzului — prototracii — au fost crescători de vite și aveau nevoie de sare, pe care o schimbau și cu alte triburi, ceea ce a contribuit la ridicarea nivelului lor de trai și la diferențierea socială.

Sistemul defensiv, recent descoperit, se leagă de cel din Transilvania și avea rolul nu numai de a apăra ținutul bogat în sare de la Ocnele Mari de azi, dar și de a păzi accesul pe Valea Oltului peste Carpați. Prin amploarea sa, acest sistem de apărare, cît și intensitatea locuirii civile din jurul său și larga răspîndire a așezărilor ne îngăduie să presupunem că **Buridava** dacică poate să fi fost la Ocnița. Cetățile de pe înălțimi erau înconjurate cu șanțuri și valuri de pămînt acolo unde nu existau prăpăstii naturale. La picioarele pantelor s-a dat anul acesta peste șanțuri de apărare. În spatele acestora, pînă două camere și vatră ; în fiecare locuință au fost descoperite numeroase și de diferite dimensiuni opaițe numite căței, toate lucrate cu mîna. A fost descoperit un însemnat număr de vase întregi și fragmentare lucrate după vechea tradiție, cu mîna și ornamentate cu brîie crestate, cu striuri paralele, cu linii în valuri sau reprezentînd un brăduț, de care se leagă străvechi credințe. Demn de subliniat, constatarea că motivul decorativ în formă de valuri — care era considerat pînă nu de mult drept slav — era folosit de strămoșii noștri daci cu cel puțin 8—9 secole înainte de pătrunderea slavilor pe teritoriul patriei noastre ! Același motiv ornamental îl întîlnim aci și pe vasele lucrate cu roata, încă din secolul al III-lea î.e.n., cînd olăritul, devenit un meșteșug propriu-zis, se generalizase. S-a remarcat o gamă de forme de o rară bogăție și varietate. Majoritatea lor se dezvoltă din formele tradiționale ale epocii fierului sau chiar ale epocii bron-

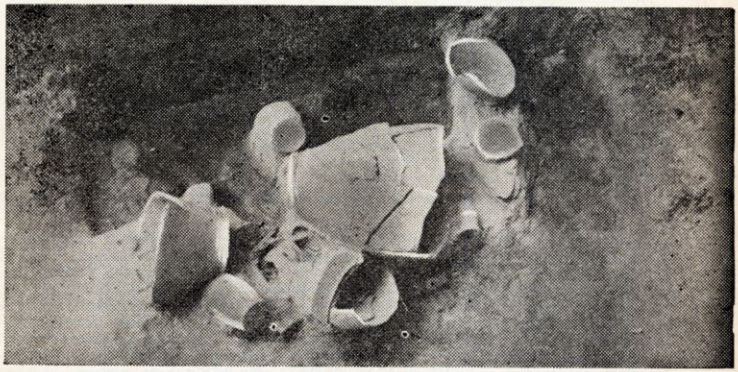

spre ultima terasă a cetăților, se găsesc terasări pentru locuit, pentru lupte și pentru amenajarea palisadelor. O serie întreagă de terase scoboară de la cetatea nr. 1 pînă pe valea rîului Cosotei, unde se termina probabil cu un turn de apărare. De la așezările civile din împrejurimi porneau cărări destul de late, pe care se retrăgea — de o dată din toate părțile — populația locală, cu turme cu tot, atunci cînd se anunța vreun pericol. Bogate izvoare cu apă potabilă de munte se găseau de jur împrejurul cetății.

Materialul arheologic este excepțional de bogat, de variat și de original, oglindind, pe de o parte, particularități locale, pe de alta integrîndu-se în marea unitate etno-culturală a dacilor. În așezări au fost identificate locuințe patrulatere care erau construite din bîrne groase, cu talpa așezată într-un șanț anume amenajat. Locuințele par a fi avut

zului tracic. Unele însă sînt inspirate de prototipuri elenistice, care pînă acum se descoperiseră numai în tezaurele de argint, ca cel de la Sîncrăieni, raionul Sf. Gheorghe. Replica unor asemenea forme sudice, atît în metal prețios, cît și în lut, datorată meșterilor locali, este deosebit de importantă pentru istoria civilizației dacice. Ea face dovada unor însușiri deosebite în asimilarea unor bunuri culturale superioare și transformarea lor după gustul și spiritul de creație original al localnicilor daci. Aceeași putere de asimilare și creație au dovedit dacii și față de cultura celților. De pildă, chiar la Ocnița s-a găsit o bogată ceramică pictată, de o pictură cu totul superioară, care la origine stă în legătură cu cea celtică, dar prin secolele III-II î.e.n., băștinașii reușiseră să creeze forme caracteristice, proprii numai lor.

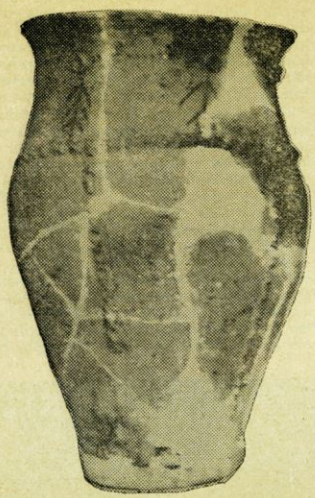

Vas lucrat cu mîna și ornamentat cu brăduț (Ocnița)

Se poate spune chiar că complexul dacic de la Ocnița este deocamdată singurul loc unde s-a descoperit o așa de mare cantitate de ceramică pictată, aparținînd fazei vechi care era cunoscută pînă acum cu totul sporadic. Este suficient a aminti că din așezarea **oppidum** de la Popești pe Argeș, raionul Mihăilești, provine doar un singur vas întreg, ornamentat și el tot cu benzi bruneroșii paralele, pe fond alb-portocaliu. Nu se mai poate susține părerea unor cercetători că dacii ar fi imitat servil formele de cultură străină, provenind de la neamuri cu care ei veneau doar în contact prin intermediul schimburilor sau cu care au și convietuit cîtva timp pe o anumită zonă a teritoriilor locuite de geto-daci, cum a fost convietuirea cu celții (care a dus la influențe culturale, materiale și spirituale reciproce și pe alocuri la o adevărată simbioză, deosebit de interesantă și sesizată în cursul cercetărilor arheologice din ultimii 3—4 ani din țara noastră). Fenomenul istoric al unei asemenea sinteze denotă gradul înalt de civilizație la care ajunseseră dacii, care au jucat, în aceste părți ale Europei, un rol poate mai însemnat decît acela jucat de celți în centrul Europei, întrucît strămoșii noștri geto-daci au păstrat o permanentă legătură cu civilizația mediteraneană și micro-asiatică, precum și cu cea scitică.

În centrul de la Ocnița de azi se înfiripaseră ateliere de metalurgie, întrucît în săpături au fost găsite numeroase unelte : seceri, cuțite, scule de lucrat lemnul, un brăzdar de fier datînd cu mult înainte de vremea lui Burebista, precum și o mare cantitate de zgură de fier și creuzete folosite în metalurgie. Tot aci existau și ateliere de prelucrare a bronzului și poate a argintului. În săpăturile din anul acesta au fost descoperite multe agrafe sau fibule, brățări și un interesant fragment dintr-un vas de cult. Într-o locuință s-a găsit o zăbală de fier, care amintește exemplarul din cetatea de piatră de la Piatra Roșie din Transilvania. Într-un anumit sector s-a dat peste oase de cal și peste un întreg craniu. Se știe că în lupte doar nobilii daci — **tarabostes** — luptau călare, ei singuri dispunînd probabil de herghelii de cai, ca și aristocrația tracilor meridionali, de care vorbesc cu admirație scriitorii antici. Oricum, în locuințele spațioase, luminate de mari opaițe ornamentate frumos, în caracterul impunător al sistemului de cetăți, cît și într-o anumită categorie de ma-

teriale arheologice — cum sînt, de pildă, ceramica pictată și formele elegante ale unor vase la roată — se reflectă, fără îndoială, o diferențiere socială, între nobili și poporul dac de rînd. Aristocrații întreținеau raporturi de schimb cu grecii și romanii. În săpături s-au descoperit și monede republicane romane, precum și numeroase amfore fragmentare elenistice. Dacii din această excepțional de bogată regiune a Subcarpaților aveau și unele construcții de piatră, ale căror urme le-am găsit în săpături. Ei dispuneau, de asemenea, ca mijloc de transport, de un vehicul cu patru sau două roți. Au fost descoperite resturi de la roțile carului, care aveau butucul prins în buccea de fier.

Aspectele culturii materiale de la Ocnița sînt originale și în multe privințe noi, față de ceea ce știm pînă acum despre cultura latène dacică. Dar și unele laturi ale vieții spirituale au fost dezvăluite de recentele noastre cercetări la Ocnița. Anul acesta s-au descoperit primele morminte dace de incinerație. Ele au fost amenajate în interiorul așezării civile din sectorul „Fundul Casotei". Unul dintre ele aparține unei etape vechi a locuirii din acest sector. Rugul funerar a fost făcut pe loc, iar alături de el s-au depus într-o groapă anume săpată resturile de la incinerare. Oasele au fost împrăștiate printre obiectele inventarului funerar. În timpul ceremoniei, potrivit unui ritual întîlnit și în alte părți la daci, au fost sparte, în chip simbolic, multe dintre vasele puse în mormînt, printre care și un minunat de frumos vas pictat, cu două torți. În total, mormîntul acesta — care aparținea, evident, unui nobil dac — avea opt vase întregi sau întregibile, majoritatea de factură tradițională. Cel mai mare atingea o înălțime de circa 0,70 m, fiind unul dintre vasele cu cele mai mari dimensiuni găsite pînă acum în afară de frumosul vas decorat cu brădut, descoperit în sectorul „Valea Bradului". Al doilea mormînt de incinerație datează dintr-o perioadă ulterioară celui dintîi. Mortul a fost incinerat în afara așezării civile, pe un rug încă neidentificat, dar amenajat într-un mod special : peste un pat de crengi mai groase s-a dat cu lut amestecat cu păioase. În groapa mortului au fost aduse resturi de oase incinerate, de chirpici ars și vase sparte ritual.

O asemenea civilizație superioară ca a dacilor nu putea să dispară o dată cu cucerirea romană. Ultimul orizont de locuire dacică de la Ocnița se termină în general la începutul secolului al II-lea e.n. Urme de locuire a localnicilor au fost descoperite și după acea dată, cînd romanii preiau și exploatarea salinelor din apropiere, după cum dovedesc urmele arheologice descoperite. Populația băștinașă a fost însă risipită de către romani și scoborîtă în valea Oltului. Aci, romanii, potrivit practicii din alte părți ale imperiului și aplicată chiar după distrugerea Sarmizegetusei — înființînd alta, **romană** — au construit castrul de la Stolniceni, cu așezările civile adiacente, căruia i-au dat numele de **Buridava.** În felul acesta, se menținea aci și vechea denumire dacică.

EPILOG

Clocotește de istorie această Vale a Oltului în părțile de sub munte.

Cu multă dăruire din partea unor profesori eruditi și cu multă pasiune din partea slujbașilor muzeului și statului din Vîlcea, s-au făcut pași spre dezvăluirea comorilor de demult, a ceea ce au fost lăcașuri sau cetăți ale strămbunilor. O parte din aceste locuri le-am bătut cu piciorul. Vă mărturisesc emoția care m-a încercat, dar și un dram de mîhnire. Cu patru mii lei alocați pentru Ocnița dacică, la care s-au adăugat alte șasesprezece mii de către forurile locale, se pot face unele investigații, dar bogăția valorilor arheologice cere un plus de investigare materială mai substanțială, pe lîngă pasiunea existentă a unui profesor ca decanul facultății de istorie, Dumitru Berciu, sau a secretarului statului raional Babu. Dar numai de Ocnița este vorba pe această arie vîlceană ? Amintesc doar cîteva locuri cu vestigii descoperite dar necercetate : cele 7 morminte dacice, în piatră zidite, cu lespede grea de stîncă, cu scheletele dispuse în sistemul de incinerație getic. Ce va fi fost aici ? Necropolă de regi, de tarabostes ?

Lîngă Cozia sînt identificate așezări dace separat, romane separat și dacoromane, mărturii ale unei continuități certe de dincolo de secolele II și III î.e.n. Sub zidurile lăcașului lui Mircea Basarab, un castru roman păstrat ca nici unul din țară așteaptă continuarea cercetărilor. Și nu numai acesta. De s-ar aloca pentru toate cel puțin a suta parte (nu exagerez) din suma alocată mult așteptatei renovări a parterului de la Athenée Palace cîte „palate" de inestimabilă valoare ne-ar hrăni inimile și mințile !

Așteptăm mai multă înțelegere din partea organelor Comitetului de Stat pentru Cultură și Artă. Am dori să publicăm în curînd un articol despre inițiativele de sprijinire mai eficientă a unor actiuni de mare valoare culturală, care depășesc accepțiile metamorfozate în birouri, accepții care au putut duce pînă la „uitarea" în gara Bucureștiului a atît de mult așteptatei Columne.

TITU GEORGESCU

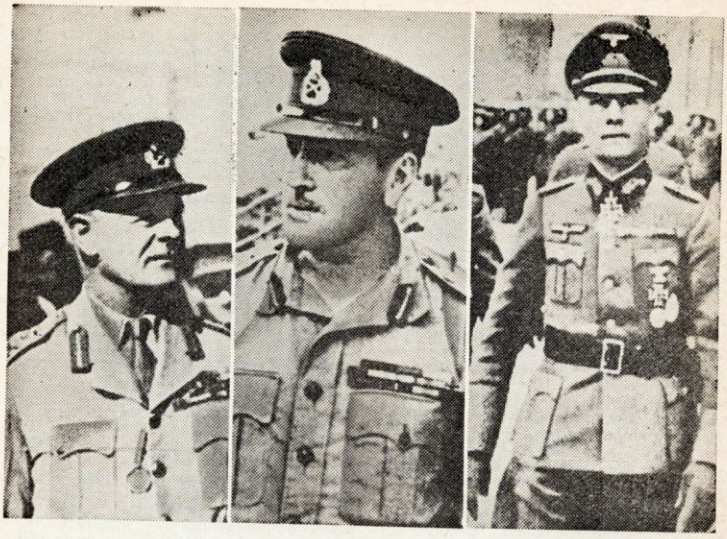

Churchill – Roosevelt
şi
CELE
232
de zile
ALE
TOBRUKULUI

GHEORGHE LUPAN

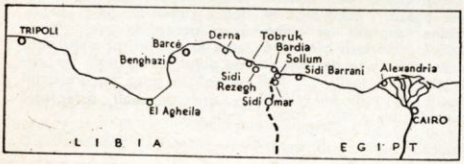

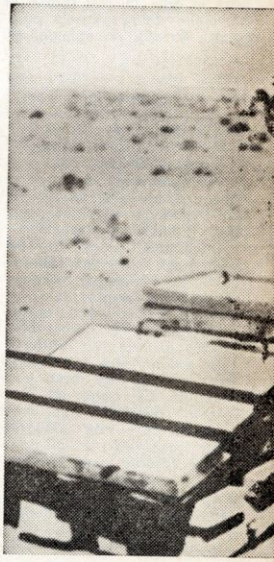

În dimineața zilei de 21 iunie 1942 — era într-o duminică — Winston Churchill se afla la Casa Albă din Washington, în cabinetul de lucru al lui Franklin Roosevelt. Primul ministru al Marii Britanii venise cu trei zile mai înainte pentru a pune la punct cu președintele Statelor Unite și cu comandamentul suprem american o serie de detalii referitoare la viitoarele operații în Africa de Nord și pe frontul Pacificului și a se pune la curent cu progresele realizate în făurirea armei atomice. Toți cei de față remarcaseră buna dispoziție a lui Churchill, în ciuda faptului că generalul Erwin Rommel, comandantul corpului expediționar german în Africa de Nord, dezlănțuise de cîteva săptămîni o puternică ofensivă.

Convorbirea dintre cei doi conducători de state era în toi, cînd ușa cabinetului președintelui se deschise și în pragul ei se ivi generalul Marshall. Cu o expresie gravă întipărită pe figură și fără a rosti un cuvînt el înmînă lui Roosevelt o foaie de hîrtie de culoare trandafirie — culoarea telegramelor ultrasecrete. Președintele citi, păli și întinse în tăcere telegrama lui Churchill. Pe foaia trandafirie, telescriptorul imprimase cîteva cuvinte : „Tobruk a capitulat. 30 000 de prizonieri".

La început, premierul britanic refuză să creadă. După cum avea să noteze Marshall în memoriile lui, el izbucni în rîs — „un rîs cam forțat" — și afirmă că trebuie să fie vorba de o greșeală de transmisie. Dar nu trecu nici o jumătate de oră și veni confirmarea definitivă : Tobruk se predase generalului german Rommel, același Tobruk care abia cu un an în urmă rezistase vreme de 232 de zile [1].

[1] Unii istorici militari din Marea Britanie apreciază că au fost 242 sau chiar 243 de zile, începînd calculul de la data dezlănțuirii ofensivei germane.

Operația „Floarea-soarelui"

Pentru a înțelege semnificația acestei rezistențe, este necesară o scurtă recapitulare a evenimentelor desfășurate de la începutul celui de-al doilea război mondial pe fișia de deșert, bîntuită de furtuni de nisip și strivită de un soare torid, care se întinde la nordul Cirenaicei și al părții vestice a Egiptului.

În vara lui 1940, cînd armatele hitleriste triumfau în Europa, mareșalul italian Rodolfo Graziani, care purta titlul de „vicerege" al Etiopiei, a socotit că sosise momentul să dea lovitura de grație englezilor pe Continentul Negru. În fruntea unei armate de 200 000 de oameni, el s-a lansat într-o ofensivă care trebuia să-l ducă la Cairo, dar care s-a oprit după numai 96 de kilometri, la Sidi-Barrani, pe

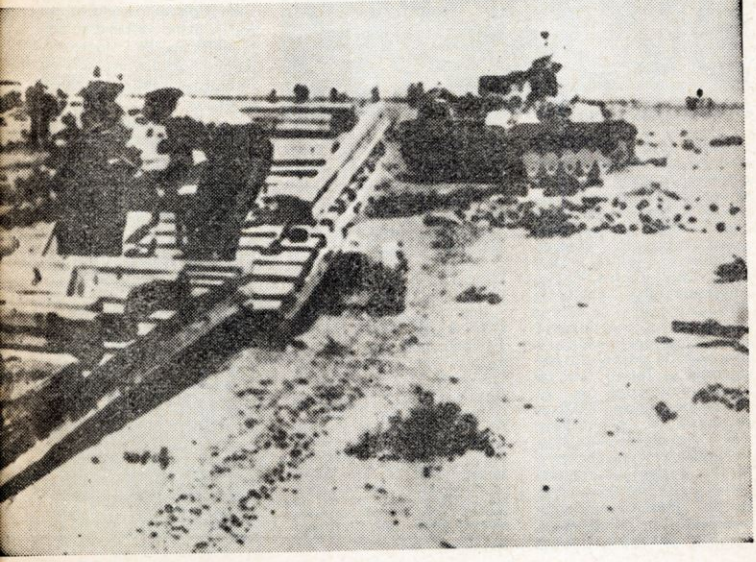

malurile Mediteranei. Acolo, cele zece divizii ale sale, dotate cu o mie de tunuri, au început să sufere de lipsa de apă, iar cele trei sute de tancuri pe care le avea la dispoziție nu s-au mai putut urni din cauza lipsei de benzină : liniile de aprovizionare ale armatei italiene funcționau cu atît mai defectuos, cu cît britanicii rămăseseră stăpînii mării și scufundau unul după altul convoaiele destinate scundului și grăsunului mareșal.

La 10 decembrie 1940, generalul-maior Richard O'Connor, în fruntea a două divizii incomplete (31 000 de oameni), fără de prizonieri [2], printre care cinci generali.

Dezastrul înregistrat de Graziani și pierderea întregii porțiuni răsăritene a Libiei — Cirenaica — l-au determinat pe Hitler să dea curs cererii lui Mussolini de a-i trimite ajutoare în Africa. Condițiile puse de führer stipulau că, alături de forțele blindate germane, va trebui să lupte acolo și divizia blindată italiană „Ariete", pusă și ea sub comanda generalului nazist, care urma să fie subordonat „în principiu" statului major italian, dar avea dreptul să apeleze, în caz de divergență, la arbitrajul înaltului comandament hitlerist. Practic, aceasta însemna trecerea tuturor forțelor Axei din Africa sub conducerea germanilor. Mussolini, care nu avea altă alternativă decît pierderea completă a Libiei, a acceptat, înlăturîndu-l pe Graziani și înlocuindu-l cu generalul Gariboldi [3].

tancuri, fără artilerie antiaeriană și cu foarte puțină artilerie de cîmp, declanșa o contraofensivă care avea să răstoarne toate planurile italiene, dînd peste cap armata lui Graziani și înaintînd adînc în teritoriul Libiei, pînă la Forto-Capuzzo și El-Agheila. La 22 ianuarie 1941 a apărut pentru prima oară în comunicatele militare numele unui mic port de pe coasta Mediteranei — Tobruk. Aici, divizia australiană a lui O'Connor a făcut 27 000 de prizonieri și a capturat 208 tunuri, 87 de care blindate, 200 de autovehicule și — pradă deosebit de prețioasă — 10 000 tone de apă. În total, britanicii au pierdut în ofensiva lor 476 de morți, obținînd în schimb 130 000

Înghebat la iuțeală, **Deutsche Afrika Korps** (D.A.K.) se compunea din Divizia 5 ușoară, un regiment de tancuri și recent constituita Divizie 15 de care blindate. Comandantul lor, Rommel, a sosit la Benghazi, capitala Libiei, la 12 februarie 1941. Din clipa în care a coborît din avion, pe aeroportul Castel-Benito, acest ofițer „cu trăsături necioplite, de țăran din Würtenberg, cu cizme înalte și negre, la fel de potrivite pentru climatul african ca și o pereche de bocanci pentru o sală de bal din Viena", generalul Gariboldi (căruia îi aparține și caracterizarea citată) și-a dat seama că „neamțul a devenit stăpîn".

[2] După sursele britanice, numărul prizonierilor era de 150 000.

[3] După aprecierea lui Graziani, înlocuitorul lui se deosebea nu numai printr-o singură literă, dar și printr-o imensă lașitate de ilustrul Garibaldi.

„Vulpea deșertului" își surprinde adversarii

Sub comanda locotenentului de dragoni E. T. Williams, o patrulă engleză, alcătuită din trei vehicule blindate, trecea, la 21 februarie 1941, prin zona de mlaștini sărate din apropierea El-Agheilei. Deodată, locotenentul observă că din sens invers venea un convoi motorizat, format din autoșenile cu opt roți și avînd la bord soldați în uniforme de culoare cenușiu-albăstruie, așa cum nu se mai văzuseră pînă atunci în Africa.

— Dumnezeule ! strigă Williams. Ăștia-s nemți !

Sir Archibald Wavell și-a văzut forțele risipite pe două teatre de luptă (pg. 10, stînga)

Generalul Claude Auchinleck a făcut marea greșeală de a-și subestima adversarul (pg. 10, mijloc)

„Vulpea deșertului" era abilă și vicleană, dar și împrejurările i-au fost adesea favorabile... (pg. 10, dreapta)

Pentru ca roțile tancurilor să nu se înfunde în nisip, pionierii germani amenajează un drum (pg. 10—11)

În pragul adăposturilor lor, sub stîncile acoperite de nisip, apărătorii Tobrukului într-o pauză dintre două lupte : e una din cele 232 de zile (pg. 12)

Cele două mici grupări se îndreptară una spre cealaltă, deschizînd simultan focul. Dar în praful stîrnit de roți, nici una dintre ele nu izbuti să-și nimerească ținta : fu prima întîlnire dintre britanici și germani în deșertul nord-african și singura care nu se soldă cu victime.

Informat imediat, generalul Archibald Wavell, care comanda la Cairo armatele engleze din Orientul Apropiat și Mijlociu, nu s-a neliniștit peste măsură. La sfîrșitul lui martie, el era în posesia a numeroase rapoarte provenite de la spionii săi din Libia, confirmînd toate că pericolul nu era iminent : Divizia 5 ușoară nu debarcase încă în totalitatea ei la Tripoli, Divizia 15 blindată nu era așteptată înainte de luna mai, iar divizia italiană „Ariete" era și ea departe de a fi completă. De partea germană, aceeași apreciere a situației : Hitler îi recomandase personal lui Rommel să fie foarte „prudent și economˮ cu micul lui efectiv și să nu se hazardeze în aventuri. Generalul Halder, șeful de stat-major al armatei naziste, ceruse lui Rommel un plan detaliat pentru recucerirea Cirenaicei, fixîndu-i ca termen de predare data de 20 aprilie.

Dar așteptările tuturor celor în cauză s-au dovedit necorespunzătoare realităților de pe teren. La 24 martie, Rommel a pus pe fugă garnizoana engleză din El-Agheila, iar la 31 martie, în ciuda tuturor dispozițiilor primite, a declanșat o ofensivă pe un front larg. Cu opt zile înainte de a expira data la care trebuia să prezinte **planul** de reocupare a Cirenaicei, el a dus întreaga **acțiune** la bun sfîrșit : urmărind pe britanicii care se retrăgeau în debandadă, el a ajuns la El-Alamein, localitate situată la frontiera egipteană. Ca și O'Connor, cu cîteva luni mai înainte, Rommel a făcut prizonieri cinci generali — de data asta britanici —, printre care pe însuși O'Connor, surprins în timp ce dormea de locotenent-colonelul Wilhelm Ponath, comandantul unei patrule a batalionului 8 mitraliere autoportate.

Apologeții postbelici ai lui Rommel prezintă această victorie drept rodul unui geniu strategic și tactic comparabil cu cel al lui Napoleon. Adevărul e însă că britanicii au comis cîteva erori de mari proporții, care au ușurat considerabil sarcina celui ce avea să fie supranumit „Vulpea deșertuluiˮ. Greșeala cea mai gravă aparține lui Churchill, care a ordonat retragerea a două divizii de pe frontul nord-african, în așteptarea atacului hitlerist împotriva Greciei și în speranța că pe teritoriul acestei țări englezii vor reuși să iasă învingători. După cum se știe însă, dispersarea forțelor de care dispunea Marea Britanie în bazinul răsăritean al Mediteranei a făcut jocul naziștilor și intervenția engleză în Grecia s-a încheiat repede cu o catastrofală înfrîngere, ducînd totodată și la slăbirea frontului din Cirenaica.

Acestui factor principal i s-au adăugat altii, mai mărunți, ca de pildă înlocuirea lui O'Connor cu generalul Neame, care se bucura de favoarea cercurilor aristocratice de la Londra și care era o nulitate militară desăvîrșită. Readucerea în ultimul moment a lui O'Connor în calitate de „consilier" al lui Neame nu a avut alt rezultat decît căderea amîndurora în captivitate.

Asadar, la 12 aprilie 1941, după mai puțin de trei săptămîni, Rommel era la capătul unui drum pe care englezii îl parcurseseră în sens invers în două luni. Cu o singură diferență : Tobruk nu căzuse. Brigada 24 australiană fusese întărită în ultimul moment cu brigada 18, de sub comanda generalului Lavarack. Un asalt prin surpriză, încercat de Divizia 15 blindată a germanilor, a dat greș și comandantul ei, generalul-locotenent von Prittwitz und Gaffron, a fost ucis. Atacuri ulterioare n-au avut nici ele mai mult succes. Aprovizionat pe mare cu arme, muniții și alimente, Tobruk rezista.

În mai puțin de 24 de ore...

A trecut lună după lună. Africa de Nord a devenit un teatru de luptă secundar pentru Germania hitleristă, care, la 22 iunie, lansase mișelescul său atac împotriva Uniunii Sovietice. Rommel nu mai avea de unde să capete întăriri, căci toate disponibilitățile naziste se îndreptau spre răsăritul Europei. Tobrukul continua să reziste, datorită vitejiei apărătorilor săi, desigur, dar și unui concurs favorabil de împrejurări.

Plecarea escadrilelor de aviație germane din Creta și Sicilia pe frontul antisovietic a permis britanicilor, deveniți din nou stăpîni pe Mediterana, să intercepteze și să scufunde o mare parte din convoaiele cu destinația Afrika Korps. În august 1941, din 100 de tone transportate de vasele germane și italiene 33 se duceau la fund ; în octombrie, proporția a crescut la 63 la sută, iar în noiembrie, din cele 60 000 de tone pe care le așteptа, Rommel nu a primit decît 8 093.

Dispunînd de o superioritate de 2 la 1 în ceea ce privește tancurile și de 4 la 1 în materie de avioane, englezii au reluat inițiativa și au declanșat ofensiva la 18 noiembrie, sub o ploaie torențială. În fruntea fostei Armate a Nilului, rebotezată acum Armata a VIII-a, generalul-locotenent Allan Gordon Cunningham ajungea după zece zile la Sidi-Rezegh, în apropierea Tobrukului. Apărătorilor lui nu le-a venit să-și creadă ochilor cînd au văzut cele trei rachete roșii succesive — semnalul de recunoaștere al trupelor britanice. Ieșind de sub ruinele clădirilor și din fortificațiile adăpostite în stîncă, ei au trecut la contraatac, prinzînd inamicul între două focuri. După 232 de zile și nopți de luptă crîncenă, Tobrukul era eliberat.

La 31 decembrie, Rommel se afla la Agedabia, nu departe de locul de unde pornise cu opt luni mai înainte, înregistrînd pierderi destul de mari, deşi inferioare celor ale italienilor, care rămăseseră cu 52 la sută din efective. Generalul Auchinleck, care luase locul lui Wavell la Cairo, considera, într-un raport adresat lui Churchill în ianuarie 1942, că forţele la dispoziţia lui Rommel „nu mai reprezintă, cu siguranţă, nici măcar o putere de luptă corespunzătoare numărului lor". La conducerea Armatei a VIII-a, tînărul şi vînjosul Neil Ritchie abia aştepta să-şi convingă colegii mai în vîrstă de capacităţile sale militare. La Londra, Winston Churchill întocmea planurile operaţiilor „Gimnast" şi „Supragimnast", care prevedeau debarcări anglo-americane în Algeria şi Maroc, pentru a realiza „rapida cucerire a întregii Africi de Nord".

Partea cea mai ciudată este că acest optimism generalizat în rîndurile britanicilor se însoţea de măsuri menite să ducă la slăbirea potenţialului lor de luptă. Cele două divizii de infanterie australiene erau repatriate, din pricina ameninţării care plana asupra ţării lor o dată cu intrarea Japoniei în conflict. Divizia 18 de infanterie scoţiană, care plecase spre Egipt, îşi schimba ruta spre Singapore, din cauza aceluiaşi pericol japonez. Divizia 7 blindată era înlocuită cu alta, Divizia 1, sosită proaspăt din Anglia şi lipsită de orice experienţă a frontului.

La 21 ianuarie 1942, Rommel a pornit spre est cu două coloane germano-italiene, luînd prin surprindere o brigadă engleză şi decimînd-o. Dîndu-şi seama că are de-a face cu o ofensivă în toată regula, generalul Godwen-Austen a adoptat măsuri pentru o retragere rapidă menită să salveze efectivele, dar Ritchie, convins că adversarul său recurge la un şiretlic pentru a-şi masca slăbiciunea, a anulat ordinul : rezultatul a fost nimicirea aproape completă a Diviziei 1, capturarea unei brigăzi indiene de către germani şi abandonarea în mîinile acestora a oraşelor Benghazi şi Derna. Stabilizarea provizorie a frontului la Gazala, localitate aflată la 50 de kilometri de Tobruk, se datora mai mult lipsei de benzină de care suferea Rommel decît rezistenţei opuse de britanici.

La 26 mai 1942, germano-italienii au reluat atacul, făcîndu-l pe Ritchie să creadă că lovitura principală se va îndrepta spre Tobruk, pe litoral. În realitate, grosul trupelor sale a manevrat spre sud, învăluindu-i pe britanici. Rezistenţa îndîrjită a unităţilor Franţei Libere la Bir-Hakeim [4] a fost singurul obstacol serios în calea lui Rommel, care l-a reţinut pînă la 10 iunie. De a doua zi după retragerea francezilor însă, „Vulpea deşertului" a reînceput marşul spre răsărit, ameninţînd Armata a VIII-a cu încercuirea. La 16 iunie, toate liniile de comunicaţie ale Tobrukului cu Egiptul erau tăiate şi portul-fortăreaţă îşi inaugura cel de-al doilea asediu.

Sub comanda generalului sud-african H. B. Klopper, 35 000 de oameni se pregăteau să reziste din nou, „oricîte sute de zile ar fi fost necesar". Dar măsurile erau lipsite de energie, deoarece Rommel dădea impresia că ceea ce-l preocupă este urmărirea Armatei a VIII-a. Atacul lui asupra Tobrukului, din zorii zilei de 20 iunie, a provocat, ca şi în alte rînduri, stupoarea britanicilor. După un extrem de intens bombardament aerian, au intrat în acţiune tancurile. N-au mai trecut luni, nici măcar săptămîni sau zile : în dimineaţa de 21 iunie, la mai puţin de 24 de ore de la lansarea asaltului Klopper capitula.

Moţiunea de neîncredere

Pentru Churchill, lovitura era deosebit de gravă. În faţa lui Roosevelt, căruia îi propunea debarcarea în Africa de Nord, urmată de o rapidă cucerire a tuturor coloniilor franceze şi italiene, el îşi pierdea o mare parte din prestigiu. Operaţiile „Gimnast" şi „Supragimnast" au ieşit, deocamdată, de pe agenda convorbirilor duse cu preşedintele Roosevelt.

Şi mai usturătoare a fost primirea care i s-a făcut în Anglia. La 2 iulie 1942, Camera Comunelor discuta o moţiune de neîncredere prezentată de deputatul conservator John Wardlaw Milne. Acesta propunea ca premierului să i se ia conducerea operaţiilor militare, care să fie încredinţată „unui tehnician capabil să nu ne mai ofere numai glorioase înfrîngeri".

În riposta lui, Churchill a avut abilitatea să nu conteste nimic din cele întîmplate. El a recunoscut proporţiile înfrîngerii, în ciuda superiorităţii în efective şi armament a britanicilor. Concluzia cuvîntării lui a fost urmată de o lungă şi profundă tăcere :

— Nu înţeleg ce s-a întîmplat.

Sinceritatea s-a dovedit eficientă. Numai 25 de deputaţi au fost de acord cu moţiunea lui Milne. 476 au votat contra şi Churchill a rămas nu numai prim-ministru, ci şi conducătorul suprem al armatei.

La El-Alamein, pe teritoriul egiptean, Rommel învîrtea între degete proaspăt sositul baston de maresal.

— Mai bine mi s-ar fi trimis o divizie ! bodogăni el, nemulţumit.

Căci „Vulpea deşertului" îşi dădea seama cît de precară era victoria sa. Ea nu avea să supravieţuiască decît cîteva luni : în noiembrie 1942, anglo-americanii debarcau în vestul Africii de Nord. Prinse în cleşte, trupele hitleriste erau nevoite să se retragă în debandadă. Tobrukul trecea din nou dintr-o mînă într-alta — pentru ultima oară în cursul războiului.

[4] Vezi „Memoriile de război" ale lui Charles de Gaulle, în „Magazin istoric" nr. 5 (august 1967).

CONSTANTIN KIRIȚESCU

Constantin Kiriţescu (1876—1965) ocupă un loc distinct în rîndurile celor care au contribuit la dezvoltarea culturii româneşti în prima jumătate a secolului al XX-lea. Biolog de formaţie, îmbogăţind patrimoniul acestei ştiinţe cu studii privind fauna herpetologică din România (1901—1905), considerate de specialiştii din ţară şi din străinătate drept lucrări fundamentale, Constantin Kiriţescu a lăsat totodată peste 250 de lucrări în cele mai diferite domenii : istorie, pedagogie, literatură, critică socială, memorialistică, unele din ele traduse şi publicate în alte ţări.

Numeroase lucrări ale lui Constantin Kiriţescu s-au bucurat de tiraje excepţionale pentru vremea lor. Astfel, lucrarea „Istoria războiului pentru întregirea României (1916—1919)", în trei volume, despre a cărei apariţie Liviu Rebreanu scria că „a luat proporţiile unui eveniment cultural", a fost editată în două rînduri, însumînd zeci de mii de exemplare, la care s-au adăugat exemplarele unei ediţii prescurtate şi ale traducerii în limba franceză, apărută în cunoscuta editură Payot din Paris. „Palestrica", istoria universală a educaţiei fizice, a apărut de asemenea în două ediţii, ultima datînd din 1964, cînd a fost primită cu mult interes la Tokio cu prilejul Jocurilor Olimpice.

Martor în viaţa-i îndelungată şi activă al multor evenimente cruciale, avînd un contact personal cu numeroşi oameni de seamă, spirit independent, veşnic iscoditor, posedînd un real talent de sesizare a esenţialului şi de redare a lui într-o formă literară, Constantin Kiriţescu a fost atras şi de memorialistică. Memoriile sale, inedite, înfăţişează, în trei volume, caleidoscopul societăţii în mijlocul căreia a trăit de-a lungul a peste opt decenii.

Primul volum — din care reproducem fragmente — este consacrat copilăriei şi adolescenţei. Fiu de oameni nevoiaşi, născut şi crescut în mahalaua bucureşteană a Icoanei, autorul face tabloul acestei mahalale aşa cum se înfăţişa ea în ultimul pătrar al secolului trecut, cu geografia, cu galeria pitorească a figurilor, cu obiceiurile şi pasiunile ei.

Suburbia Dichiu, numită aşa oficial după biserica ce-i îndestula trebuinţele sufleteşti, era mai cunoscută sub numele popular de : mahalaua Tirchileşti, pe care l-a transformat în faimă. Era destul de întinsă şi avea forma unui patrulater neregulat cuprins, de la nord spre sud, între şoseaua Ştefan cel Mare şi strada Romană, iar de la răsărit spre apus între străzile Viitorului şi Tunari. Acest patrulater era străbătut de două străzi principale : strada Teilor (azi Vasile Lascăr)[1] şi strada Icoanei (General Lahovari).

Dar mahalaua trecea şi dincolo de şoseaua Ştefan cel Mare — care făcea parte pe atunci din primitivul „bulevard de centură" al Bucureştilor — revărsîndu-se anarhic ca o apă nestăvilită pe cîmp, în direcţia lacului Tei. Partea mărginaşă cu strada Romană era oarecum o anticameră a Tirchileştilor.

Pămîntul mahalalei avea subsolul virgin. Nici o canalizaţie de apă, de scurgere, sau de gaz aerian nu zgîriase încă stratul gros de lut, rămas aşa cum fusese aşternut de vînturi cu vre-un milion de ani în urmă, peste pietrişurile şi nisipurile viiturilor de apă diluviale.

Noi stăteam în casele lui Niculae Macarie, zis şi Nicula Grecul — de fapt, macedonean cuţovlah din Meţovo. Ele erau situate în porţiunea din strada Icoanei, cuprinsă între strada Leonida şi strada Dogari ; drept vecini aveam cîţiva „amploaiaţi" de la poştă, primărie sau „de la minister", doi căpitani de intendenţă, un antreprenor de clădiri, parohul bisericii, doi-trei negustoraşi şi cîteva familii de meseriaşi ale căror neveste se ocupau cu gospodăria casei, sau cu „spălatul omenesc". Ca o pecingine, altoită pe o piele pretinsă curată, se întindea, începînd de la un maidan din faţa casei noastre, strada Lacului (astăzi Domniţa Ruxandra), amintire de la balta ce stăpînise nu de mult peste aceste meleaguri. „Strada" era o

[1] In prezent Galaţi.

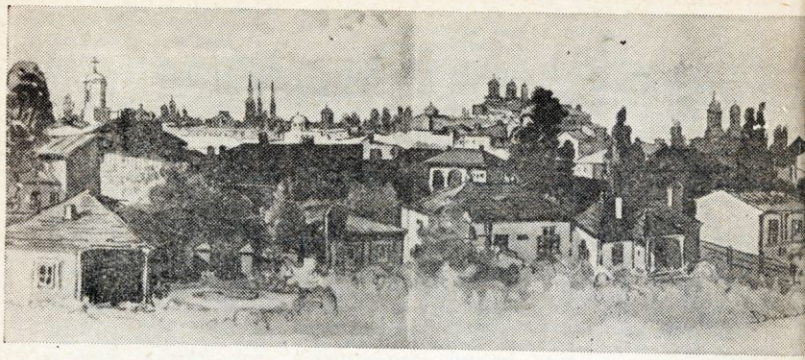

Bucureşti 1869 •

adunătură de cocioabe locuită de sărăcime... Era nealiniată, nepavată, fără trotuare, mocirloasă în sezonul rău, prăfoasă pe timp uscat şi aşa de rău famată, încît n-aveam voie să trecem prin ea, chiar dacă altfel eram nevoiţi să facem un ocol.

Pe crimpeiul nostru de stradă, erau şi cîteva case mai arătoase „sistem vagon", adică cu două, trei camere la şir, cu curţi îngrădite, cu zăbrele de lemn, printre care se zărea grădiniţa cu crăiţe, gura leului, mixandre şi verbine în timpul verii, iar toamna cu ochiul boului şi tufănică. Era semn de gospodărire chivernisită a avea o grădiniţă, căci stropitul florilor se făcea cu greutate, apa trebuind să fie cărată cu donița de la puţurile mahalalei ; cel mai important era un puţ căptuşit cu piatră, aşezat la colţul străzii noastre cu strada Leonida, adăpostit de un fel de chioşc al cărui tavan era zugrăvit cu scene religioase — danie a unui om înstărit şi evlavios ; celelalte puţuri aveau ghizduri de lemn şi erau descoperite.

Idealul confortului unei locuinţe gospodăreşti era să aibă un nuc în curte, la umbra căruia se putea întinde o masă pentru mîncare şi o rogojină pentru odihna de după masă în verile călduroase, chiar pentru cea nocturnă. Bărbaţii care locuiau în aceste case simandicoase purtau haine „nemţeşti" şi pălărie tare, iar cucoanele lor — pălărie, rochie cu „turnal" şi ghete cu tocuri „luchenz" (Louis Quinze). Era „ciocoimea" mahalalei, invidiată şi ironizată de mahalagiii propriu zişi, băştinaşii locului. Aceştia din urmă locuiau în case scunde, mai cum da Dumnezeu, unele tencuite, altele rămase de roşu, ori chiar în paiantă, învelite cu tablă ori cu şindrilă, cu cerdacuri ori cu prispe dinaintea ferestrelor, cu curţi neîngrijite şi desgrădite, dar cu nelipsita laviţă la stradă, lîngă portiţă. Era „mitocănimea" mahalalei. Bărbaţii din această categorie, mai ales cei vîrstnici, purtau costumul mărginaşilor — ilic şi pantaloni largi sus, cu creţuri, încinşi cu brîu de curea sau de bete, pe cap căciula de oaie sau pălărioara moale, rotundă ca formă, aşezată cam pe o ureche, lăsînd să iasă de sub ea „freza", colţul de păr, pe frunte. Femeile acestora, leliţele, îşi strîngeau părul cu un tulpan subţire, tras pe frunte, peste care se legau vara cu o basma şi iarna cu o broboadă de lînă ; basmaua era înlocuită cu un „bariş" sau cu un „testemel" în culori vii şi cu ciucuri ; picioarele erau vîrîte în papuci, iar în timpul iernii purtau pe de-asupra hainelor o scurteică lungă, căptuşită de obicei cu blană de miel, cu vulpe la gît. Negreşit că, atît la bărbaţi cît şi la femei, acest costum nu-şi păstra la toţi şi la toate purismul ancestral, că se puteau observa diferite faze de tranziţie spre îmbrăcămintea „nemţească" a burgheziei mahalalei.

Locuitorii fundului mahalalei erau oameni cu meserii manuale, meseriaşi pe seama lor, sau lucrînd „la stăpîn" (neologismul „patron" nu se încetăţenise încă) cu ziua, mulţi fără vre-o specialitate definită, făcînd de toate şi angajîndu-se la orice, atunci cînd cerinţele existenţei îi obligau să părăseas-

• Ilustraţiile la acest articol sînt reproduse după albumul „Bucureştii în 1869" de Preziosi.

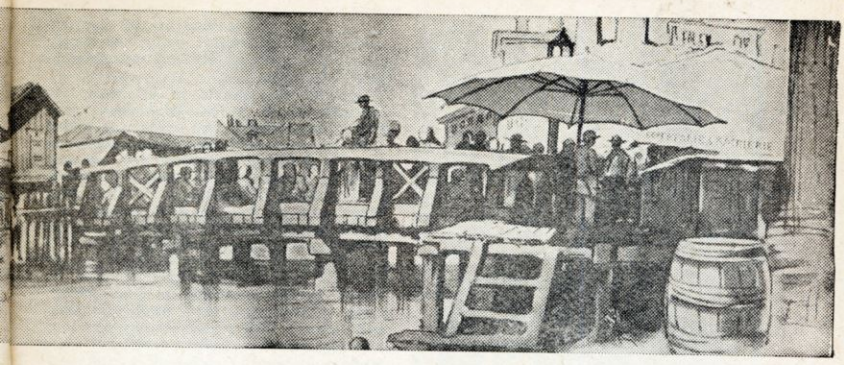

Piață în București

că viața contemplativă în care unii se complăceau.

Cei harnici, cu meserie propriu-zisă, părăseau casa dis-de-dimineață ca să meargă la lucru și se întorceau tocmai seara, tîrziu... Duminica ieșeau la plimbare în haine curate, cu cămașa cu guler scrobit — cu sau fără cravată — dar cu ghetele cu scîrțîitori, văxuite cu lustru „să se umfle curcanul cînd s-o vedea în ele ca-n oglindă" —, bărbieriți proaspă ...

În după-amiaza de duminică, tinerii mergeau la „complet" — dacă nu se întîmpla să fie chiar vre-o nuntă prin apropiere, ceea ce revenea la același lucru, adică prilej de joc și de puțină curte în timp ce vîrstnicii, împăcați cu muierea după o masă bună, se puneau la cămașă cusută cu arnici roșu și trăgeau un pui de somn pînă seara, cînd ieșeau la taifas cu vecinii pe lavița de la uliță.

Existau în mahala cîțiva „ași" ai bătăilor, adevărați cavaleri ai ciomagului, cu reputație bine stabilită de scandalagii și bătăuși. În timpul perioadelor electorale, ciomăgașii deveneau „agenți electorali", fiind angajați de „șefii" locali ai partidelor în luptă, pentru a face propagandă politică. În timpul lungilor antracte dintre două alegeri, pentru ca rugina să nu roadă arma, bătăușii aveau grijă să se mențină în formă pe cont propriu și pe spinarea vecinilor...

Era ușor de închipuit ce însuflețire căpăta secția 6-a polițienească, devenită mai tîrziu a 11-a, în timpul alegerilor. „Secția" era marele cartier al operațiilor de culise ale partidului care, fiind la guvern, dispunea de aparatul polițienesc. Aici se pregătea spectacolul care avea să se desfășoare în public la Școala primară de la Tunari, din apropiere. Deoarece casa noastră era megieșă cu localul secției, avînd o curte comună în care răspundeau pe de o parte atenansele noastre, iar pe de altă parte camera gardiștilor și arestul, dispuneam de un excelent post de observație pentru a fi la curent cu ce se petrecea „dincolo". Copil fiind, prezența mea la orice scandal era tolerată de aparatul polițienesc. Acolo am asistat la bucătăria electorală ; am văzut pe agenții partidului de la putere recrutînd „oamenii" necesari operațiilor de la Tunari ; vardiști îmbrăcîndu-se „civil" ca să meargă să voteze ; oameni, schimbîndu-și între ei paltoanele și căciulile, ca să voteze de mai multe ori pe rînd, întrebuințînd buletinele de vot ale morților sau ale celor reținuți acasă. Acolo am ascultat explicații asupra tehnicii votului, arătîndu-se agiamiilor cum trebuiau să așeze buletinele de vot în plicuri, pentru ca votul să fie bun, ori să fie nul, după cum cerea tactica momentului, sau cum să funcționeze „suveica". Acolo se întocmeau listele alegătorilor care trebuiau terorizați sau „scărmănați puțintel". Acolo am văzut pe Fleva, pe G. D. Pallade, pe Manolache Culoglu, dintre liberali ; pe „cneazul" Moruzi, pe Deșliu, pe Iancu Brătescu-Decalitru, dintre conservatori, veniți să protesteze, să încurajeze, să se informeze. Dar mai ales am văzut întrînd sau ieșind ca la ei acasă, pe poarta din dos, tehnicienii bătăliei electorale, cavalerii bîtei, teroarea alegătorilor de treabă,

Negustor ambulant

nume devenite „istorice", ca : frații Olangii, Nae Jumărea, Ghiță din Doispce, Nastrapelea, Nită Friptu, Gogină ș.a., unii vechi și statornici stîlpi de partid, alții angajați ca mercenari temporari ai ciomagului, vrednici emuli ai celebrităților din alte generații, ca Popa Tache din Cărămidari, Ilie Geambașu și Nae Temelie, care au lăsat urme adînci în fastele electorale și pe spinările adversarilor politici.

În zilele de alegeri, sosea la secție, din cînd în cînd, vestea că la localul de vot de la Tunari s-a produs o „încăierare spontană" între propagandiștii partidelor adverse. Țignale peste țignale, după care un roi de gardiști, jandarmi și civili suspecți, ieșiți ca din pămînt, se năpustea afară din secție, grăbind spre teatrul de luptă. Era prologul. Dinspre Tunari se ivea apoi cortegiul beligeranților, cu hainele mînjite ori sfîșiate, cu pălăriile sparte ori pierdute, cîteodată plini de sînge, înconjurați de agenții forței publice, escortați de partizani, de adversari și de publicul de gură cască, mai ales de copii. Era reeditarea obișnuitelor bătăi din fundul mahalalei, dar, de astă dată, proporțiile creșteau, apărea aureola mobilului care le provocase : lupta politică! Gloata rămînea afară, continuînd vocifelările și amenințările reciproce, pe cînd înăuntrul secției „ai noștri" erau, bine înțeles, liberați din oficiu, iar oamenii opoziției erau popriți la beci.

Serviciul de ștafetă își începea însă prompt acțiunea. În lipsa telefonului, inexistent la acea epocă, birji porneau în goana cailor ca să aducă pe „șefi". Aceștia soseau, urmați de locotenenții lor mai mărunți, ca să salveze victimele teroarei guvernamentale. „Protestez — exclama Fleva în picioare, din birja lui — în numele libertăților cetățenești, violate ; protestez contra teroarei bandelor și amestecului poliției în exercițiul drepturilor constituționale ale poporului !". Iar Pallade, intrînd în local, lovea cu putere cu pumnul în biroul comisarului : „Aceasta nu mai este nerușinare ; este cinism !" Telegrame se expediau imediat regelui, care în zilele de alegeri pleca prudent la Sinaia, aducînd la cunoștința suveranului, respectuos dar răspicat, că teroarea domnește în Capitală, că cetățenii sînt prada „bandelor asmuțite" și că regimul se înecă în sîngele poporului. În local, comisarii încercau să aplaneze lucrurile, ascultînd pe stăpînii de azi și căutînd să menajeze pe cei de mîine, și : „coane în sus, coane în jos", pacea se restabilea de bine, de rău, captivii erau repuși în libertate și toată lumea pornea în convoi, întîi la fotograf ca să fixeze pentru ziarele ce vor apărea a doua zi și pentru istorie crimele guvernului de asasini, apoi la farmacie unde victimele erau pansate, pe urmă la cîrciumă ca să se remonteze, acasă ca să se primenească, la club ca să fie ovaționați, decernîndu-li-se cununa de martiri. La urma urmelor, eroii reapăreau la Tunari ca să continue lupta cetățenească în vederea asaltului final, care se va da la noapte, la deschiderea urnelor și numărătoarea voturilor...

Olimpul lăutărimii bucureștene se afla în mahalaua Sfinților din centrul capitalei. De acolo au plecat mulți lăutari vestiți care au dus peste hotare faima cîntecului românesc. Citez pe compozitorul de romanțe și violonistul Ochialbi, care a cîntat în marile restaurante din Petersburg și chiar la curtea țarilor ; pe Cristache Ciolac, al cărui arcuș a fermecat pe parizieni în timpul marii Expoziții universale din 1889 ; pe membrii familiei Dinicu, din care cei mai cunoscuți au fost : violonistul Gheorghe Dinicu, autorul Sîrbei popilor și al altor compoziții populare, violoncelistul, profesor la Conservator și șef de orchestră, Dimitrie Dinicu, un mare artist ; Grigoraș Dinicu, care — în vremea din urmă — interpreta pe Bach și pe Beethoven la concertele simfonice cu aceeași autoritate artistică cu care

cînta de inimă albastră la restaurantul „Continental", autorul compoziției atît de reușite în stil național Hora Staccato.

Merită să fie amintit cazul lăutarului „notist" Buică, de o virtuozitate rară. Cînta cu taraful lui la restaurantul „Iordache" din Covaci ; calul lui de bătaie erau niște variațiuni pe tema lui „Good save the King", prelucrare personală, unde lăutarul destășura o vervă îndrăcită, cu acrobații violonistice fantastice. Marele pianist și profesor francez, Pugno, venit în București spre a da un concert la Ateneu, a rămas înmărmurit ascultînd pe Buică — așa cum altădată Liszt ascultase pe Barbu Lăutaru —, l-a invitat la Hotel Capșa, în camera lui, unde l-a pus la probă și, entuziasmat, l-a chemat la Paris ca să-l lanseze pe scena consacrărilor mondiale. Buică a plecat la Paris cu cățel, cu purcel — avea nu mai puțin de cinci dănciuci — și, cu tot patronajul lui Pugno, nu s-a putut adapta noilor condiții de viață, așa că s-a reîntors în țară. L-am mai auzit prin 1910 cîntînd în grădina unui restaurant din Craiova, după care n-am mai știut nimic despre el ; se pare că s-a stins de ftizie, în mizerie. Cazul lui Buică, amintind de acela al frumosului cimpoier Valmajour din Provența, descris de Alphonse Daudet în „Nouma Roumestan" ilustrează nesiguranța și riscurile transplantărilor dintr-un mediu într-altul, oricare ar fi valoarea și vitalitatea vlăstarului transplantat.

Acolo, în Sfinți, am cunoscut în anii tinereții pe Marin Buzatu, sau „Chitaristul", după vechea lui specialitate, poreclit într-o franțuzească de parodie „Marin le Buzé". Era un țigan bătrîn, europenizat ca aspect fizic și vestimentar, care frecventase străinătatea și, în special, Parisul. Ținea în Sfinți, într-o casă veche, un fel de cafenea cu separeuri, unde cînta clienții săi din voce, acompaniindu-se singur la pian, o șansonetă franțuzească, în genul în care s-au ilustrat mai tîrziu Fragson și alți aștri ai acestei arte specifice pariziene.

Țiganii lăutari din mahalaua noastră, fără să fi ajuns la reputația celor din Sfinți, furnizau tarafurilor un mare număr de instrumentiști : violoniști, cobzari, țambalagii, muscalagii și guriști. Era o meserie rentabilă în vremea cînd muzica mecanică — gramofonul și aparatul de radio — nu înlocuiseră muzica produsă direct de artist și nu se putea concepe un chef, o cumetrie, o nuntă, un complet, fără taraful de lăutari, în cazurile cele mai simple redus la o pereche : vioristul și cobzarul...

Pitorescul străzii de mahala ieșia mai ales din spectacolele pe care ea le oferea și din zgomotele diverse ce răsunau de dimineața pînă seara, mai rare ori de seara pînă dimineața — contopindu-se într-o vastă și originală simfonie de stridențe.

Uneori, pe stradă, se iveau țiganii ursari, ducîndu-și ursul legat de bot printr-un belciug de fier, la capătul unui lanț. Ursarii erau țigani rudari care în orele lor libere se ocupau cu dresura de urși. Ei coborau de pe plaiurile muntoase, zdrențăroși, murdari și hîrșiți, cu plete și bărbi încîlcite, care păreau să nu fi cunoscut niciodată contactul pieptănatului. La comandă, ursul — de obicei bătrîn și cu vreun beteșug — se ridica pe labele dinapoi și dansa ritmic, ridicînd alternativ picioarele, după bătaia în dairea a ursarului. Apariția și tropăiala plantigradului erau foarte populare. La zornăitul dairelei, strada se umplea imediat : alerga lumea „ca la urs !" Ciinii înștiințați prin miros de apropierea sălbăticiunii, lătrau și urlau

Tîrgul moșilor

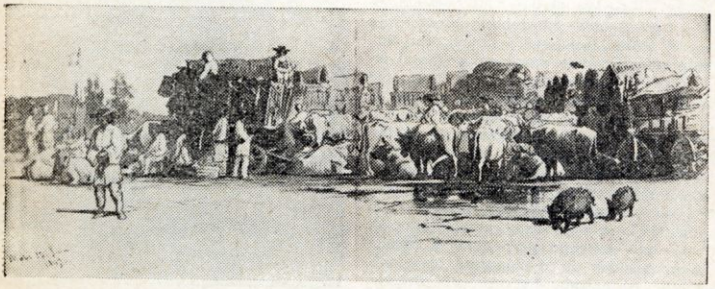

fioros. Ursarul aduna cîțiva gologani în daireaua întinsă și pornea mai departe cu hărmălaia după el.

Adeseori, ursul era întrebuințat și la scopuri terapeutice : cîte un mahalagiu punea „să-l calce ursul", această mecanoterapie fiind socotită salutară pentru redresarea șalelor ; alții căutau să-i smulgă pe furiș un smoc din blană, care, ars, era bun pentru tămăduirea nu știu căror boli ; metodele s-ar fi putut numi în ansamblu ursoterapie.

Se mai întîmpla ca ursul domesticit și dresat să-și încheie cariera și viața într-un gest eroic, aducător de glorie vreunui vînător ageamiu, dar ambițios. Se povestea pe vremuri o întîmplare hazlie, al cărei erou fusese fostul rege Ferdinand, pe cînd era numai tînăr prinț moștenitor, proaspăt debarcat din Germania. Amator de vînătoare în stil mare, auzind că pădurile carpatice mișunau de urși (poate că citise, la sugestia profesorului său de limba română, V. Păun, sau numai auzise, de Petrea Dascălul al lui N. Gane), a cerut să i se organizeze o astfel de vînătoare. La Bahna-Rusului, în munții păduroși ai Muscelului, ispravnicul, zapciul și căpitanul de jandarmi au convocat pe țiganii rudari și cărbunari din vecinătăți, care se îndeletniceau în chip accesoriu cu ursăria. Mai bun de gură, țiganul Răscrăcea a convins autoritățile să-i cumpere ursoaica :

— Luați-o, boierule, pe Catrina, că-i bătrînă și beteagă și chioară d-un ochi. V-o las ieftin, că tot moare ea pînă în primăvară !

Și tîrgul s-a făcut cu chitanță în regulă, pe care boierii au pus, după datină „picătura lîngă iscălitura, să nu se facă încurcătura..." Transportată în pădure, Catrina a căpătat o libertate precară, supravegheată de ursar, în preajma locului de unde pornea princiara bătaie vînătorească. Și, în calea, meșteșugit condusă, a prințului emoționat, se ivi deodată apariția mătăhăloasă a namilei care, auzind lălăiala ciinilor și crezîndu-se probabil pe ulița orașului, se ridică pe labele dinapoi. O răpăială de arme și „vînatul" e doborît. Vînătorii se reped voioși să-și admire trofeul, dar, vai, fără mare greutate descoperă că nasul ursoaicei era perforat, semn că i se scosese belciugul, indiciu trădător al sclavajului. Se mai spune că, drept urmare, prefectul a fost privit cu răceală la banchetul vînătoresc, Răscrăcea, care se tot îndesa să-și reclame bacșișul, a fost luat la goană iar blana roasă și jupuită a Catrinei n-a avut cinstea să supraviețuiască prefăcută în „sandulie", la picioarele patului princiar.

Aproape întreaga gospodărie a caselor se aproviziona de la negustorii ambulanți. Aceștia își anunțau trecerea prin strigăte, în care marfa era prezentată cu deformări de pronunțare și intonații specifice ; uneori, dacă nu erai obișnuit, era greu să ghicești ce anume striga vînzătorul.

Aproape fiecare ceas al zilei, în tot cazul fiecare parte a zilei, își avea din acest punct de vedere specialitățile ei, variind după sezon.

Iarna, dis-de-dimineață, ca un fel de ceasornic deșteptător, răsuna strigătul salipgiului — albanez, sau, în tot cazul, balcanic — care trecea prin întunericul dimineții, oferindu-și ceaiul fierbinte de salip [2], îndulcit cu miere ori cu zahăr, rarilor trecători pe care îndeletnicirile meseriei îi scoteau din casă ori îi aduceau acasă la aceste ore matinale. Apariția salipgiului trecuse în vorbire ca indiciul unei ore foarte timpurii : „era cam pe la ceasul al cincilea, al salipgiilor". „Salip, salip !" răsuna din întunericul nopții strigătul, alternînd cu țignalul vardistului de noapte și cu lătratul vreunui cîine, tulburat din veghea lui. Ca un ecou, parcă îi răspundea din altă direcție : „Varnavicii calzi, varnavicii !" Era negustorul de cîrnați, (varnavici-deformare din nemțescul : Warme Würstchen), purtîndu-și în mînă sobița, din al cărei căzănel scotea cu ajutorul unei furculițe cu coadă lungă cîrnăciorii fierbinți, tot atît de binevenîți ca și salipul.

Cînd începea să se crape de ziuă, salipgiul și varnaviciul dispăreau ca bufnițele gonite de lumină și în locul lor începeau să se ivească alți breslași ori negustorași. Printre cei dintîi, trecea tăcut, ca o apariție

[2] Salipul era o făină extrasă din tuberculele uscate de diferite orchidee, bogată în feculă, deci hrănitoare.

fantomatică, neagră, coşarul cu sculele atîrnîndu-i de brîu sau încolăcite pe după gît, înscriind cu paşii săi pe zăpada albă o pîrtie cu semne negre, pe care o vor lărgi şi bătători apoi copiii mergînd la şcolile lor şi gospodinele la tîrguială. Mai zgomotos era cornarul, purtînd în spinare coşul împletit, plin cu chifle şi cornuri şi strigînd : „Trei cornuri la un ban, franzeelaa !"

Zorile zilei erau mai cu seamă vremea tipică a laptagiilor — sau lăptăreselor — unii, purtîndu-şi „borcociurile" (găleţi de zinc) cu lapte, atîrnate de capetele cobilitei, alţii, mai ales lăptăresele, ducîndu-le în „faetonul" pe două roţi, tras de un căluţ. Aerul dimineţii răsuna de strigătul lor, pe voci ascuţite de femei sau aspre de bărbaţi : „Laptile dulce, lapti, laptii !" Comerţul de lapte era în mîna satelor din jurul Bucureştiului : Fundeni, Dobroeşti, Cioplea, Dudeşti, Pantelimon, Ghencea etc. Laptele se vindea şi la clienţi întîmplători, dar se distribuia de obicei la casa clientului permanent. Fiecare casă îşi avea lăptarul ei ; laptele se lăsa „pe datorie", contabilizîndu-se cu tibişirul pe pervazul uşii, cu semne convenţionale : un cerc pentru o oca, o linie pentru litră, un cerc mai mare cu o cruce înscrisă în golul lui pentru o vadră. Duminica dimineaţa se făcea răfuiala săptămînală, adeseori prilej de cîrcote şi controverse.

Fraţi buni cu laptagiul erau vînzătorii de lapte bătut şi unt : „lapte, bătu' lapte, unt proaspăăt...", ţinut în cofiţe late de brad, mai rar în oale de pămînt, purtate în coşniţe : în lapte înotau gîgîlicele sferice de unt ; iar soră bună era precupeaţa de ouă, strigînd ascuţit : „Ouă proaspete, ouă ; de găină şi de raţă, ouăă..."

Săpunarul : „Săp, săp, săp, săpunuuuu !" trecea tot dimineaţa, cu calupul mare de săpun pe umărul înscorţoşat de unsoarea mărfii. Il oferea cumpărătorilor tăindu-l cu ajutorul unei sîrmuliţe de alamă, prinsă la căpătîie de două bucăţi de frînghiuţă, de care trăgea apucîndu-le cu amîndouă mîinile, ţinînd calupul proptit pe piept, sau între genunchi, aşa încît sîrma reteza calupul moale, debitîndu-l întîi în tranşe lungi, apoi pe acestea în bucăţi cubice. Colaborator cu săpunarul la dichisirea rufelor, cărbunarul nu se lăsa mai prejos în arta de a metamorfoza, profesional, numele mărfii : „Cherb, cherb, cherb, cărbunii ! Cărbunarul, cherb, cherb, cărbunii !" Telalul ambulant, evreu, cumpărător de haine vechi se anunţa prin strigătul deformat şi simplificat : „ai-vechi, ai-vechi !"

Tot în corul dimineţii răsuna şi cîntecul porumbarului : „porrumbu, rrumbu, rrumbu, porrumbuu !", care furniza nutreţul pentru orătănii şi pentru porcul din cocina aflată în fundul curţii ; marfa era transportată cu coşurile, cu căruciorul sau cu căruţa cu un cal ; uneori, pe lîngă grăunţele de porumb, într-o despărţitură mai mică, era şi mei, pentru puii de orătănii.

Muzica de fond a simfoniei matinale a străzii, o executa însă necontestat cortegiul „olteniior". Ei alergau cocîrjaţi sub greutatea coşurilor încărcate care atîrnau la capetele cobilitei, sprijinite pe umerii, uneori vînjoşi, de om matur, cele mai deseori fragezi, de flăcăiaş sau chiar de copilandru. Marfa oltenilor varia după sezon : primăvara, trufandale, vara, toiut zarzavaturilor ; toamna, mai ales pometuri. Glasul oltenaşului înşira neobosit şi la repezeală, pe ton cîntător şi adeseori cu nuanţă plîngăreaţă, varietatea încărcăturii : „Hai la ceapă, măraru, pătrunjelu, morcovu, păstîrnacu, ţelina !" Ori : „Hai la mere şi la pere, drăgănele de Piteşti ! Struguri numai mîşchet !" Erau, de cele mai multe ori, olteni autentici di pi Jii, ori di pi Motru, di pi Amăradia... Îşi începeau cariera prin a fi năimiţi de cu iarna de vătafi care, aducîndu-i în Bucureşti, îi exploatau crunt, adăpostindu-i în căminuri supraîncărcate şi insalubre, hrănindu-i cu te-miri-ce.

Toamna se răfuiau cu patronii şi se întorceau acasă cu chimirul mai mult ori mai puţin întesat cu banii strînşi greu prin cocoşarea şirii spinării, ba ca să-şi răscumpere vreun pogon de pămînt, scoţîndu-l din băşcăluiala familială, ba ca să-şi înfiripeze vre-o căscioară. Numele de *oltean* ajunsese sinonim cu cel de *„precupeţ"*, pînă aproape să i se substituie ; nu rare-

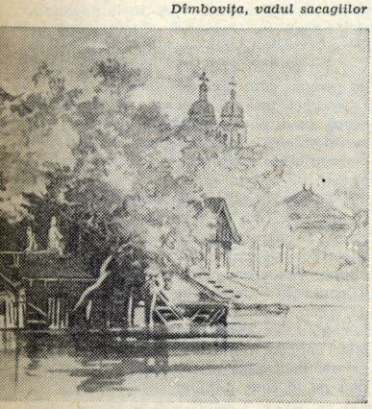

Dîmboviţa, vadul sacagiilor

ori el se aplica la vînzători ambulanți, originari din mahalalele și suburbanele Bucureștiului care nu cîntaseră în toată viața lor din frunză și nu contemplaseră niciodată apele Oltului, Jiului și ale afluenților lor.

Muzica oltenilor, care spinteca toată dimineața văzduhul mahalalei, era uneori întretăiată de aceea a sacagiilor : „hoop, para-hoop !" ceea ce, nu știu prin ce derivație etimologică, însemna : apă de vînzare cu sacaua ori cu paraua, adică cu donița. Sacagiul își umplea sacaua — un butoi cu cep la unul din funduri și cu vrană largă deasupra, așezat pe două roate și tras de un cal — la început, de-a dreptul din apa galbenă-cenușie a Dîmboviței, „apă de gîrlă". După canalizarea acesteia, sub primariatul lui Cariagdi — prin 1882-1884 — s-a creat pentru alimentarea sacalelor așa numitul „vad al sacagiilor", un bazin dreptunghiular în Belvedere, partea joasă a capitalei, din dosul Hotelului de France (azi Victoria) și al Prefecturii Poliției, în locul pe care s-a clădit mai tîrziu Vama Poștei (azi Ministerul Afacerilor Interne). Și mai tîrziu încă, după canalizarea străzilor cu conducte de apă potabilă, s-au instalat pe la unele răspîntii guri de apă cu furtunuri atîrnate de un stîlp vertical de fontă, cu ajutorul cărora umplerea sacalelor se făcea mai lesnicios decît prin căratul cu donița. Extinderea rețelei conductelor de apă a făcut inutilă și nerentabilă meseria de sacagiu, care a dispărut persistînd numai prin cîteva mahalale semirurale din periferia foarte depărtată.

Simbăta și în anumite zile consacrate prin tradiție pomenilor pentru răposați, rudele morților cumpărau cîte o saca de apă întreagă și o distribuiau gratuit populației sărace din mahala, care la strigătul sacagiului : „apă de pomană, de pomană apă !" alergau cu donițele să se împărtășească din apa ce se împărțea pentru odihna sufletului răposatului.

Cînd sacagiii se alimentau din Dîmbovița necanalizată, sau din vadul de la Belvedere, apa avea aspectul brăgii și gospodinele o limpezeau bătînd-o cu piatră acră, ceea ce provoca depunerea la fundul putinii a unui strat gros de o palmă de necurățenii și noroi.

Partitura simfoniei străzii, executată de masa zgomotoasă se complica, atît în orele dinainte, cît și în cele de după amiază, cu diverse alte variațiuni, melodice ori cacofonice, executate uneori de aceiași „artiști", dar cu roluri schimbate, suflînd după amiază în alte instrumente decît dimineața : „laurt, caimac proaspăt !" exclama trompeta iaurgiului ; „jamîi, jamîi" îi ținea isonul geamgiul ; „gaz, petrolul, gazu !" dădea replica gazarul de după amiază, care era de obicei unul și același cu „porumbul" de dimineață ; „undelemn, de lemn, de lemnuu !" grohăia trombonul profund al untdelemngiului, apărut și el într-o încarnație nouă față de rolul său de dimineața.

Tot spre seară se iveau vînzătorii ambulanți de gazete, strigîndu-și pomelnicul ziarelor pe care le purtau în vraf la subțioară. Nu era însă prea lung acest pomelnic, căci ziare mai citite erau două-trei : „Telegraful" lui Fundescu și „România liberă" a lui Laurian ; sporadic, „Românul" lui C. A. Rosetti și „Războiul" lui Weiss. „Gazetarii" de pe vremuri nu erau băieți, mai ales țigănuși, cum a degenerat breasla mai tîrziu, ci oameni maturi, adeseori bătrîni domoli, care-și aveau sectorul lor de distribuție bine delimitat și respectat reciproc. „Moș Ghiță jurnalistul" ne-a adus nouă „Universul" timp de vre-o 15 ani ; era astmatic și-și tîra greu picioarele, dar n-a lipsit nici o zi de la datorie, chiar cînd ajunsese damblagiu. A căzut într-o zi și a murit, erou anonim, în exercițiul meseriei.

Marchitanul ambulant, evreu, străbătea străzile, spre seară, cu tablaua suspendată de gît, strigîndu-și marfa : „Hai la ață și la ace ! Acele de păr și de cusut, acee ! Hai la vax și chibrituri !" Urmînd legea evoluției economice, el a devenit sedentar, stabilindu-și taraba prin gangurile Lipscanilor, Văcărești și străzii Carol. Mama ne povestea despre unul din acești marchitani, devenit celebru, care-și agrementa reclama, lăudîndu-și marfa ca fiind de proveniență englezească : „A venit negustorul cu pamporia (vaporul) ; brâva englez brâva !" Amintirea marchitanului ambulant s-a mai păstrat cîtăva vreme după dispariția genului, prin cupletele satirice.

Umbrele serii începeau să se întindă, parcă ar fi vrut să înăbușe ultimele note ale simfoniei străzii. Toaca vecerniei își pierdea și ea ecoul în văzduh. Apărea lampagiul, cu scărița pe umăr. De pe lavițele lor din porți, lelițele îl urmăreau distrate cu privirea cum își făcea pe îndelete meseria. Rezema scara de stîlpul felinarului, îi ștergea geamul, apoi scotea lampa, îi aburea și ștergea sticla, îi potrivea fitilul, îi completa umplutura de gaz, și apoi aprindea fitilul cu chibritul. Lampa ardea, fumegînd, un ceas, două, aruncînd pe pămînt un cerc de lumină palidă cu o rază de cel mult zece metri, după care se stingea de la sine, pîlpîind.

TRATATUL SUBLIM

Prof. dr. docent EDWIN GLASER

În Muzeul britanic din Londra și în Muzeul de stat din Berlin se păstrează cele aproape 360 de tăbliţe de lut cuprinzînd corespondenţa diplomatică a unor faraoni din dinastiile XVIII și XIX din mileniul doi î.e.n., Amenhotep al III-lea și al IV-lea și Ramses al II-lea. Aceste tăbliţe fac parte din arhiva regilor Egiptului din acea vreme, găsită în anii 1887—1888 în palatul lui Amenhotep al IV-lea la Tell-el-Amarna, o localitate situată în Egiptul de mijloc, pe malul drept al Nilului.

Pe lîngă scrisori trimise faraonilor de către regii Babiloniei, Mitanni și Hitei, se găsește și tratatul încheiat la 1278 î.e.n. de Ramses al II-lea, faraonul Egiptului, cu Hattușil (Chettașir) al III-lea al hitiților. Tratatul s-a păstrat în trei inscripţii, dintre care una în templul de la Karnak, una în Ramessea — ambele fiind redactate în limba egipteană și scrise cu hieroglife — și una redactată în limba hitită, în scris cuneiform, în arhiva regilor hitiți, descoperită cu ocazia săpăturilor de la Bogaz-kiöi, o localitate situată la circa 150 km de Ankara, pe locul unde se înălţau odinioară zidurile oraşului Hattuşaş, capitala regatului hitiților.

Tratatul „sublim", cum este denumit în tableta de argint trimisă de Hattușil lui Ramses, care cuprinde textul propus [1], se compune din trei părţi : o introducere, textul propriu-zis al tratatului și ceea ce numim astăzi clauze finale, anume un apel către zei și blesteme îndreptate împotriva aceluia care va încălca prevederile tratatului.

Iată în esenţă textul tratatului :

„Anul douăzeci și unu, ziua a douăzeci și una de Toby, sub domnia Regelui Egiptului de sus și de jos, soarele, domnul justiţiei, iubit de zeul Ra, fiul soarelui, Ramses-miamun, trăind în veci și peste veacuri...

Un sol regal a venit cu o tăbliţă...

...(mesagerul lui) *Chetasir, Marele Domn al Chetei* (sau Hitei — *n.a.*) *a fost adus spre Faraon, lui viaţă sănătoasă și puternică, spre a cere* (pace)...

Dar pe viitor, pornind de la această zi, Chetasir, Marele Domn al Chetei, este de părere că printr-un tratat să fie statornicite ţelurile pe care le-a conceput Phra, pe care le-a conceput Sutech, pentru ţara Egipt, în raporturile sale cu ţara Chetei, pentru ca să nu mai existe între ele, niciodată, ură.

Aşa este părerea lui Chetasir, Marele Domn de Cheta, că prin tratat cu soarele, domnul justiţiei, Marele Rege al Egiptului, cu începere din această zi, să existe pace bună și o bună alianţă între noi, pe veci.

Să fie un aliat cît mă priveşte, să fie în pace cu mine, să fiu și eu un aliat cît îl priveşte, să fiu și eu în pace cu el, pentru totdeauna...

(Ca popoarele ?) *Egiptului, cît priveşte ţara Chetei, să fie în pace și în alianţă, după pilda noastră, pe veci și ca să nu existe niciodată între ele duşmănie.*

Ca niciodată Marele Domn al Chetei să nu facă invazie în ţara Egiptului spre a-i face pagubă și ca soarele, domnul justiţiei, Marele Rege al Egiptului să nu facă niciodată invazie în (ţara Chetei spre a-i aduce pagubă)...

Dacă ar porni vreun duşman împotriva stăpînirilor lui Ramses, atunci Ramses îi va spune Marelui Rege al Chetei : vino cu mine împotriva lui, cu toate forţele tale.

Dacă Ramses se va înfuria pe sclavii săi, pentru că ei s-au răsculat împotriva lui, și el va porni ca să-i liniștească, atunci trebuie să meargă alături de el și Regele Chetei. (Urmează paragrafe reproducînd dispoziţii simetrice cît priveşte drepturile regelui Hattușil, adică ale Chetei, faţă de Ramses, adică ale Egiptului).

(Că dacă locuitorii) *provinciilor lui Ramses-miamun, Marele Rege al Egiptului, vor fugi din Egipt și vor veni în ţara Chetei, regele Chetei nu-i va primi. Marele Domn al Chetei îi va întoarce soarelui, domn al justiţiei, Marelui Rege al Egiptului. De asemenea, împreună cu fugarii vor fi întorși oamenii și avutul lor*

[1] Pe partea din faţă a tăbliţei este săpată imaginea lui Hattușil alături de zeul Teşub, zeul vîntului și fulgerului, pe verso a fost întăţișată regina, alături de Arinna, zeiţa soarelui. S-a păstrat și tabla de argint pe care este săpat textul acceptat de Ramses. Tehnica încheierii acestui tratat aminteşte modalitatea modernă a încheierii unui acord internaţional pe calea unui schimb de note avînd un cuprins identic.

în întregime. Dacă vor fugi din Egipt unul, doi, trei etc. oameni în ţara lui Hattuşil, ei trebuie să fie înapoiaţi în ţara lui Ramses.

Cît priveşte (omul) *care va fi readus lui Ramses-miamun, fie ca a sa fărădelege să nu se ridice împotriva lui, să nu i se facă* (nici un rău)... *casei sale, femeilor lui, copiilor* (să nu i se ucidă mama, de asemenea să nu fie lipsit de ochii săi) *de buzele, de picioarele sale* (şi ca nici o crimă să nu se ridice împotriva sa)...

(Paragrafele care urmează reproduc dispoziţiile precedentelor articole în mod corespunzător în ceea ce priveşte pe supuşii regelui Chetei, Hattuşil, care ar fugi în Egipt).

Tot ceea ce este săpat pe tabla de argint, o mie de zei şi de zeiţe din ţara Chetei (să le ocrotească) *se obligă să le execute, faţă de o mie de zei şi de zeiţe ai Egiptului.* (Fie ca) *ei să-mi fie martorii... cuvintelor mele.* (Urmează o lungă enumerare a zeilor şi zeiţelor hitiţi)... *zeii şi zeiţele munţilor şi riurilor Chetei, cerului şi pămîntului, mării, vîntului şi furtunii* (urmează corespunzător lista divinităţilor egiptene).

Să piară casa, pămîntul şi sclavii aceluia care va călca aceste cuvinte. Să aibă sănătate şi viaţă acela care le va păstra, pămîntul lui şi sclavii lui."

Ramses al II-lea a domnit, după cronologia care ne-a parvenit, între anii 1300—1230 î.e.n., ceea ce situează data tratatului, aci reprodus, în anul 1278 înainte de era noastră. După alte calcule, domnia lui ar fi început fie mai înainte (la 1317) fie mai tîrziu (în 1291) şi în mod corespunzător ar urma ca data tratatului să fie anul 1295, respectiv 1269. În orice caz, *acest tratat, de pace, prietenie, alianţă, neagresiune şi extrădare, este cel mai vechi acord internaţional al cărui text ni s-a păstrat.*

Este oare tratatul încheiat între Ramses şi Hattuşil cel mai vechi acord internaţional din lume? Desigur că nu. Mai vechi ar fi un tratat dintre regele Naramsin al statului-oraş Akkad (situat pe teritoriul Irakului de astăzi) şi cetăţile Elamului (stat antic care se întindea în sud-vestul Iranului). Nu credem însă că declaraţiile de supunere ale unor oraşe din Sumer şi Elam, gravate unilateral de Naramsin (2156—2120 î.e.n. ; după Avdiev, 2290—2254), pot fi asemuite cu tratate internaţionale.

Egalitatea vădită dintre Ramses şi Hattuşil, pusă la baza tratatului aci reprodus, se explică prin aceea că i-au premers războaie istovitoare purtate între Egipt şi Cheta, fără rezultate decisive, ceea ce i-a adus pe cei doi regi la concluzia că este în interesul lor comun să renunţe la războiul dus de unul împotriva celuilalt şi să se alieze împotriva duşmanilor din afara şi dinăuntrul ţărilor lor.

Este întru totul evidentă, în ceea ce priveşte instrumentul interstatal dintre Ramses şi Hattuşil, iscusinţa remarcabilă a redactării clauzelor, sistematizarea conţinutului, caracterul amănunţit, sacramental şi oarecum rutinat al formulelor folosite, tehnica de păstrare a textului. Toate acestea denotă măiestria acelora care au redactat tratatul, demonstrează existenţa unor modele mai vechi, cunoscute atît în Egipt cît şi în Cheta, impun concluzia că de mult se practica în această parte a lumii arta încheierii de tratate între state.

Este posibil ca, pe măsura continuării săpăturilor, să fie descoperite alte arhive ale statelor antichităţii şi, o dată cu ele, textele

Lupta de la Kadeş dintre oastea lui Ramses al II-lea şi cea hitită. (Relief din templul Karnak din Teba. Dinastia a XIX-a)

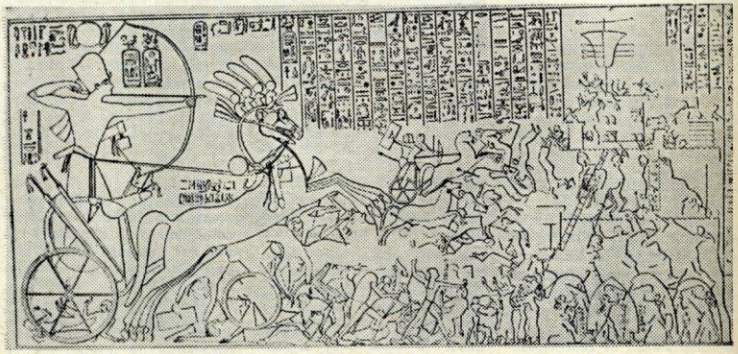

unor tratate mult mai vechi.

Cu aceste precizări, am vrea să subliniem cîteva constatări ce se desprind din citirea textului tratatului „sublim". Mai înainte de aceasta, nu este inutil de reţinut că după încheierea tratatului relaţiile dintre Egipt şi Cheta s-au dezvoltat spre mulţumirea ambelor părţi.

Prima trăsătură care izbeşte pe cititorul de astăzi al tratatului este identificarea celor doi regi cu ţările lor. Ramses şi Hattuşil se socotesc în mod vădit stăpînii, proprietarii ţărilor respective, cu locuitorii lor, liberi şi sclavi, şi cu tot avutul acestora. Ei anticipează oarecum formula care, multe veacuri mai tîrziu, avea să i se atribuie regelui „soare", Ludovic al XIV-lea : „L'Etat c'est moi".

Identificarea ţării cu persoana care reprezenta puterea supremă pretindea, în acea vreme, zeificarea domnitorului. Faraonul era rege şi zeu : Ra — regele-soare, zeul soarelui (a cărui importanţă pentru Egipt explică alegerea acestei divinităţi pentru a da prestigiul suprem regelui). Însuşi numele Ra-mses evocă pe zeul-soare, pe fa-raon, după cum şi denumirea „miamun" cuprinde numele „Amon" — care şi el înseamnă soare — şi se întîlneşte foarte des în numele egiptene : Amenhotep, Amon-Ra, Ehnamon, Tutank-Amon etc.

Nu este lipsit de interes de a sublinia că în această concepţie despre relaţiile dintre rege şi ţară era pe deplin de înţeles angajamentul reciproc asumat de Ramses şi de Hattuşil de a interveni cu toate forţele lor, inclusiv cele armate „dacă celălalt se va înfuria pe sclavii săi, pentru că s-au răsculat împotriva lui". Astăzi se recunoaşte că un popor nu este sclavul nimănui şi că a da ajutor despotului, la cererea acestuia, împotriva poporului care s-a răsculat spre a se elibera, constituie o intervenţie în treburile interne ale acestui popor, o gravă înfrîngere a dreptului sacru al popoarelor de a-şi hotărî singure soarta.

Tratatul din 1278 î.e.n. consacră, de asemenea, o alianţă militară : foştii duşmani îşi asumă nu numai obligaţii reciproce de neagresiune („niciodată să nu facă invazie în ţara (celuilalt) spre a-i aduce pagubă"), dar şi de alianţă împotriva oricărui terţ atacant („dacă ar porni vreun duşman împotriva stăpînirilor lui Ramses, atunci Ramses va spune Marelui Rege al Chetei : vino cu mine împotriva lui, cu toate forţele tale").

Interesante, de asemenea, sînt prevederile din tratat referitoare la extrădare. Unii specialişti presupun că cei ce doresc să fugă în ţara cealaltă şi pe care regele respectiv se obligă să nu-i primească, ci să-i întoarcă regelui ţării de unde au fugit, ar fi oameni liberi, dovadă că se vorbeşte despre sclavii lor. Aceasta este posibil. Mai verosimil este însă că, în mentalitatea pe care o vădeşte tratatul, toţi locuitorii unei ţări trebuie consideraţi ca aparţinînd regelui, la fel ca şi averea lor. Angajamentul lui Hattuşil de a întoarce pe fugarii egipteni aminteşte obligaţia din dreptul intern de a întoarce vecinului vita sau pasărea din ogradă care a trecut pe pămîntul celui dintîi.

Obligaţia de extrădare stipulată în tratatul „sublim" este înlesnită prin angajamentul ce-şi asumă stăpînul fugarilor de a nu-i ucide, de a nu-i mutila, de a nu-i pedepsi în nici un fel pentru faptul că au fugit. În felul acesta, vecinul este oarecum asigurat că prinderea fugarilor, arestarea lor nu vor întîlni o rezistenţă disperată şi deci nu vor implica riscuri prea mari : fugarilor li se garantează graţierea.

Tratatul dintre Ramses şi Hattuşil este un tratat al orînduirii sclavagiste. El vorbeşte *expressis verbis* despre sclavi şi presupune în fiecare prevedere a sa existenţa sclaviei, dorinţa de a-i întări instituţiile.

Primul tratat care a parvenit pînă la noi vădeşte preocuparea de a se asigura îndeplinirea celor convenite. Fiecare tratat internaţional impune părţilor contractante anumite obligaţii şi pune deci problema : oare partea cealaltă se va ţine de cuvînt ? Cum se poate asigura îndeplinirea angajamentelor asumate prin tratat ? Una din soluţiile problemei constă în asigurarea sanctităţii tratatului, a cuvîntului dat. După părerea oamenilor de atunci, nu exista o pavăză mai sigură de respectare a prevederilor tratatului decît conirteresarea zeilor : o mie de zei şi zeiţe de partea Egiptului vor fi martori şi vor veghea ca regele Chetei să respecte tratatul, după cum o mie de zei şi zeiţe ai Chetei vor urmări modul în care se achită faraonul de angajamentele asumate. Zeii garantează sănătatea, viaţa şi integritatea avutului celui ce va respecta tratatul, pieirea celui ce nu se va ţine de cuvînt.

Antrenarea zeilor în mecanismul de înfăptuire a tratatului era un mijloc — firesc pentru acele timpuri — de a înrădăcina în conştiinţa semnatarilor convingerea că tratatul este sfînt, că trebuie respectat, că a-l călca înseamnă a comite un păcat, o fărădelege. Legătura dintre aeest principiu, care astăzi este citat în cuvintele *pacta sunt servanda* şi menţinerea păcii, pericolul pe care nerespectarea sa îl prezintă pentru pacea şi securitatea popoarelor sînt ilustrate grăitor de tratatul încheiat cu treizeci şi cinci de secole în urmă de Ramses al II-lea şi Hattuşil al III-lea.

MAGAZIN ISTORIC PENTRU DACIA

Un precursor

În istoria culturii românești, anul 1840 marchează un moment de răscruce. Sub dublul impuls al iluminismului și al romantismului progresist, intelectualitatea dă glas tendințelor populare generale de eliberare națională și socială, edificînd platforma ideologică a revoluției burghezo-democrate de la 1848.

Un rol de seamă în acțiunea de redeșteptare națională l-au avut publicațiile periodice inițiate în 1840 la Iași de Mihail Kogălniceanu, îndeosebi *Dacia literară* și *Arhiva românească*. Revistele, una literară, cealaltă științifică, simbolizau prin însuși titlul lor necesitatea solidarizării tuturor provinciilor românești în vederea realizării idealului comun.

Arhiva românească, prima noastră publicație periodică de istorie, își începea activitatea în 1845, lăsînd însă o vrednică moștenitoare a soliei sale, după cum se exprimă redactorul ei, Kogălniceanu, în noua revistă apărută în același an la București, *Magazin istoric pentru Dacia*, sub redacția lui August Treboniu Laurian, profesor de filozofie la Colegiul Național, și Nicolae Bălcescu, doi tineri, primul în vîrstă de 35 de ani, celălalt numai de 24.

„Istoria este cea dintîi carte a unei nații" — începe prospectul revistei publicat la 9 ianuarie 1845 în ziarul lui I. Eliade Rădulescu, *Curierul românesc*, și ceva mai tîrziu în revista lui G. Barițiu din Brașov, *Foaie pentru minte, inimă și literatură*. Socotind că „fără istorie" un popor este „încă barbar" prospectul deplîngea puținătatea scrierilor istorice despre români, explica faptul prin „lipsa documentelor" și insista asupra utilității cercetărilor și noilor descoperiri, fără de care istoriile „se aseamănă prea mult unele cu altele", cînd „acel dintîi merit al unei istorii este de a se deosebi de istoriile precedente". Dar autorul prospectului, în care recunoaștem pe Bălcescu, își expune și concepția sa istorică, diferită de cea a înaintașilor, cu excepția lui Kogălniceanu, prin aceea că, fără a neglija „biografia stăpînitorilor", el înțelege să acorde importanță egală instituțiilor, industriei, comerțului, culturii intelectuale și morale, obiceiurilor și chipului de viață care constituie „partea cea mai interesantă a istoriei".

Bălcescu își dădea seama că pentru a compune „o adevărată istorie" era nevoie „a ne aduna documentele care sînt materialele istoriei", iar acestea, cum spusese și Kogălniceanu, erau incluse în tradițiile orale, în hrisoave, urice, cronici, monumente arheologice și arhitectonice. Posedînd, el și August Treboniu Laurian, o „colosală" colecție arhivistică, o bibliotecă cu cărți atingătoare de întîmplările patriei și numeroase inscripții „din deosebite locuri ale Daciei", hotărăsc să le publice în *Magazin istoric pentru Dacia* în șase secțiuni, și anume : 1. Cronicarul românesc ; 2. Diplomaticul românesc (secțiunea actelor oficiale autentice) ; 3. Memoratoriul dacian (extrase din autori vechi, greci, latini, bizan-

Prof. univ. dr. docent
ALEXANDRU PIRU

tini, precum și din autori medievali) ; 4. Inscriptoriul dacian (inscripții arheologice și istorice) ; 5. Dizertatoriul istoric (studii de cronologie, geografie și etnografie) ; 6. Buletin bibliografic și critic.

Cu aceste rubrici, în genere riguros respectate, *Magazin istoric pentru Dacia* a ieșit în total în cinci tomuri : în 1845 un tom, în 1846 două tomuri și în 1847—1848 alte două tomuri, însumînd peste 3 000 de pagini.

Apariția primului tom e salutată de *Foaia pentru minte, inimă și literatură* la 16 iulie 1845 și de Gheorghe Asachi în *Albina românească* : „Noi socotim că nu este un om în care bate o inimă cu simțămînt de român pe care să nu-l intereseze această operă națională", scria George Barițiu, iar Asachi sublinia mai ales „îmbrățișarea compatrioților" ce se puteau acum mîndri „de a avea acest document național, ca un titlu chiar al familiei sale."

La prima rubrică *Magazinul* venea, cum era de așteptat, cu cronicile Țării Românești : Anonimul Bălenilor în tomul I și II, Cronica lui Radu Greceanu în tomul II, Cronica lui Radu Popescu în tomul IV, Letopisețul cantacuzinesc și Anonimul brîncovenesc în tomul IV și V. În tomul al IV-lea se publica Cronica anonimă racoviteană a Moldovei la care Kogălniceanu va da o variantă. Paralel cu cronicile Moldovei publicate de Kogălniceanu, apăreau deci cronicile muntene de la 1290 pînă la 1730, de o valoare documentară și, cum s-a stabilit în ultimul timp, literară uriașă.

Nu mai puțin valoroase erau actele de la rubrica de diplomatică „de la 1390 încoace", ca, spre a da cîteva exemple, Cartea obștești adunări a țării pentru trei boieri dovediți de furt banilor vistieri din 1652 ; Act pentru dezrobirea vecinilor în Moldova din 1749 ; Actul de unire al nobililor unguri, săcui și sași din Transilvania, 1437 etc.

La rubrica „memoratoriului dacian" apar, între altele, poemul vistierului Stavrinos, fragmente din Istoria Rusiei de Karamzin, extrase din Tertullian, Priscus, Le Quien, Eder.

La „inscriptoriu" se dau referințe despre Istriana (Histria) de August Treboniu Laurian și cîteva însemnări epigrafice (această rubrică este cea mai săracă și numai o singură dată reprezentată, în tomul II).

„Dizertatoriul", în schimb, cuprinde importante scrieri de Bălcescu, precum : *Cuvînt preliminariu despre izvoarele istoriei românilor ; Românii și fanarioții ; Ioan Tăutul, mare logofăt al Moldaviei ; Logofătul Miron Costin ; Spătaru Ion Cantacuzino ; Postelnicul Constantin Cantacuzino* (în tomul I) ; *Puterea armată și arta militară la moldoveni în timpul măririi lor* și *Despre starea socială a muncitorilor plugari în Principatele române în deosebite timpuri* (în tomul II) ; *Campania românilor în contra turcilor de la anul 1595* și *Buletin despre portretele principilor Țării Românești și Moldovei* ce se află în cabinetul de stampe de la biblioteca regală din Paris (în tomul IV) ; studii de A. T. Laurian, precum : *Discurs introductiv la istoria românilor* (tomul I) și *Temișoara sau scurt istoric al Banatului Temișian* (tomul V și extras).

Foarte modernă este rubrica de bibliografie care consemna în spirit critic lucrările de istorie românească și universală.

Magazin istoric pentru Dacia a fost, după *Arhiva românească* a lui Kogălniceanu, o a doua publicație de istorie științifică în spirit modern din țara noastră. Punînd accentul pe adunarea și publicarea documentelor, revista n-a rămas la stadiul arhivistic, ci a trecut simultan la interpretarea critică a izvoarelor, la extinderea cercetării de la biografia voievozilor la studiul instituțiilor, al vieții sociale și culturale a poporului. Cunoașterea trecutului servea, în concepția lui Bălcescu, orientării în prezent. *„Românii au trebuință astăzi să se întemeieze în patriotism și în curaj și să cîștige statornicie în caracter. Aceste rezultate credem că s-ar dobîndi cînd ei ar avea o bună istorie națională și cînd aceasta ar fi îndestul răspîndită. Privind la acel șir de veacuri, în care părinții noștri au trăit și la chipul cu care ei s-au purtat în viața lor socială, noi am căuta să dovedim virtuțile lor și să ne ferim de greșelile în care au picat..."*

Aceste rînduri scrise acum mai bine de o sută douăzeci de ani în *Cuvînt preliminariu despre izvoarele istoriei românilor* și-au păstrat pînă azi întreaga actualitate.

„Dar ca o istorie să poată aduce foloase nu trebuie să fie numai ca un șir de oarecari întîmplări politice sau militare uscate, fără nici o coloare, fără nici un adevăr local ; nu trebuie să se ocupe numai de oarecari persoane privilegiate, dar să ne arate poporul român cu instituțiile, ideile, sentimentele și obiceiurile lui în deosebite veacuri. Noi credem că o asemenea istorie este cu putință. Pentru aceasta socotim că cei ce se ocupă cu istoria noastră nu trebuie a ține numai de ceea ce au lucrat și au zis istoricii noștri cei moderni, dar tot într-o vreme, folosindu-se de adevăruri descoperite de dînșii, să meargă mai departe, să alerge la izvoarele originale, să caute și să adune toate daturile putincioase și atunci vor putea țese o bună istorie..."

(Din „Cuvînt preliminariu despre izvoarele istoriei românilor")

CERNICA

Unul dintre cele mai vechi cimitire preistorice din EUROPA

Prof. dr. docent GHEORGHE CANTACUZINO

La numai 12 kilometri de capitala țării, dincolo de lacurile ascunse sub păpurișul sălbatic, în locurile unde imaginația te poartă spre timpuri trecute de mult, neobosiți căutători de comori ale istoriei străvechi au dat la iveală unul dintre cele mai vechi cimitire preistorice cunoscute pînă astăzi. Salba lacurilor din jurul Bucureștiului dezvăluie încă o dată — și, credem, nu ultima oară — existența din cele mai vechi timpuri a așezărilor omenești pe meleaguri prielnice, mănoase, favorabile dezvoltării unei populații numeroase.

Cercetările arheologice de pe teritoriul comunei Cernica, începute în septembrie 1960 sub conducerea subsemnatului și continuate cîteva luni în fiecare an, au scos la lumină urme de mare însemnătate arheologică și istorică, aparținînd unor culturi străvechi. Descoperirile făcute au permis cunoașterea mai precisă a acestor culturi și rezolvarea unor probleme variate și complexe pe plan arheologic, antropologic și istoric.

Rezultatele obținute prin lucrările de la Cernica au făcut obiectul unor comunicări, însoțite de proiecții, prezentate de semnatarul acestor rînduri la Congresele internaționale VI și VII ale științelor preistorice ținute la Roma în 1962 și la Praga în 1966, cît și la cel de-al VII-lea Congres internațional de antropologie, etnologie și etnografie de la Moscova (1964); ele au fost publicate sau sînt în curs de editare în actele acestor congrese științifice. Alte probleme importante ale acestor săpături au făcut obiectul unor studii ample, din care trei au fost publicate în revistele „Dacia" și „Studii și cercetări de istorie veche".

Dintre mormintele descoperite, trei schelete omenești bine păstrate, înzestrate cu ofrande, au fost scoase cu

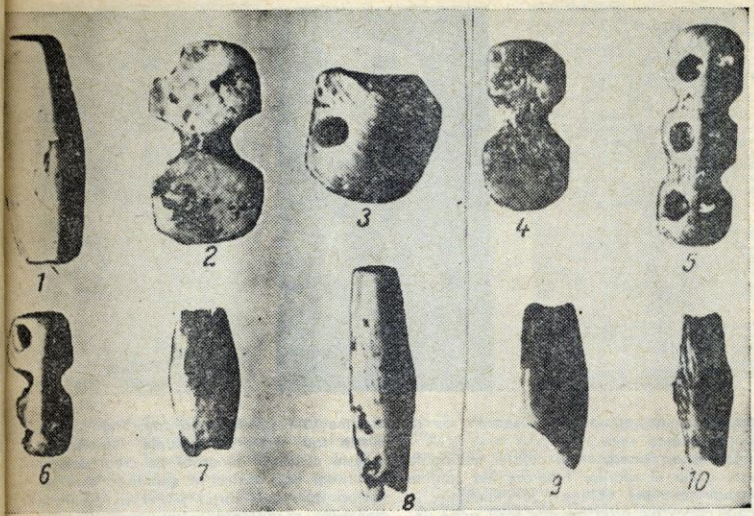

Salbă cu podoabe din mormîntul neolitic 43 (1, 7, 8, 9, 10 — mărgele de scoică în formă de fuior ; 2,4 — plăcuțe de scoică ; 3 — mărgele mari ovale de scoică ; 5,6 — plăcuțe lucrate din dinți de animal)

întreaga lor platformă de pămînt și cu semințele intacte, fiind transportate : unul la Muzeul de istorie a orașului București, unde poate fi văzut, altul la Muzeul național de antichități al Institutului de arheologie și al treilea la Muzeul satului, unde este conservat în vederea instalării sale viitoare în Muzeul național de istorie a României.

Aspecte rare și excepționale

Prin cercetările arheologice executate de Academia Republicii Socialiste România, în colaborare, în ultimii ani, cu Muzeul de istorie a orașului București, pe malul de vest al lacului Cernica, în aria comunei Cernica de pe teritoriul orașului București, s-au descoperit numeroase monumente și urme de viață umană. Ele aparțin la 7 culturi deosebite, care se înșiră din prima jumătate a mileniului IV î.e.n. pînă la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și anume : o așezare aparținînd culturii neolitice Dudești, o altă așezare și o necropolă neolitică a culturii Boian, faza I, o așezare din perioada bronzului mijlociu și tîrziu (1600—1200 î.e.n.), urme sporadice ale unei așezări daco-getice a culturii latène (secolele IV—III î.e.n.) și ale unei așezări din epoca prefeudală (sec. VI e.n.) ; în sfîrșit, numeroase monumente și urme ale satului medieval Mărăcineni, dispărut ulterior, cît și urme ale unei locuințe feudale și ale unei biserici transformată, în 1615, în mănăstirea de maici numită Iezărul.

Terenul, pe care sînt situate urmele arheologice, este puțin înclinat între pădurea Căldăraru și lacul Cernica, în apropierea căruia coboară, în pantă repede și scurtă spre nord, mai lină și mai lungă spre est. Pe această întindere de cca. 4 ha, s-au păstrat vestigiile culturilor vechi și străvechi pomenite mai sus și care s-au suprapus și au creat astfel aspecte rareori întîlnite și chiar excepționale în descoperirile arheologice din țara noastră.

O deosebită însemnătate o are descoperirea așezării și necropolei neolitice a culturii Boian din faza I. Prin întinsa ei suprafață, depășind 12 000 m², și prin numărul mare de înmormîntări, totalizînd 340 morminte descoperite pînă acum, această necropolă se numără printre cele mai vaste și mai importante din lume. Totodată o socotim cea mai mare și mai veche necropolă neolitică găsită la nord de Dunăre, în țara noastră, și poate fi comparată în

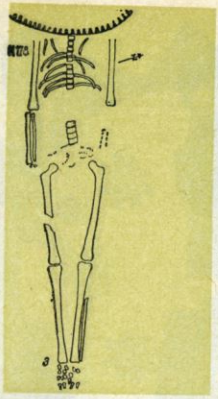

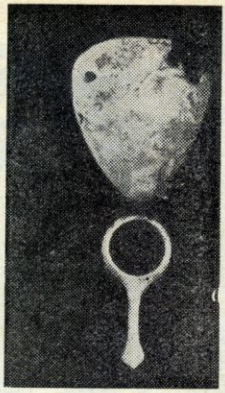

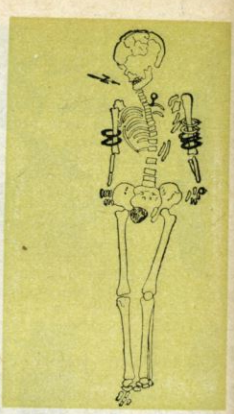

parte cu necropola mai recentă de la Cernavodă.

Un aspect însemnat al acestei necropole este acela al riturilor funerare. Ea conține numai morminte plane de inhumație, în care cadavrele erau așezate fără sicrie, înfășurate probabil în piei sau în rogojini. Cele mai multe erau întinse pe spate și erau orientate cu privirea și cu picioarele spre est, sud-est ori nord-est. Datele obținute arată că orientarea cadavrelor în morminte se făcea în legătură cu răsăritul soarelui.

Din cauza compoziției solului în care au fost săpate mormintele, sol format în acest loc din straturi groase de loess galben sau castaniu-roșcat, conținînd bulgări mici de calcar, un număr important de morminte sînt relativ bine conservate, cu schelete întregi sau aproape intacte.

In mormintele necropolei neolitice au fost depuse ca ofrande diferite obiecte, care au fost găsite lîngă schelete și care sînt în legătură cu ritualul și cu concepțiile funerare ale populațiilor din acea vreme. Aceste concepții admiteau, într-o anumită formă, ideea conservării corporale a omului după moarte. Se considera că mormîntul devenea locuința mortului și se credea că el păstra necesitățile din viața pămînteasca, adică avea nevoie de hrană și de băutură. Ca urmare i se depuneau în mormînt diverse alimente și vase cu băuturi pentru a-și potoli foamea și setea. Astfel se explică descoperirea în mormintele neolitice de la Cernica a unor oase de animale rămase de la bucăți mari de carne depuse și a unor vase, întregi sau fragmentare, găsite lîngă cap, lîngă oasele iliace sau între picioarele scheletelor. Aceste concepții funerare au creat desigur un ritual care tintea la stabilirea unor legături între cei morți și cei vii. Pentru a satisface necesitățile celor morți se mai depuneau ca ofrande în morminte diferite obiecte utile sau de podoabă, folosite de ei în timpul vieții. In mormintele necropolei de la Cernica s-au descoperit următoarele ofrande: toporașe sau dălțite de piatră, unelte de silex, instrumente de os sau de corn și numeroase ornamente precum sînt: cochilii perforate de scoici, purtate de obicei pe îmbrăcăminte, brățări de scoică prinse de brațe, inele la degete, pandantive de os, atîrnate inițial de gît, și numeroase salbe compuse din podoabe de diverse mărimi și confecționate din diferite materiale, adică mărgele lucrate din scoici, din marmură, din tuf vulcanic, perle rotunde sau ovale din minereu de cupru și dinți de animale, fixați în salbe.

Toate aceste podoabe erau aduse în stare finită prin schimburi între triburi din regiunea Mării Mediterane, unde culturile neolitice și apoi cele posterioare erau mai vechi și mai înaintate decît cele din Peninsula Balcanică și din regiunea carpato-dunăreană.

Populația pre-indo-europeană care a locuit în așezarea din faza I a culturii Boian de la Cernica prezintă din punctul de vedere antropologic unele aspecte mediteranoide, care o apropie de populațiile străvechi din regiunea Mediteranei și Asiei Mici. Aceste constatări indică emigrarea în

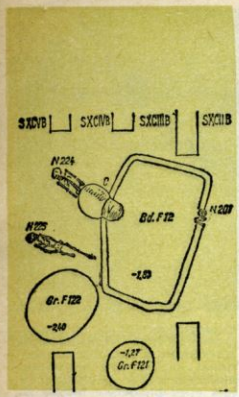

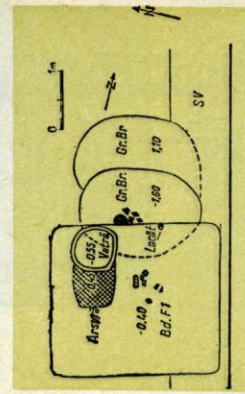

Scheletul neolitic 178 avînd capul şi o parte din torace tăiate de o groapă din epoca bronzului (pg. 30, stînga)

■

Ofrande depuse în morminte (pg. 30, mijloc)

■

Schelet feminin din mormîntul 43 întins pe spate şi purtînd diferite podoabe (pg. 30, dreapta) împodobit cu 7 brăţări de scoică, cu o cochilie de scoică pe abdomen, cu un pandantiv pe piept şi cu un inel de os la mîna stîngă

■

Planul bordeiului feudal 12 şi al cuptorului care au suprapus mormintele neolitice 201 şi 224 şi au utilizat 2 gropi feudale (121—122), apropiate de mormîntul neolitic 215 (pg. 31, stînga)

■

Bordeiul feudal nr. 1 al satului Mărăcineni, care a tăiat o groapă din epoca bronzului, suprapunînd însă şi o altă groapă din această vreme (pg. 31, dreapta)

perioada neoliticului vechi a unor triburi de pe coastele Mării Mediterane şi stabilirea lor în ţinuturile de la nord de Dunăre, unde s-au amestecat cu populaţia băştinaşă, creîndu-se astfel aspectele antropologiei variate, observate la scheletele din această necropolă neolitică.

Aşezarea şi necropola culturii Boian de la Cernica au fost părăsite după o perioadă îndelungată de utilizare. Ulterior, în acest loc au venit şi s-au stabilit populaţii indoeuropene, cu culturi deosebite. Ele au creat, succesiv, diferitele aşezări menţionate mai înainte. Monumentele lor au suprapus şi în unele locuri au distrus, parţial sau total, vechile morminte ale necropolei neolitice.

Culturi suprapuse în decursul mileniilor

Săpăturile arheologice au permis observarea unor aspecte surprinzătoare, rezultate prin suprapunerea culturilor aparţinînd populaţiilor care s-au perindat în acest loc, în cursul mileniilor. Ţinînd seamă de observaţiile făcute, aceste suprapuneri de culturi deosebite prezintă la Cernica patru aspecte diferite :

1. Suprapunerea unor vestigii aparţinînd culturilor din epoca bronzului peste mormintele neolitice. Exemple de acest fel avem în mormîntul neolitic 79, al cărui schelet, prevăzut cu o mică dăltiţă de piatră depusă lîngă bazin, avea întregul torace, craniul, braţul şi antebraţul stîng distruse de o groapă a culturii Tei din epoca bronzului şi, de asemenea, în mormîntul neolitic 178 în care scheletul avea capul, gîtul şi omoplaţii tăiaţi de o groapă a aceleiaşi culturi a bronzului.

2. **Suprapunerea unor monumente ale culturii medievale peste morminte neolitice.** Printre numeroasele cazuri observate menţionăm următoarele : a) scheletul neolitic 179, care avea partea dreaptă a toracelui, braţul drept, o parte din bazin şi din craniu distruse de o groapă datînd din prima fază a satului medieval Mărăcineni ; b) un caz deosebit de interesant este acela al bordeiului medieval nr. 12, datînd de la sfîrşitul secolului al XVI-lea şi aparţinînd aceluiaşi sat. Acest bordei a suprapus în partea de est mormîntul neolitic 201, în care scheletul a avut craniul distrus, dar de la care s-au păstrat toracele şi o porţiune din partea inferioară a trupului. În partea sa de vest, bordeiul a suprapus, prin cuptorul său de lut, bazinul şi picioarele scheletului neolitic 224, de la care au rămas vizibile numai craniul, gîtul, toracele şi membrele superioare. Spre vest, în apropierea acestui bordei s-a descoperit, prin săpături, mormîntul neolitic 225, care se afla lîngă două gropi din epoca feudală, din care una a servit pentru păstrarea bucatelor. c) Un caz interesant şi excepţional este acela al bordeiului medieval nr. 4, aparţinînd de asemenea vechiului sat Mărăcineni. Bordeiul, datînd de la sfîrşitul secolului al XVI-lea, avea un cuptor de lut şi în dreptul gurii sale o mare suprafaţă de pămînt ars, prevăzută cu o margine din cărămizi. Acest bordei medieval a suprapus, fără a le distruge, partea stîngă a toracelui şi

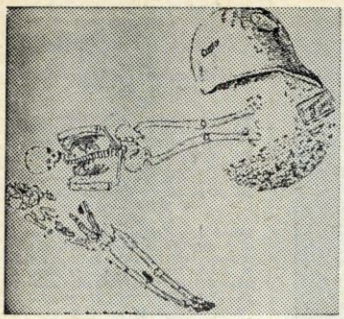

Cuptorul bordeiului medieval nr. 4 din satul vechi Mărăcineni a fost tăiat de mormîntul medieval 68 al cărui schelet întins avea picioarele în cenușa din vatra cuptorului și suprapunea scheletul neolitic 112

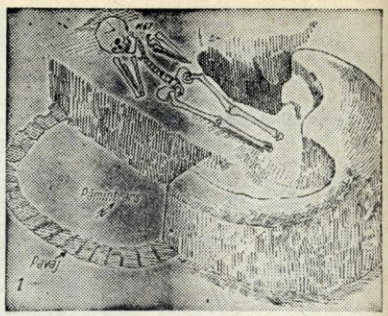

Cuptorul de lut al bordeiului medieval nr. 3 din satul vechi Mărăcineni a fost ulterior secționat parțial de mormîntul medieval 67, iar scheletul acestuia avea picioarele întinse pe fundul vetrei cuptorului

brațul stîng al scheletului neolitic 112, care avea depuse o dăltiță de piatră între genunchi și o lamă de silex pe craniu. Osebit, bordeiul a fost suprapus ulterior de cimitirul feudal extins în acest loc, în care s-a amenajat un nou mormînt, datat printr-o para otomană de argint, emisă la Cairo în 1757, sub domnia sultanului Mustafa III (1757—1774). Groapa acestui mormînt a secționat parțial bordeiul nr. 4 cît și bolta și gura cuptorului său de lut, iar cadavrul așezat pe fundul mormîntului a avut tibiile și oasele picioarelor întinse pe vatra plină de cenușe a cuptorului. Avem aci exemplul spectacular al unei îndoite suprapuneri de monumente arheologice aparținînd unor epoci deosebite : de o parte avem suprapunerea vestigiilor aparținînd la două nivele medievale diferite, datînd unul din secolul al XVI-lea și altul din secolul al XVIII-lea și de altă parte suprapunerea acestor monumente medievale peste mormîntul neolitic. Între mormîntul medieval 68 și mormîntul neolitic 112 există numai o distanță de 0,20 m, dar diferențierea lor stratigrafică și în timp reprezintă peste 5000 ani ! d) Remarcabil și rar este cazul bordeiului medieval nr. 2 al aceluiași sat Mărăcineni. Această locuință de formă patrulateră, avînd în interior, lîngă latura de sud, o vatră cu pămînt ars, cu cenușar și cu fracțiune de lemn carbonizat și avînd încă o altă vatră lîngă peretele de vest, a distrus total mormîntul și scheletul neolitic din care au rămas numai fragmentele celor două tibii, prinse în peretele de est al bordeiului.

3. Suprapunerea unor monumente medievale peste vestigiile din epoca bronzului. În această privință un interes particular prezintă bordeiul nr. 1 al aceluiași sat care avea în partea de nord o mare vatră, găsită plină de cenușe, în dreptul ei o suprafață de pămînt ars și pe fundul locuinței fragmente de vase, bucăți de cărămizi și un lăcăt din acea vreme. Acest bordei a distrus partea sudică a unei gropi, care cuprindea fragmente ceramice ale culturii Tei din epoca bronzului și care însăși tăiase o altă groapă mai veche din aceeași epocă.

4. Suprapunerea de vestigii aparținînd unei perioade medievale peste urmele altei perioade medievale. Pe lîngă exemplul amintit al bordeiului feudal, care a avut cuptorul parțial distrus, menționăm de asemenea descoperirea bordeiului feudal nr. 3 și a cuptorului său de lut, care datează de la sfîrșitul secolului al XVI-lea și care au fost tăiate parțial de un alt mormînt al cimitirului medieval creat în acest loc. Mormîntul este datat printr-o para turcească de argint emisă la Constantinopol în 1776 sub sultanul Abdul Hamid I (1774—1789). Cadavrul depus pe fundul mormîntului a fost găsit în poziție întinsă, avînd de asemenea partea de jos a trupului în vatra cuptorului acestui bordei, mai vechi cu două veacuri.

Descoperirile prezentate aci constituie numai cîteva exemple alese printre numeroasele monumente și obiecte arheologice scoase la lumină prin săpăturile efectuate pe acest promontoriu al lacului Cernica.

Prin rezultatele obținute, prin descoperirile făcute și prin problemele examinate, cercetările arheologice de la Cernica au adus o contribuție cu totul nouă și de mare însemnătate pentru cunoașterea culturilor vechi și străvechi din țara noastră, în raport cu acelea din sud-estul Europei.

CONFERINȚA DE LA IALTA

4 — 11 FEBRUARIE 1945
Stenogramă integrală (VI)

Traducerea de mai jos este făcută după revista „Mejdunarodnaia Jizn", numerele 6—9 din 1965, care reproduce stenogramele delegației sovietice. Ele au fost completate cu fragmente din stenogramele și înregistrările americane — minutele Bohlen, minutele Matthews, notele Hiss, publicate în „Foreign Relations of the United States. Diplomatic Papers. The Conferences at Malta and Yalta. 1945". United States Government Printing Office, Washington, 1955 (în text prescurtată cu sigla F.R.).

Pentru redarea exactă a conținutului stenogramelor au fost conservate toate greșelile de înregistrare, inadvertențele stilistice, timpurile verbelor etc. Deosebirile notabile dintre stenogramele americane și cele sovietice sînt semnalate cu următoarele sigle : M.B. (minutele Bohlen), M.M. (minutele Matthews), N.H. (notele Hiss). Notele redacției române sînt însoțite de sigla N.R.R.

EUGEN BANTEA și MIRCEA IOANID

Stalin consideră, de asemenea, că este nevoie ca în hotărîre să se facă o referire la problema frontierelor Poloniei.

Roosevelt este în principiu de acord cu aceasta și propune ca cei trei miniștri să fie însărcinați să examineze problema și să adauge la textul declarației asupra Poloniei un alineat nou referitor la frontiere.

(Conferința acceptă această propunere și trece la declarația asupra Europei eliberate.

Delegația sovietică propune să se adauge la paragraful 3 de jos o frază cu următorul conținut :

„Ei se vor consulta imediat asupra măsurilor indispensabile pentru aplicarea în practică a răspunderii comune stipulate în prezenta declarație".

Această propunere a delegației sovietice este acceptată).

Eden declară că mai există o completare referitoare la francezi. Textul acestei completări este următorul :

„Publicînd prezenta declarație, cele trei puteri își exprimă speranța că guvernul provizoriu al Republicii Franceze li se poate alătura, în cadrul procedurii propuse".

Roosevelt declară că după ce a mai reflectat a ajuns la concluzia că de Gaulle poate adera la declarație dacă francezii vor participa la mecanismul de control al aliaților din Germania. Înainte, el, Roosevelt, era împotriva participării Franței la consiliul de control în Germania, dar acum este favorabil participării Franței în acest for.

Stalin declară că nu obiectează împotriva participării francezilor la consiliul de control și că el este pentru aderarea lor la declarație.

Roosevelt trecînd în revistă garda de onoare. Alături, pe jos, Churchill și Molotov

Churchill spune că acest lucru trebuie să se publice în comunicat [1].

Stalin și Roosevelt sînt de acord cu propunerea lui Churchill.

(Conferința trece la problema Iugoslaviei).

Eden propune să se trimită o telegramă lui Tito și lui Subasić [2].

Stalin propune ca în textul telegramei să se vorbească despre intrarea imediată în vigoare a acordului Tito-Subasić, includerea membrilor Skupștinei în componența Vécei și ratificarea de către noul parlament a legilor adoptate de Véce. El propune să se elimine punctul 3 din telegramă, în care se arată că guvernul este doar provizoriu pînă la libera exprimare a voinței poporului, și ca întregul text al telegramei ce se va expedia să fie complet inclus în comunicat [3].

Roosevelt și Churchill sînt de acord cu propunerea lui Stalin.

(Apoi conferința adoptă hotărîrea ca cei trei miniștri ai afacerilor străine să fie însărcinați cu elaborarea proiectului de comunicat).

Eden informează că s-a ajuns la un punct de vedere comun asupra a tot ce privește problema organizației internaționale de securitate.

(Conferința trece la problema reparațiilor).

Churchill spune că în prezent nu este cazul să se indice nici un fel de sumă privind reparațiile.

Roosevelt este de acord că acum poate nu este cazul să se vorbească despre sume de bani. Este mai bine de a se mandata comisia de reparații cu studierea chestiunii și după aceea să se determine suma reparațiilor.

Stalin declară că nu este just să se lase impresia că noi am intenționa să luăm reparații în bani. Nu e vorba de bani, ci de mărfuri în sumă de 20 miliarde de dolari americani. De pe acum există trei acorduri — cu Ungaria, Finlanda și România — în care sînt stipulate sumele reparațiilor percepute în natură și pînă în prezent n-am avut nici o încurcătură pe această temă. Sau, poate, conferința dorește ca rușii să nu capete de loc reparații?

Churchill spune: nicidecum, dimpotrivă. Vreau să propun ca comisia să studieze problema reparațiilor și să întocmească un raport asupra primirii reparațiilor.

Stalin pune următoarea problemă: sînteți de acord să se ia Germaniei mărfuri pentru compensarea daunelor? Noi încă nu avem o hotărîre în problema reparațiilor și nici nu s-au adoptat măcar principiile percepерii lor. El propune să se adopte următoarea hotărîre: „Cele trei puteri sînt de acord că Germania trebuie să plătească în mărfuri (sau în natură) daunele cele mai importante cauzate de ea națiunilor aliate în cursul războiului. O comisie de reparații este însărcinată să analizeze problema cuantumului compensării daunelor, dispunîndu-se să se ia drept bază formula sovieto-americană și să raporteze guvernelor rezultatele".

Stalin arată apoi că partea americană a căzut de acord să se ia drept bază de discuție suma de 20 miliarde de dolari, avîndu-se în vedere, desigur, că compensarea daunelor se va face în natură. Partea sovietică nu propune să se publice acum hotărîrea în cauză. Aceasta se va putea face atunci cînd toate cele trei puteri vor socoti necesară această măsură.

Roosevelt declară că este de acord cu propunerile lui Stalin.

Churchill repetă încă o dată că conferința nu-și poate lua obligația nici unui fel de cifre pînă cînd comisia de reparații nu va fi cercetat problema și nu va fi ajuns la anumite concluzii.

Stalin răspunde că nu obligăm conferința să adopte cifre, ci propunem doar comisiei să ia cifra amintită ca material de discuție.

Churchill informează că a primit o telegramă din partea cabinetului de război și

[1] M.B. înregistrează astfel intervenția: **„Primul ministru** a sugerat să se trimită lui de Gaulle o telegramă comună, care să-l informeze despre aceste hotărîri în privința cărora există un acord general". M.M. prezintă acest aspect al discuției în două intervenții, și anume: **„Primul ministru:** Desigur, Franța poate spune că nu vrea să aibă nimic comun cu declarația și își rezervă toate drepturile pentru viitor. (Rîzînd) Trebuie să ne așteptăm la aceasta. **Molotov:** Trebuie să fim pregătiți să primim un răspuns colțos" **(N.R.R.).**

[2] M.B. consemnează în continuare: „...prin care să li se sugereze ca acordul realizat de ei să fie imediat pus în vigoare ca bază a formării unui guvern unificat al Iugoslaviei.

Președintele a spus că nu este sigur dacă ar putea fi în măsură să se alăture declarației asupra Iugoslaviei, dar, după ce i s-a citit, a admis că ea este satisfăcătoare și că el i se poate alătura" **(N.R.R.).**

[3] M.B. nu menționează ultima frază a intervenției **(N.R.R.).**

ar dori să citească un pasaj. Apoi Churchill declară că englezii consideră absolut imposibil să se specifice acum vreo sumă a reparațiilor. Churchill arată că englezii acordă o deosebită însemnătate capacității germanilor de a-și plăti importurile. Altminteri, spune Churchill, ne vom găsi în situația că vom trebui să plătim Germaniei, și alții vor căpăta reparații.

Stalin roagă pe Churchill să indice el o cifră pentru reparații. Partea sovietică nu consideră că suma pe care a enunțat-o este imuabilă, ci o propune doar spre discutare. El propune să se adopte o hotărîre cu privire la reparații sub următoarea formă :

1) Șefii celor trei guverne au căzut de acord ca Germania să compenseze în natură daunele cauzate de ea țărilor aliate în cursul războiului.

2) Comisia de reparații de la Moscova este însărcinată să analizeze problema cuantumului daunelor supuse compensării și să raporteze guvernelor concluziile ei.

Roosevelt și **Churchill** declară că sînt de acord cu propunerea lui Stalin.

Stalin întreabă ironic : „Dar mîine nu vă veți dezice ?" [4] (...) [5]

(Conferința trece la problema frontierelor Poloniei).

Eden dă citire proiectului englez prevăzînd completarea declarației asupra Poloniei în partea referitoare la frontiere.

Roosevelt spune că are un amendament la textul în problema frontierelor poloneze : în locul cuvintelor „cele trei guverne" să se pună „șefii celor trei guverne". Roosevelt dă explicația că dacă se va spune „cele trei guverne" atunci el, ca președinte, va trebui să pună această problemă în dezbaterea Congresului, ceea ce este de dorit să se evite. În fraza a doua trebuie să se șteargă cuvintele „cele trei guverne" și în locul lor să se pună „S-a apreciat". În ul-

[4] M.B. și M.M. nu înregistrează intervenția (N.R.R.).

[5] În acest loc unde „Mejdunarodnaia Jizn" semnalează că un fragment din stenogramă nu este reprodus, M.B. consemnează în continuare următoarele intervenții :

„Mareșalul Stalin a spus apoi că ar ține să spună cîteva cuvinte despre convenția de la Montreux referitoare la Dardanele. Tratatul este acum demodat. După cum a reamintit, împăratul Japoniei a jucat un rol mare în elaborarea tratatului, chiar mai mare decît al Uniunii Sovietice. Tratatul a fost ataşat Ligii, care nu mai există, tot așa cum împăratul Japoniei nu este prezent la această ședință. Potrivit convenției de la Montreux, turcii au dreptul să închidă strîmtorile nu numai în timp de război, ci și dacă ei consideră că există pericol de război. Tratatul a fost conceput într-o perioadă cînd relațiile dintre Marea Britanie și Uniunea Sovietică nu erau perfecte, însă nu se gîndește că acum Marea Britanie ar dori să sugrume Rusia cu ajutorul japonezilor. Tratatul necesită o revizuire. Socotește că nu vor exista obiecții împotriva luării în considerare a revizuirii acelui tratat. Nu știe în ce fel trebuie să fie revizuit tratatul și nici nu dorește să anticipeze vreo soluție, dar este de părere că trebuie luate în considerare interesele Rusiei. Este imposibil să se accepte situația ca Turcia să-și țină mîna înfiptă în gîtul Rusiei. A adăugat însă că trebuie să se procedeze de o asemenea manieră încît să nu se lezeze interesele legitime ale Turciei. Este o chestiune pe care o poate lua în considerare o organizație adecvată și crede că cei trei miniștri de externe, care urmează să se întîlnească periodic — la două sau trei luni — pot foarte bine lua în considerare acest aspect la prima lor consfătuire și raporta cabinetelor respective.

Președintele a spus că are o singură observație generală de făcut, și anume că noi în Statele Unite avem cu Canada o frontieră de peste 3 000 de mile, unde nu există vreun fort sau forțe armate. Această situație dăinuiește de peste o sută de ani și el trage nădejde că și la alte frontiere de pe glob nu vor mai fi pînă la urmă forturi sau forțe armate de ambele părți ale hotarelor lor naționale.

Primul ministru a spus că Mareșalul Stalin le-a evocat chestiunea strîmtorilor cînd au fost toamna trecută la Moscova.

Ei (Churchill și Eden-**N.R.R.**) au spus atunci că privesc cu simpatie revizuirea tratatului și au sugerat guvernului sovietic să trimită o notă pe această temă, însă pînă acum nu s-a primit nimic.

El crede că metoda propusă de mareșalul Stalin este înțeleaptă. Britanicii își dau, desigur, seama că poziția actuală a Rusiei, care are interese majore în Marea Neagră, nu trebuie lăsată să depindă de o ieșire îngustă. A spus că dacă chestiunea va fi pusă pe tapet la consfătuirea miniștrilor de externe speră că rușii își vor face cunoscute propunerile. Între timp poate că este potrivit ca turcii să fie informați că problema revizuirii convenției de la Montreux urmează să fie luată în considerare. Acest lucru este îndeosebi indicat, dacă aliații doresc ca aceștia să intre în război de partea lor. Dl. Eden i-a amintit că a menționat problema de cîteva ori ambasadorului turc de la Londra. A spus că este poate recomandabil să se dea în același timp turcilor asigurarea că li se vor garanta independența și integritatea.

Mareșalul Stalin a răspuns că este imposibil să se țină vreun secret față de turci și că trebuie stipulată o asigurare de acest gen.

tima frază, în locul cuvintelor „ei sînt de acord", să se pună „ei consideră". Cu amendamentele de mai sus, Roosevelt acceptă textul completării ce trebuie făcută la declarația asupra Poloniei [6].

Președintele a fost de acord cu aceasta.

Mareșalul Stalin a spus că miniștrii de externe se pot întîlni la conferința Națiunilor Unite și să discute chestiunea strîmtorilor.

Primul ministru a spus că socotește că această treabă afectează mai mult poziția Marii Britanii în Mediterană decît pe aceea a Statelor Unite și consideră că dacă miniștrii de externe se vor întîlni la Londra, va fi locul potrivit ca să discute această chestiune. A spus în continuare că în urmă cu cîțiva ani a încercat foarte energic să răzbată prin Dardanele, iar atunci guvernul rus i-a pus la dispoziție o forță armată ca să-l ajute în acest sens, dar nu s-a reușit ceva.

Mareșalul Stalin a spus că primul ministru s-a grăbit retrăgîndu-și trupele în timp ce germanii și turcii erau în pragul capitulării.

Primul ministru a replicat că în momentul acela, din cauza campaniei Dardanelelor, nu mai făcea parte din guvern și nu a avut nimic comun cu acea hotărîre" **(N.R.R.)**.

[6] M.B. înregistrează, în continuare, următoarele intervenții :

Dl. Molotov a spus că are o sugestie, și anume să se adauge în propoziția a doua : „restituindu-se Poloniei străvechile ei hotare în Prusia Orientală și pe Oder".

Președintele a întrebat cu cît timp în urmă aceste ținuturi au aparținut polonezilor.

Dl. Molotov a spus că aceasta s-a întîmplat cu mult timp în urmă, dar ele au fost neîndoios poloneze.

Președintele a spus că aceasta ar putea îndemna pe britanici să ceară ca Statele Unite să fie restituite Marii Britanii.

Mareșalul Stalin a replicat că oceanul ferește de așa ceva. A adăugat că în prezent proiectul nu spune nimic precis despre frontiere, iar problema, crede el, este foarte importantă pentru polonezi.

Primul ministru a spus că ar prefera să nu se menționeze frontiera de vest deoarece el întîmpină aceleași dificultăți ca acelea de care a amintit președintele.

Dl. Eden a arătat că ei au spus întotdeauna că vor accepta orice linie pînă la Oder pe care o doresc polonezii.

Primul ministru spune că nu există nici un obstacol între ceea ce am propus noi să se facă și fixarea liniei pe Oder, și dacă se pune vreo întrebare asupra teritoriilor străvechi nu va exista nici un răspuns. A mai spus că nu este în principiu împotriva liniei Oderului dacă polonezii doresc aceasta.

Dl. Molotov a spus că este poate cazul să se ia în considerare acest mod de exprimare.

Mareșalul Stalin a spus că își va retrage amendamentul sovietic și va lăsa proiectul britanic așa cum a fost. M.M. reproduce în general de o manieră similară cu M.B. conținutul acestor intervenții. M.B. și M.M. mai redau cîteva discuții privind data terminării conferinței din Crimeea **(N.R.R.)**.

(Textul completării referitoare la frontierele Poloniei este acceptat cu amendamentele lui Roosevelt).

A OPTA ȘEDINȚĂ, ȚINUTĂ LA PALATUL LIVADIA 11 februarie 1945

LISTA PARTICIPANȚILOR [7]

Statele Unite
Președintele Roosevelt
Secretarul de stat Stettinius
Amiralul flotei Leahy
Dl. Hopkins
Dl. Matthews
Dl. Hiss
Dl. Bohlen
Dl. Foote

Regatul Unit
Primul ministru Churchill
Ministrul afacerilor externe Eden
Sir Archibald Clark Kerr
Sir Alexander Cadogan
Sir Edward Bridges
Dl. Jebb
Dl. Wilson
Dl. Dixon
Maior Birse

Uniunea Sovietică
Mareșalul Stalin
Comisarul afacerilor externe Molotov
Dl. Vișinski
Dl. Maiski
Dl. Gusev
Dl. Gromîko
Dl. Pavlov

Roosevelt deschide consfătuirea și propune să se înceapă cu discutarea proiectului de comunicat [8].

Stalin propune să se ia ca bază de discuție proiectul american de comunicat.

Churchill este de acord.

[7] Lista participanților este reprodusă după F.R. pag. 925 **(N.R.R.)**.

[8] M.B. și M.M. nu au înregistrat lucrările celei de-a opta ședințe. N.H. le consemnează sub forma unor înregistrări rezumative și cu multe prescurtări față de stenograma sovietică **(N.R.R.)**.

(Conferința ia ca bază proiectul american și trece la discutarea capitolului I din comunicat — „Înfrîngerea Germaniei").

Churchill propune să se elimine din fraza a doua cuvîntul „împreună".

(Propunerea lui Churchill este acceptată).

Stalin observă că primul capitol al comunicatului este bine întocmit și propune să se treacă la discutarea capitolului doi.

(Propunerea lui Stalin este acceptată).

Eden propune să se adauge următoarele cuvinte cu privire la zona franceză : „Mărimea zonei franceze va fi determinată prin reprezentanții lor în C.C.E. de către cele patru guverne interesate".

(Adaosul propus de Eden este acceptat. Conferința trece la discutarea capitolului III, referitor la reparațiile ce vor fi percepute Germaniei).

Churchill roagă să i se arate proiectul protocolului special privitor la reparațiile ce vor fi percepute Germaniei, propus azi dimineață de delegația sovietică.

După ce a luat cunoștință de textul protocolului, Churchill observă că în englezește sună mult mai bine și mai sugestiv expresia „reparare" (compensare) decît „reparații".

Churchill este de acord să se lase în capitolul III al comunicatului într-o formă generală o mențiune stipulînd că Germania va compensa daunele cauzate de ea țărilor aliate.

Roosevelt este de acord cu textul capitolului III și cu observațiile lui Churchill asupra acestui capitol.

Eden nu obiectează împotriva textului sovietic al protocolului asupra reparațiilor, dar propune să se amîne definitivarea soluțiilor pînă ce va fi trecut în revistă întregul text al comunicatului.

(Conferința trece la discutarea capitolului IV — referitor la Conferința Națiunilor Unite.

Delegația sovietică propune ca după primele două aliniate să se adauge un aliniat nou, cu următorul cuprins : „S-a hotărît, de asemenea, să se recomande conferinței să invite Ucraina și Bielorusia în calitate de membri fondatori ai organizației internaționale de securitate".)

Roosevelt declară că dacă această hotărîre ar fi acum dată publicității s-ar crea pentru el dificultăți politice în Statele Unite și propune să se rămînă în limitele acordului realizat la conferință, și anume că americanii vor sprijini propunerea ca cele două republici sovietice să fie invitate în calitate de membri fondatori ai organizației.

Churchill consideră, de asemenea, că în cazul cînd s-ar publica hotărîrea referitoare la republicile sovietice se pot ivi mari dificultăți și controverse. Dominioanele britanice pot protesta împotriva faptului că un stat are mai mult de un vot. Churchill trebuie să se pună în contact cu dominioanele și să le pregătească pe tărîmul problemei participării Ucrainei și Bielorusiei la organizația internațională de securitate în calitate de membri fondatori. De aceea el propune să nu se consemneze în hotărîrile conferinței acordul asupra Ucrainei și Bielorusiei.

Stalin spune că în acest caz delegația sovietică își poate retrage propunerea și propune să se treacă mai departe.

Roosevelt declară că asentimentul lui Stalin de a retrage completarea sovietică îl ajută pe Roosevelt să evite un război cu irlandezii din S.U.A.

(Conferința trece la discutarea capitolului V — declarația asupra Europei eliberate.)

Churchill observă că nu are nici un fel de observații și amendamente.

Roosevelt și **Stalin** declară că nici ei nu au amendamente.

(Textul capitolului V este acceptat. Conferința trece la discutarea capitolului VI, referitor la Polonia. Declarația asupra Poloniei este acceptată fără modificări.)

Churchill remarcă în legătură cu capitolul în cauză că prevede că guvernul englez va fi supus unei critici puternice, îndeosebi din partea polonezilor de la Londra, și că va fi învinuit că și-a abandonat pozițiile în favoarea U.R.S.S.

Roosevelt declară că el are în Statele Unite de zece ori mai mulți polonezi decît Churchill în Anglia, însă cu toate acestea va apăra din toate puterile declarația asupra Poloniei.

(Conferința trece la discutarea capitolului VII — referitor la Iugoslavia. Textul capitolului VII este acceptat. Conferința trece la discutarea capitolului VIII — referitor la consfătuirile miniștrilor afacerilor externe.)

Stalin propune să se adopte textul englez.

(Toți sînt de acord. Conferința trece la discutarea capitolului din proiectul englez în care se vorbește despre prizonierii de război).

Stalin propune să nu se includă în comunicat capitolul despre prizonierii de război, ci să se adopte textul ca hotărîre separată.

Churchill întreabă : putem publica acordul asupra prizonierilor de război, care trebuie să fie semnat astăzi după consfătuirea din timpul zilei ?

Stalin răspunde că acordul poate fi publicat.

(Conferința trece la discutarea capitolului IX — referitor la unitatea pe tărîmul orga-

nizării păcii ca și al purtării războiului. Textul proiectului anglo-american al acestui capitol este acceptat de toți fără nici un fel de obiecții și observații. Conferința trece la discutarea ultimului capitol din proiectul american de comunicat — „Concluzii").

Stalin face următoarea propunere : nu e mai bine să se scoată „Concluzii", deoarece ele sînt mai slabe în privința conținutului decît comunicatul propriu-zis ?

Roosevelt și **Churchill** sînt de acord.

(Discutarea comunicatului ia sfîrșit).

Roosevelt spune că comunicatul trebuie semnat de șefii guvernelor și propune ca prima semnătură să fie pusă de Stalin.

Stalin obiectează, arătînd că în Statele Unite există o presă coltoasă care poate prezenta lucrurile de o asemenea manieră încît să rezulte că președintele și primul-ministru au fost la remorca lui Stalin. De aceea propune să se semneze comunicatul în ordine alfabetică [9] adică prima semnătură să fie a lui Roosevelt, a doua a lui Stalin, a treia a lui Churchill.

Churchill declară că dacă ne orientăm după alfabetul englez, semnătura lui va fi prima.

(Șefii guvernelor au convenit să semneze comunicatul după micul dejun, cînd miniștrii afacerilor externe vor fi inserat rectificările, potrivit rezultatelor discuției desfășurate la ședința de azi în privința textului.)

Revenind la problema protocolului asupra reparațiilor ce vor fi percepute Germaniei, **Roosevelt** spune că pentru el este acceptabil proiectul de protocol propus de delegația sovietică.

Churchill declară că dorește să mai citească textul proiectului de protocol, care, după cum i se pare, necesită cîteva îmbunătățiri stilistice, însă fără să se schimbe conținutul protocolului. După ce a citit, Churchill declară că este de acord cu proiectul de protocol, cu excepția cîtorva modificări stilistice.

Churchill propune să se discute problema datei publicării comunicatului.

Early [10] propune să se publice comunicatul la 13 februarie, 8 dimineața, ora Washingtonului.

(În urma discutării acestei probleme, șefii guvernelor au căzut de acord ca textul comunicatului să fie transmis la radio pe data de 12 februarie la 23,30, ora Moscovei, concomitent la Moscova, Londra și Washington.)

[9] Ordinea alfabetului rus **(N.R.R.)**.

[10] Secretarul lui Roosevelt, participant la ultima ședință **(N.R.R.)**.

— SFÎRȘIT —

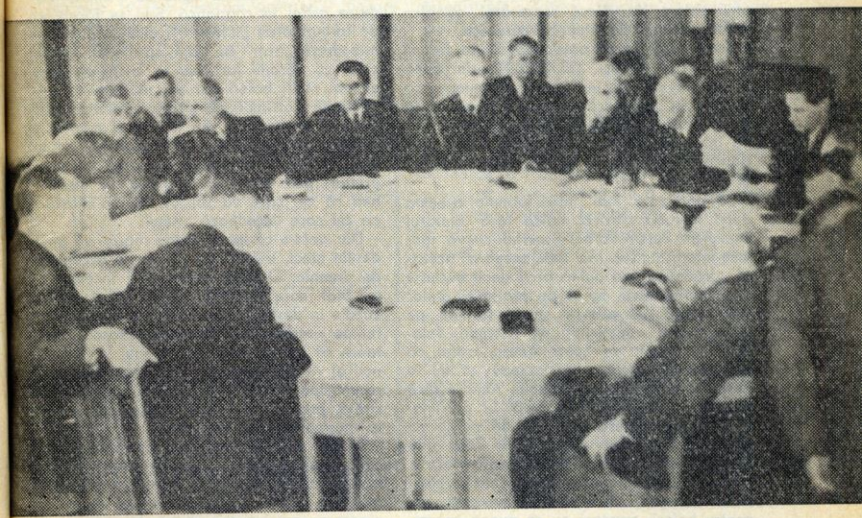

Ședință la nivel înalt

STATISTICA ȘI ISTORIE

H. H. STAHL

Statistica, adică tehnica de analiză a unor fenomene neomogene considerate în masă, multă vreme n-a fost folosită decît de către cercetătorii direcți ai vieții sociale. De cîtăva vreme însă, și istoricii încep să o folosească, aplicînd-o în cele mai variate domenii : economice, demografice, de viață culturală, pentru studiul instituțiilor etc., dublînd astfel tehnicile cele clasice, de exegeză a documentelor izolate, prin tehnicile considerării lor în masă.

Ca un exemplu de ce poate da o astfel de tratare a materialului istoric, analizăm în articolul de față o problemă de vechi drept românesc și anume problema **„prădalicei"**.

Formula „prădalica să nu fie" apare destul de des în vechile noastre documente. Asupra ei s-au purtat, lungă vreme, felurite controverse, pînă ce, în cele din urmă, istoricii au căzut de acord că interpretarea ce trebuie să i se dea, este cea arătată, încă de mult, de Ion Nădejde ; și anume că „prădalica" înseamnă dreptul pe care îl avea domnia Țării Românești de a confisca patrimoniile căzute în desherență, în cadrul unui sistem de drept succesoral agnatic, adică exclusiv pe linie bărbătească.

Astfel : „Și la ei prădalica să nu fie, ci să fie celor rămași" (28.XI.1511) ; „iar dacă nu se vor afla fii, — aceasta Dumnezeu să nu dea —, prădalica să nu fie, ci atunci să fie fiicelor" (15.VI.1543) ; „și cui dintre ei i se va întîmpla moarte mai înainte, la ei prădalica să nu fie, ci să fie celor rămași" (21.VI.1576).

Să analizăm mai întîi formula aceasta după metoda clasică, adică fără ajutorul statisticii. Putem formula astfel cîteva ipoteze interpretative. Mai întîi, aceea că această „prădalică" nu putea privi decît exclusiv clasa boierească, nu și pe cea a țăranilor liberi. Căci într-adevăr satele formau pe acea vreme colectivități de neamuri, folosind în comun un hotar sătesc, astfel că patrimoniile acestea nu puteau cădea în desherență, averile unei familii rămase fără moștenitori reintrînd de drept în patrimoniul colectiv sătesc. Un trup de moșie nu putea deci ajunge vacant decît doar prin fuga sau moartea totală a populației locale.

Nu același lucru se întîmpla însă în sînul clasei boierești. A fost o vreme cînd nici pentru boierii munteni nu se punea primejdia desherenței, dat fiind că satele aparțineau, în epoca imediat următoare întemeierii statului autohton, nu unui „proprietar" unic, ci unui întreg grup familial boieresc, cuprinzînd un număr destul de mare de colaterali, astfel că primejdia dispariției tuturor descendenților masculini era minimă. Dar pe măsură ce proprietatea feudală se constituia, individualizîndu-se, satele își pierdeau caracterul inițial, care era cel de comunitate sătească stăpînită de o comunitate boierească, pentru a se transforma în patrimoniu stăpînit individual. Boierii încep deci a lupta împotriva domniei, ca să dea stăpînirilor lor caracter de „proprietate", cu posibilitatea de a dispune de sate ca de orice alte bunuri comercializabile. Pentru aceasta trebuiau însă luate măsurile necesare pentru a preîntîmpina primejdia desherenței și deci a „prădalicei".

În acest scop au fost folosite mai multe procedee. Mai întîi un simulacru juridic, o „pia fraus", consistînd în declararea fiicelor drept fii, familia agnatică transformîndu-se astfel în cognatică. Sau se făcea uz de formalitatea „înfrățirii", declarîndu-se fetele drept „frați" cu frații sau verii, uneori chiar cu părinții lor. Sau se înfrățeau între ei mai mulți boieri nerude, mărindu-se astfel masa patrimonială și micșorîndu-se deci și riscul desherenței. Se făceau și contracte numite în dreptul civil modern „tontine", adică contracte prin care doi proprietari pun în comun o avere, cu mențiunea că cel care va supraviețui va moșteni pe cel care decedează primul.

Dar pentru ca toate aceste măsuri să aibă deplin efect, trebuia ca ele să fie acceptate de domnie. O luptă putea deci începe, între Stat, care stătea la pînda patrimoniilor căzute în desherență, ca să-și exercite dreptul de prădalică, și clasa boierească, doritoare să impună statului regimul juridic cel nou al vieții comerciale de stil modern, care recunoștea dreptul de testare către orice străin, precum și dreptul fetelor de a veni la moștenirile „ab intestat".

Toată această luptă era de fapt consecința unei evoluții economice, rezultînd din transformarea adîncă a condițiilor sociale ale țării, boierii trecînd pe încetul de la exploatarea satelor prin dijmă, la punerea în

valoare directă a unor suprafețe agricole din ce în ce sporite și muncite în clacă, pentru a obține astfel cereale-marfă. Acestea sînt deci împrejurările în care patrimoniile boierești și-au schimbat caracterul economic și juridic, adaptîndu-se din ce în ce normelor juridice comerciale, putînd fi vîndute, cumpărate, zălogite, donate sau transmise testamentar.

Prin luptă deschisă, prin răscumpărare a drepturilor domniei, prin cereri de tavoruri, se obține de la domnie renunțarea formală la dreptul său de prădalică.

Nimic deci mai firesc decît ca, în epoca în care dreptul de prădalică era încă necontestat iar cazurile de cădere în desherență foarte rare, formula „prădalica să nu fie" să nu apară în documente.

Este de asemenea firesc ca în perioada în care lupta boierilor pentru instituirea unui drept de proprietate individualizată începe a fi dusă împotriva domniei, formula de renunțare la prădalica să devie din ce în ce mai frecventă. Și tot astfel, e logic ca o dată cu deplina victorie a clasei boierești și abrogarea dreptului de prădalica, formula „prădalica să nu fie" să înceteze a mai fi întrebuințată, apărînd în locul ei formule inverse, precum aceasta : „fiecare este în drept să împartă averile lui cui va voi" (1627).

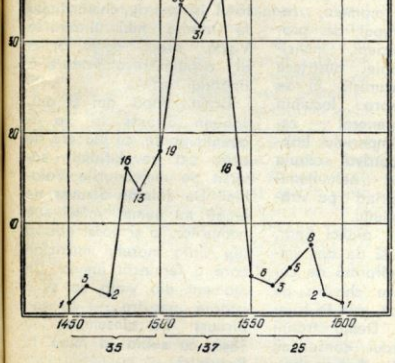

Acestea fiind elementele teoretice ale problemei, să vedem în ce chip folosirea statisticii ne poate fi de folos pentru a delimita cronologic epoca de transformare a vechiului sistem economic și juridic în sistemul cel nou, modernizat.

Dispunem în Țara Românească, pe o perioadă de 160 de ani, situată între 1450 și 1610, de un număr total de 197 cazuri de „prădalică", repartizate în decursul acestei epoci, inegal, în trei perioade distincte : între 1450 și 1479 nu înregistrăm decît 6 cazuri (deci pe o durată de 30 de ani, o medie anuală de 0,20), între 1480 și 1549, în schimb, avem masiv 166 de cazuri (deci pe o durată de 70 de ani o medie anuală de 23,6 cazuri) ; în sfîrșit, într-o a treia perioadă, între 1550 și 1609 o scădere la 24 de cazuri (deci pe o perioadă de 60 de ani o medie anuală de 0,4 cazuri).

În detaliu curba înregistrată, deceniu cu deceniu, afectează, în mare, tipul Gauss, adică avînd o demarare înceată, o urcare importantă și apoi o scădere, totalul afectînd forma unui clopot. Desigur, nu avem în cazul nostru o curbă Gauss clasică, la care de altfel ar fi fost cu neputință să ne așteptăm, dat fiind numărul foarte mic de cazuri înregistrate. Totuși, tendința generală de creștere și apoi de scădere rămîne vizibilă și semnificativă, confirmînd analiza teoretică făcută.

Dar nu e vorba numai de o confirmare statistică a unei analize de texte, cărora și alte curbe statistice li s-ar putea suprapune, ci mai mult decît atît : de posibilitatea de a marca cronologic epoca în care acest proces social de constituire a unor patrimonii boierești de stil feudal mai accentuat individualizat și autonomizat a avut loc și care fără ajutorul statisticii ne-ar fi rămas neclară.

E vorba, în speță, de un interval de timp care începe de pe la mijlocul veacului al XV-lea și ține pînă la sfîrșitul veacului al XVI-lea.

Aceasta este deci cronologia perioadei de criză socială, care formează trecerea de la un inițial sistem social, în care clasa boierească nu deținea decît o „stăpînire" a satelor, la sistemul în care „proprietatea feudală" se cristalizează, căpătînd pînă la urmă forma exacerbată a „legăturii lui Mihai".

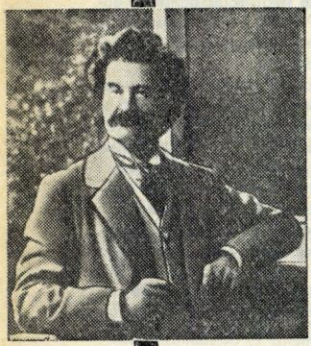

JOHANN STRAUSS ÎN BUCUREȘTIUL ANULUI 1848

ELENA GEORGESCU

Da. Ne-o spun documentele epocii, ne-o confirmă biografii săi.

În cadrul unui turneu întreprins prin Europa anului 1847, purtat pe aripile valsului al cărui părinte era, Strauss vizitează Bratislava, Budapesta, poposește apoi pe meleagurile românești, pentru a culege roadele unor succese binemeritate la Lugoj, Cluj, Arad, Timișoara, Sibiu, ajungînd în cele din urmă la București.

1848. Acordurile valsului se împletesc cu cele ale revoluției și cuprind inimile înflăcărate.

Fiind în Principate, unde revenise în februarie 1848, se bucură aflînd de acțiunile populației vieneze, care manifesta pe străzile capitalei Austriei, cerînd îndepărtarea cancelarului Metternich, libertăți și înlăturarea tiraniei feudale.

Entuziast, Strauss se alătură mișcărilor de agitație întreprinse de colonia austriacă la București, căutînd astfel să se întîlnească pe același portativ cu spiritele înaintate din patria sa.

În Țările Române flacăra revoluției era în prag de a izbucni, iar cetățenii coloniei austriece găsiseră aici terenul prielnic pentru a-și manifesta aspirațiile progresiste.

Într-una din acele zile de elan revoluționar, pașoptiștii români, mergînd pe stradă, se încrucișează cu un grup de manifestanți. Surprinderea se împrăștie din primul moment, recunoscînd grupul de profesori, tehnicieni, muncitori ai coloniei austriece aflați în București. Ei se îndreptau spre locuința Consulului general — reprezentantul Imperiului habsburgic, împotriva căruia își exprimau nemulțumirea, demonstrînd pe străzile Bucureștiului.

Strauss, pe atunci tînăr, în vîrstă de 22 de ani, îmbrăcat în uniformă de capelmaistru, cu chivăra pe cap și înarmat, este în fruntea grupului. Demonstranții intră în biroul consulului, cerîndu-i să demisioneze, să părăsească imediat orașul și să comunice la Viena dezideratele lor, în primul rînd înlăturarea lui Metternich.

În învălmășeala care s-a produs la intrarea în clădire, cînd au încercat să înfrîngă împotrivirea personalului de la consulat, Strauss, înflăcărat, cu sabia în mînă, sfîșie fireturile aurite de pe uniforma consulului. În timpul acesta, compozitorul își pierdu chivăra. Ea fu trimisă mai tîrziu la Viena, drept corp delict al acțiunii revoluționare a tînărului artist.

Tîrziu, după ani și ani, Johann Strauss își va fi amintit poate, cu plăcere de acest act revoluționar săvîrșit pe meleagurile Valahiei. De Johann Strauss ne leagă nu numai valsul său nemuritor, ci și acest episod din viața marelui muzician care a fermecat lumea. Un moment din viața sa și a istoriei noastre — Johann Strauss l-a însemnat în 1848, cu sabia în mînă la București.

CURSE DE CAI ÎN MOLDOVA MEDIEVALĂ

Dr. docent P. P. PANAITESCU

Sînt multe obiceiuri moderne pe care toată lumea le crede de origine recentă, împrumutate din străinătate. Totuşi, dacă ne aplecăm cu atenţie asupra izvoarelor istorice medievale, constatăm cu surprindere că unele dintre ele sînt foarte vechi şi existau din secolele trecute. Cursele de cai apar în Moldova încă din secolul al XVI-lea şi au existat probabil chiar şi mai înainte. Împrejurările sociale ale orînduirii feudale au făcut necesare astfel de întreceri, care nu formau o simplă distracţie. Oastea feudală a cetelor boiereşti era alcătuită din cavalerie, care lupta cu lancea (pe cînd oastea ţărănească lupta pe jos), şi pentru exercitarea cailor de război erau necesare astfel de întreceri. Pe de altă parte, caii moldoveneşti din evul mediu erau vestiţi în toată Europa centrală şi răsăriteană şi rasa lor era apreciată pretutindeni. Ei formau o marfă de export, unul dintre izvoarele bogăţiei ţării.

întrecere. Precum se vede, cu acest prilej s-a fixat pista alergării, peste cîmpii, dar nu se precizează cine călărea, oare stăpînii cailor sau slugile lor? De observat folosirea cuvîntului *vierşun*, care apare astfel în textul slavon. Acest cuvînt nu este de origine slavonă, ci este un cuvînt vechi românesc care apare în scrierile bisericeşti şi în cronici şi înseamnă *întrecere, cursă, rămăşag*. Din el derivă şi cuvîntul *învierşunat*, folosit în limba actuală. La scriitorii vechi găsim următorul exemplu: „Calicii făcînd de dînsul voroavă că nime n-a scos milostenie de la dînsul, iar unul s-au apucat cu *vierşun* (rămăşag)... şi ieşi calicul cu pita şi luă vierşunul" (Dosoftei). Cronicarul Nicolae Costin spune: „Iară un crăişor nemţesc au chemat pre leh la poiedinoc (duel) cu vierşun, să să lovească numai amîndoi din arme".

Caii învingători erau cumpăraţi de domn, pentru paradă şi oaste, şi erau de mai mare

Un prea interesant document inedit, în limba slavonă, aruncă o vie lumină asupra curselor de cai organizate de domnul Moldovei, Alexandru Lăpuşneanu. Actul datează din anul 1589, mai 2—6, Iaşi, dat de Petru vodă Şchiopul şi se referă la împrejurări mai vechi. Domnul întăreşte lui Molodeţ Ivul ţiganii robi moşteniţi de la înaintaşul său Sava Ivul postelnic. Acesta îi cumpărase de la Alexandru vodă Lăpuşneanu, „pentru trei cai, doi cai turceşti şi un cal moldovenesc. Care acest cal a fost *vierşun* pentru dînsul, cînd a fost Alexandru voevod în tîrgul Bîrlad şi au alergat caii săi cu dînsul şi caii tuturor boierilor care au fost atunci, alergînd de la gura Tutovei, de la pod, pînă la tîrgul Bîrlad. Şi a întrecut acel cal înaintea tuturor cailor care au alergat la acel vierşun. Deci Alexandru voevod a dat aceşti ţigani lui Sava postelnic pentru acei trei cai" (Arhivele statului, Bucureşti. Achiziţii noi, pachet MDXXI/2. original slav).

Cursa de cai fusese organizată de domn, care participa cu caii săi şi cu caii boierilor, orăşenii şi ţăranii netiind primiţi la preţ pe atunci decît robii ţigani, socotiţi mai prejos de animale.

Un alt exemplu al curselor de cai din Moldova veche îl întîlnim în scrierile lui Dimitrie Cantemir, în *Viaţa lui Constantin Cantemir* (tatăl autorului), redactată în limba latină. Pasajul care urmează, referindu-se la anul 1692, reproduce o convorbire între Constantin Cantemir şi un agă turcesc: „Domnul îi zice: Eu ţi-aş da sfatul ca pe caii cei arăpeşti să-i laşi la mine şi la un prilej ca acesta să iei calul pe care ţi-l voi da eu, ştiind bine că este cu mult mai iute decît calul tău. Turcul, crezînd că vodă vrea să-l ieie cumva în batjocură, spune aşa: Cum oare, doamne, un cal moldovenesc poate să întreacă în repeziciune pe un cal arăpesc, care este cel mai de seamă, afară numai dacă o spui în glumă. — Cu tot dinadinsul o spun, răspunde vodă, şi dacă vrei să te încredinţezi, să facem mîine o alergare de întrecere. Învoindu-se aga, a doua zi, ca să încerce caii la alergare, ies afară din oraş. Se staturniceşte locul de alergare cît două

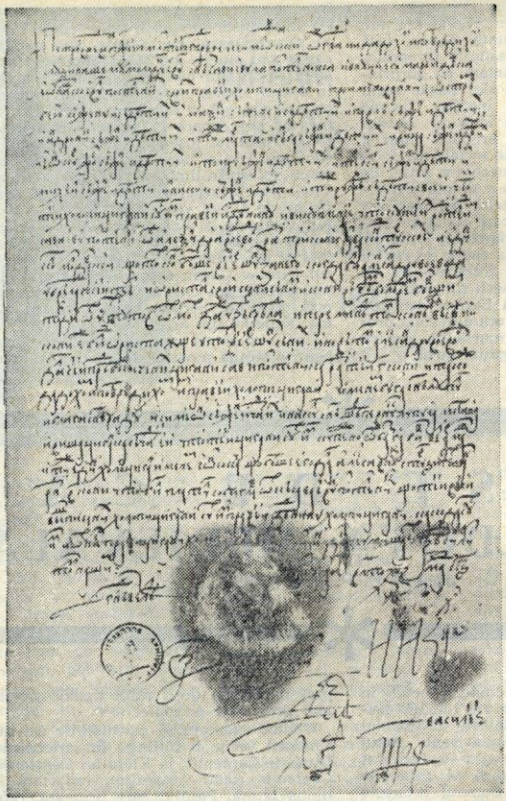

Suceava (vedere din

Documentul din 2—6 mai 1589 dat de Petru Șchiopul (Arhivele Statului București, Achiziții noi, pachet MDXXI/2)

ceasuri. Se dă drumul unui cal moldovenesc împreună cu cei arăpești ai turcului, dar la jumătatea locului toți caii acestuia rămîn cu mult în urmă. Astfel aga, după ce s-a încredințat la vedere, lăsîndu-și caii, ia de la domn pe unul din ai acestuia".

Dimitrie Cantemir mai adăuga : „Povestea aceasta o aduc înainte ca să știe cine va voi, cît sînt de iuți și de focoși caii moldovenilor".

Ca și în cazul alergărilor de la Bîrlad, din vremea lui Alexandru Lăpușneanu, cursa de cai amintită de Cantemir s-a făcut pe un teren stabilit ad-hoc.

E vorba deci de alergări de cai, am zice cu obstacole, pe un spațiu care nu era pregătit special pentru curse. Aceste alergări aveau un scop practic : alegerea cailor ce urmau să fie cumpărați de domn, folosiți la parade și, bineînțeles, la război. În cazul al doilea, din vremea lui Constantin vodă Cantemir, se alegea un cal care urma să fie dăruit unui comandant militar turc, un agă.

Aceste amănunte, nerelevate pînă acum de istorici (primul text este inedit), își au valoarea lor, nu numai anecdotică, ci formează o completare a informației pe care o posedăm despre viața feudală în țările noastre, despre organizarea armatei nobiliare și domnești în secolele trecute. Asemenea știri se mai pot descoperi în cronici, în privilegii domnești și în zapise și merită să fie relevate pentru completarea imaginii vechii noastre societăți.

POMPIERII LUI ZĂGĂNESCU

C. UCRAIN, L. LOGHIN

Primele zile de toamnă ale furtunosului an revoluționar 1848 au adus cu ele masele de țărani, tîrgoveți, soldați și intelectuali progresiști din Țara Românească o veste pe cît de neașteptată pe atît de neplăcută. Pe șoseaua pe care mai înainte alergaseră, cu eșarfele lor tricolore, trimișii Guvernului Provizoriu, vestind poporului proclamația de la Islaz, se porni, în marș spre București, de sub zidurile bătrînei cetăți a Giurgiului, în dimineața zilei de 9 septembrie 1848, o puternică armată turcească numărînd printre generalii ei pe Fuad pașa, Kerim pașa, Omer pașa, Ismail pașa și Mahomed pașa. Intervenția turcească avea loc în condițiile cînd revoluția era amenințată și de armatele țariste, aflate în drum spre Țările românе.

Ajuns la periferiile orașului București, unde își instală tabăra, la 10 septembrie 1848, Fuad pașa se grăbi să expedieze mitropolitului Neofit următoarea scrisoare, al cărei conținut fusese ticluit încă de la Giurgiu :

„...Viu în București ca să aduc la cunoștința locuitorilor Valahiei poruncile legiuirilor suveranului. O armie împărătească veni, împreună cu mine, ca să protegă și să păzească legiuitele rînduieli. Acei care doresc a fi supuși suveranului lor și au încredere în dreptatea sa nu trebuie să aibă nici o frică, iar cei care, rătăciți în patimile lor, vor voi să se împotrivească poruncilor sultanului și să tulbure prin faptele și cuvintele lor liniștea obștească a orașului vor vedea numaidecît efectele unei drepte răsplătiri..."

Au trecut încă două zile de grele așteptări și frămîntări pentru populația din București adunată la bariere, pînă cînd trupele otomane s-au încumetat să pătrundă în orașul care fierbea ca un cazan cu smoală.

Cînd soarele începuse a arunca darnic razele la orizont, în dimineața zilei de 13 septembrie 1848, dinspre Cotroceni își făcuse apariția un grup de călăreți turci, însoțind pe Kerim pașa. Acesta ducea, în coburul de la oblîncul calului, mesajul lui Fuad pașa, prin care „deputații" orașului și boierii erau invitați la ora 13,00 în tabăra de la Cotroceni.

Într-adevăr, către prînz, pe dealul Cotrocenilor, în mijlocul corturilor ale căror tuiuri, cu cozile lor de cal caracteristice, se puteau vedea de departe, „membrilor deputațiunii din partida revoluționară", reprezentanților comerțului, precum și numerosilor boieri, în frunte cu mitropolitul Neofit, în total cam 200 de persoane, le-a fost dat să audă firmanul Porții otomane, prin care se califica revoluția „ca o rebeliune izvorîtă din duhul comunismului" și se cerea dizolvarea Locotenenței Domnești, numirea în calitate de caimacam a logofătului C. Cantacuzino, iar a lui Omer pașa ca „guvernator ostășesc" al orașului București.

Momentele grele de nedumerire, trăite de cei prezenți, la auzul firmanului, au fost curmate de protestul curajos și vehement al patrioților români, din ale căror glasuri a răsunat atunci răspicat : *„Moarte mai bine decît Regulamentul"*. Fiindu-i rușine de funcția hărăzită tatălui său, însuși fiul noului caimacam strigă cît putu : „Tată, nu primi asemenea slujbă".

Avînd în spatele său pe cei 20 000 de spahii și ieniceri aflați în tabăra de la Cotroceni, Fuad pașa își spuse ultimul cuvînt. Cerînd „ca cei care recunosc Regulamentul Organic să-l urmeze", el se retrase pentru a lua măsurile impuse de atitudinea patriotică, exprimată fățiș de tinerii pașoptiști. Îl urmară numai vreo 40 de boieri în frunte cu caimacamul C. Cantacuzino, căci apărătorii consecvenți ai revoluției au preferat să fie arestați și apoi să împărtășească grelele zile de exil decît să trădeze revoluția.

În aceeași după-amiază, trupele otomane, organizate pe trei coloane, au pătruns în oraș, pentru a instaura, cu ajutorul iataganelor, ordinea de care amintise Fuad pașa în scrisoarea sa din 10 septembrie 1848.

Într-o larmă de nedescris, una dintre aceste coloane s-a năpustit asupra miilor de locuitori ai orașului lui Bucur, care se aflau masați la bariera de la Podul de Pămînt (azi Calea Plevnei). Aici, bărbații și femeile, tinerii și bătrînii s-au aruncat cu curaj asupra spahiilor, au apucat caii acestora de dîrlogi și au făcut din trupurile lor un zid greu de trecut.

Împungînd cu lancea sau lovind cu sabia, călărețiii otomani și-au croit drum spre inima orașului, călcînd în picioarele cailor trupurile celor căzuți.

O altă coloană, în frunte cu Kerim pașa, venind pe Calea Pandurilor, se îndrepta în acest timp spre cazărmile din Dealul Spirii, iar a treia, condusă de însuși Fuad pașa, către Dealul Mitropoliei.

Evenimentele din tabăra turcească de la Cotroceni, care au culminat cu incidentele de la bariera Podului de Pămînt, au făcut

Pavel Zăgănescu, comandantul pompierilor români în bătălia din Dealul Spirii

repede ocolul orașului, stîrnind un nou val de nemulțumire în sufletele miilor de locuitori. Martorii oculari povesteau că în acea după-amiază de toamnă, o dată cu dangătul clopotelor, din toate colțurile orașului, din mahalalele Postăvari și Bărăție, Biserica Albă și Tăbăcari, Antim și Izvorul, mulțimea putea fi văzută alergînd fie spre Podul Mogoșoaia, fie spre cazărmile din Dealul Spirii, pentru a cere Locotenenței Domnești și comandanților militari armele necesare luptei.

Către ora 16,00 cîteva grupuri de localnici au început să sosească și la cazarma Agiei (poliția) orașului, de lîngă podul Mihai Vodă, unde se afla compania de pompieri de sub comanda locotenentului Pavel Zăgănescu. Împreună cu pompierii, mulțimea a pornit într-un entuziasm de nedescris pînă la podul Izvor, iar de acolo, pe Strada Uranus de astăzi, către cazărmile din Dealul Spirii.

Aici, după cum istorisește unul dintre martorii oculari, maiorul D. Papazoglu, care se afla chiar în poarta cazărmii, „de îndată ce coloana turcească sosise la podișca de lîngă cazarmă, Kerim pașa adresîndu-se colonelului Radu Golescu, ceru să lase trupele să intre în cazarmă. Bravul colonel răspunse prin căpitanul Arapu, în limba turcă, că dînsul nu poate îndeplini această dorință fără ordinul generalului (Tell — *n.n.*). Kerim pașa, fără a zice nimic, comandă execuția marșului în continuare spre oraș, cînd, dintr-o fatală întîmplare, la 150 stînjeni distanță de poarta cazărmii unde ne aflam, se întîlni piept în piept cu trupa de pompieri".

O fotografie emoționantă : supraviețuitorii luptei din Dealul Spirii s-au reîntîlnit, după o jumătate de veac

Deși Locotenența Domnească dăduse ordin ca locuitorii orașului și armata să se abțină „de la orice act ostil față de turci", evenimentele au căpătat cu totul alt curs. În rîndurile companiei de pompieri domnea un puternic suflu revoluționar, cultivat cu multă insistență chiar de ofițeri. Sublocotenentul D. Bălășescu, locotenenții Pavel Zăgănescu, Nicolae Dănescu, precum și căpitanul Ioan Deivos au știut să facă din această unitate de intervenție în stingerea incendiilor un sprijin al revoluției statornic și credincios pînă la capăt. Este explicabilă angajarea aproape spontană a luptei între compania de pompieri susținută de localnici și gruparea turcă comandată de Kerim pașa.

„Eram atunci numai 270 pompieri la număr afară de grade — își amintea unul din bătrînii din fotografia alăturată, participant la festivitatea de inaugurare a monumentului ridicat la 13 septembrie 1901 în cinstea eroilor pompieri din compania cu care luptase — și am dat piept cu o armată turcească compusă din 12 000 de oameni, infanterie, carabinieri și artileriști. Noi aveam ca comandant pe parucicul (locotenent — n.n.) Pavel Zăgănescu, care de la ora 7 dimineața a dat ordin ca toate gradele și soldații să se dea jos în curtea cazărmii, unde li s-au distribuit de fiecare cîte 150 cartușe.

...Lupta cu turcii în ziua de 13 septembrie 1848 a durat pînă la 10 seara. Au tras mai întîi turcii în sentinelele noastre, pentru că n-au voit a le preda cazarma ca s-o ocupe ei. La auzul acestor detunături, parucicul Zăgănescu comandă foc în turci. Sergentul D. Merișescu luă atunci la ochi chiar pe Kerim-pașa, cum sta pe calul său alb ca zăpada, și-din două focuri de armă îl culcă la pămînt dimpreună cu calul său. După căderea lui Kerim pașa, lupta se încinse între noi și turci din ce în ce mai mult. Noi încărcam armele așezați în rînduri pe brînci sub coasta Dealului Spirii, ne ridicam în sus cu iuțeală, trăgeam în ei și iarăși ne așezam pe brînci, încărcam și iar trăgeam. Gloanțele turcilor zburau ca lăcustele pe deasupra noastră către vale, iar ale noastre fiind îndreptate cu dibăcie în trupele lor, cădeau cu grămada... Văzîndu-se astfel strîmtorați, turcii au început focul lor cu puștile și au început a trage în contra noastră cu tunurile... Atunci noi, văzînd pînă unde merge îndrăzneala vrăjmașului nostru secular, am dat toți năvală cu baionetele, în artileria lor, am pus mîna pe tunuri, le-am întors și am început a trage în ei pînă cînd au fost nevoiți a ridica steagul alb și a ne cere încetarea focului".

Eroismul pompierilor lui Zăgănescu a reținut și atenția lui Marx, care notează : „La 13 septembrie a avut loc în Dealul Spirii o luptă între armata otomană venită să ocupe București și o companie de pompieri... Lupta s-a terminat cu baia de sînge de la București".

Astăzi puțini din locuitorii orașului București știu unde își dorm somnul de veci cei doi ofițeri (locotenentul Nicolae Dănescu și sublocotenentul Stărostescu), precum și cei 47 de soldați care au căzut eroic în ziua de 13 septembrie 1848 în Dealul Spirii.

Pe Calea Plevnei, lîngă cazărmile Malmezon, la cîteva zeci de metri de spitalul Viting, există o biserică. După spusele unuia dintre participanți „soldații noștri s-au îngropat cu mare pompă într-o groapă comună în curtea bisericii Malmezon (azi biserica Sf. Gheorghe); iar soldații turci morți, mai mulți de 500, s-au îngropat la Mecetul turcesc, într-o cîmpie spre răsărit de oraș".

Tîrg la Sibiu, la sfîrşitul secolului al XVIII-lea. Litografie în color de Lanzedelly, după un tablou de Fr. Neuhausen cel Tînăr. Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei (Comunicată de Al. Alexianu)

Aug. de Henikstein : Figuri din București, 1825 (Acuarelă din albumul original aflat la Biblioteca Academiei)

Piața Domului din Milano

Miniatură din manuscrisul romanului „Erotocrit" (1787) lucrată de Petrache Logofătul Pucescul

MEMORII DE RAZBOI

CHARLES DE GAULLE

După debarcarea americano-engleză în Africa de Nord... În paginile anterioare, autorul relatează cum americanii au folosit acest important eveniment strategic și în scopul întronării influenței lor în posesiunile coloniale franceze, iar în perspectivă, al creării unei echipe franceze subordonate care să fie instalată în Franța după ce armatele S.U.A. și Angliei vor fi abordat continentul european. În cadrul acestui joc complicat, imediat după debarcare, la conducerea teritoriilor franceze din Africa de Nord este instaurat de noii veniți amiralul Darlan, colaborator apropiat al lui Pétain, surprins de evenimente la Alger. Un suspect asasinat politic pune capăt vieții lui Darlan. În locul acestuia, americanii doreau să-l instaleze la putere pe generalul Giraud.

Americanii instalează pe Giraud*

Dacă mă grăbeam să trimit acest mesaj[1], o făceam pentru a sublinia că nu se mai cădea să se aștepte, de vreme ce se prezenta o posibilitate de acord. Iar dacă i-l adresam generalului Giraud, o făceam pentru că socoteam că el va succeda lui Darlan. Americanii, într-adevăr, aveau acum drum liber ca să instaleze la Alger chiar pe cel ales de ei pentru aceasta de la început și a cărui înscăunare fusese întîrziată prin prezența amiralului. Iar formalitățile necesare nu depindeau decît de „Consiliul imperial" adică de Noguès, Boisson, Châtel și Bergeret[2], de care Eisenhower și Murphy[3] dispuneau după bunul plac. Așa s-a și întîmplat. La 26 decembrie, generalul Giraud s-a văzut investit cu întreaga putere, fiind gratificat cu titlul destul de curios : „Comandant șef civil și militar". Numai să accepte el propunerea mea, să ne întrunim în afara influenței intrigaților și străinilor, să chemăm să se strîngă laolaltă, la exemplul nostru, pe cei care voiau să izgonească inamicul din țara noastră, și atunci s-ar putea pune imediat bazele unui guvern de război capabil să se impună. Prin aceasta s-ar fi evitat multe luni de incoherență. Dar, pe lîngă zizaniile și pretențiile anumitor francezi, ce se găseau la fața locului, succesul bunului simț național avea să fie întîrziat și în virtutea dorinței pe care o aveau aliații de a menține sub dependența lor puterea din Africa de Nord și de a împiedica Franța să reapară ca putere suverană înainte de terminarea războiului. [...]

Tot așternînd pe hîrtie apelurile mele la unitate, mă îndoiam puternic de rezultatul pe care-l puteau avea telegramele. Nu era cazul să se sconteze ca niște documente secrete, desfăcute la Alger sub supravegherea agenților anglo-saxoni, să fie suficiente pentru a stîrni marele vînt de înnoire capabil să mături controverse și zizanii. De aceea voiam să mă adresez opiniei franceze, socotind că în ultimă instanță presiunea ei va fi irezistibilă. La 2 ianuarie am luat-o ca martoră printr-o declarație publică. [...]

Un răspuns evaziv

Această declarație și comentariile pe care le-a stîrnit au atins guvernul de la Washington în punctul cel mai sensibil. El era pus într-o poziție neplăcută, întrucît lumea putea măsura distanța ce despărțea doctrina sa de politica sa. De îndată ce s-a știut că eu oferam o înțelegere lui Giraud și că acesta întîrzie să o accepte, fiecare a priceput că atitudinea lui reflecta direct sugestiile lui Murphy. Dar atunci cum să nu se tragă concluzia că americanii,

* Toate subtitlurile și notele aparțin redacției române.

[1] Către generalul Giraud, 25 decembrie 1942.

[2] Conducătorii militari și civili reprezentînd regimul de la Vichy. În coloniile din Africa de Nord. Pînă la debarcarea din noiembrie 1942 se remarcaseră prin reprimarea rezistenței. Ulterior, unii din ei au fost trași la răspundere penală de autoritățile Franței eliberate.

[3] Consulul general american la Alger încă în timpul regimului de la Vichy. În fapt fusese rezidentul spionajului american în Africa de Nord.

deși tot predică unitatea, stăruie în fapt s-o împiedice?

În realitate, președintele Roosevelt, camuflîndu-se după cuvintele unor proclamații care pretindeau contrariul, găsea de cuviință că problema franceză trebuie să fie la cheremul lui, că firele jocului sciziunii dintre noi trebuie să aibă capetele în mîinile lui, că puterea de stat ce va rezulta într-o bună zi din această harababură va lua ființă prin arbitrajul lui. Tocmai de aceea el mizase la început, concomitent pe de Gaulle și Pétain, apoi îl lansase în cursă pe Giraud cînd trebuise să se prevadă că va interveni o ruptură de mareșal, apoi a coborît ștacheta ca să sară Darlan, de îndată ce s-a constatat eșecul evadatului de la Koenigstein [4]. Și în cele din urmă l-a împins din nou pe pistă pe Giraud după omorîrea amiralului. Acum, președintele găsea nimerit ca Franța Luptătoare și sistemul de la Alger să rămînă separate pînă în momentul cînd el, în persoană, va impune celor două părți soluția hărăzită de el, care, pe deasupra, nu va fi în nici un caz aceea a formării unui adevărat guvern francez.

Evident, aceste intenții ale lui Roosevelt nu-mi scăpau. N-am fost deci surprins cînd am aflat că declarația mea era prost primită la Washington. [...]

Dovada implicită că președintele este hotărît să intervină la fața locului am avut-o a doua zi după moartea lui Darlan, cînd americanii m-au invitat să-mi amîn călătoria iminentă la Washington. Totuși, Roosevelt însuși mă rugase să vin să-l văd, după ce trupele sale debarcaseră în Africa.

Eram deci lămurit asupra motivelor care-l determinau pe Giraud să ceară timp de chibzuință. [...]

O invitație camuflată

Dar, în timp ce mă așteptam la un gest din partea d-lui Roosevelt, dl. Churchill a fost acela care a dat pe neașteptate semn de viață. La 17 ianuarie, dl. Eden îmi remitea o telegramă pe care primul ministru mi-o adresase din Maroc. Dl. Churchill mă ruga să vin acolo pentru a-l întîlni. „Sînt în măsură să vă aranjez o întîlnire între dv. și Giraud — scria el — în condiții de completă discreție și sub cele mai bune auspicii".

Reacția mea a fost defavorabilă. Fără îndoială, dl. Eden îmi dădea de înțeles că și Roosevelt era în Maroc, unde șefii aliați țineau o conferință pentru a-și stabili planurile comune. Dar atunci, de ce Churchill nu-mi semnala acest lucru ? De ce

[4] Prizonier la germani în 1940, Giraud fusese deținut în fortul cu acest nume. (N.R.R.).

Murphy — „ochiul și urechea" Statelor Unite la Alger, discutînd cu un general

nu indica el alt obiect al invitației decît o întîlnire cu Giraud ? De ce această invitație se făcea doar în numele premierului englez ? Dacă trebuie să mă duc la Anfa pentru a apărea într-o competiție ca trăpaș „favorit" al britanicilor, în timp ce americanii își vor lansa în arenă pe al lor, ar fi o comedie necuviincioasă, ba chiar primejdioasă. Răspunsul pe care i l-am dat lui Churchill a fost negativ. Acest mesaj a plecat în același timp cu altul, pe care l-am adresat lui Giraud : „Amintiți-vă — îi scriam — că rămîn dispus să vă întîlnesc pe un teritoriu francez și între francezi, oriunde și oricînd veți dori".

Peste două zile, dl. Eden mi-a remis o nouă telegramă a lui Churchill. Acesta, profund rănit de refuzul meu, cu atît mai mult că îl încasase în văzul americanilor, mă conjura să reconsider chestiunea. În caz contrar, îmi vestea el, opinia va fi severă față de.mine și el însuși nu va mai face nimic pentru a susține Franța Luptătoare în raporturile cu Statele Unite atîta vreme cît eu voi rămîne în fruntea „mișcării". Dar, de această dată, el se declara „autorizat să-mi spună că invitația la conferință îmi este adresată de președintele Statelor Unite ca și de el... că acolo se vor trata, înainte de toate, chestiuni privind Africa de Nord, că președintele, ca și el, ar fi fericit ca eu să particip la discuții pe această temă".

Fără a da atenție laturii amenințătoare pe care o sugera acest mesaj, ceea ce, după experiența căpătată nu mă mai impresiona mult, am admis că „situația războiului și starea în care se găsește provizoriu Franța nu-mi permit să refuz să întîlnesc pe președintele Statelor Unite și pe primul ministru al Maiestății Sale britanice". În acești termeni am redactat în cele din urmă acceptarea mea, nu fără a sublinia că problemele ce aveau a fi dezbătute „erau urmarea unei acțiuni la care Franța Luptătoare nu participă și care dusese la o situație puțin satisfăcătoare pentru aliați, pare-se, și, în orice caz, deloc satisfăcătoare pentru Franța".

Înainte de a-mi expedia răspunsul, am întrunit solemn Comitetul național, care după un examen aprofundat al afacerii mi-a aprobat să mă duc la Anfa, măcar pentru a-l vedea personal pe Roosevelt. [...] N-am sosit decît la 22 ianuarie pe terenul de la Fedala.

O primire deconcertantă

Se afla acolo, pentru a ne primi, în condiții de mare mister, generalul american Wilbur, pe care-l cunoscusem odinioară la Școala superioară de război și care m-a salutat din partea președintelui Roosevelt. Se mai găseau la primire dl. Codrington, care mi-a exprimat complimentele d-lui Churchill, și colonelul de Linarès, trimis de generalul Giraud pentru a ne ruga să luăm cu el dejunul. Nici o trupă nu dădea onorurile. Dar în jurul nostru sentinele americane păzeau un larg perimetru. Automobile americane au venit la scara avionului. M-am urcat în primul. Wilbur, înainte de a face același lucru, a muiat o cîrpă în noroi și a mînjit cu ea geamurile. Aceste precauții aveau drept scop să ascundă prezența în Maroc a generalului de Gaulle și a colegilor săi.

La Anfa, aliații rechiziționaseră un întreg lot de vile ai căror locatari se duseseră cu toții să stea prin alte părți. În afară de aceasta, de jur împrejur se făcuseră evacuări complete. O rețea de sîrmă ghimpată înconjura conferința. Posturi americane vegheau în afară și înăuntru și nu lăsau pe nimeni să intre sau să iasă. Treburile gospodărești erau făcute de soldați americani. Ce mai încolo, încoace, ca în captivitate. Nu aveam nici o obiecție față de faptul că anglo-saxonii își impuseseră singuri și lor înșile acest regim. Dar faptul că ei mi-l aplicau și mie, și, pe deasupra, într-un ținut cu suveranitate franceză, mi-a produs impresia unui fel de ultragiu.

Africa de Nord la ora americană

De aceea, primele cuvinte pe care le-am adresat generalului Giraud n-au fost blînde de loc. „Ei ? — i-am spus — v-am propus de patru ori să ne vedem și trebuia să ne întîlnim în acest țarc de sîrmă ghimpată, plin de străini ? Nu vă dați seama cît de odios este acest lucru din punct de vedere național ?" Giraud, jenat, mi-a răspuns că n-a putut face altfel. La drept vorbind, nici nu mă îndoiam de aceasta, date fiind condițiile în care se plasase el față de americani. [...]

De cum am dat ochii cu primul ministru, i-am spus cu tărie că n-aș fi venit dacă aș fi știut că voi trebui să fiu încercuit pe pămînt francez de către baionetele americane. „E o țară ocupată !", a exclamat el. După ce ne-am mai potolit amîndoi, am abordat fondul lucrărilor, primul ministru mi-a explicat că el căzuse de acord împreună cu președintele în privința unui proiect de soluționare a problemei Imperiului francez. Generalii Giraud și de Gaulle vor fi înscăunați împreună la președinția unui comitet de conducere, în care ei doi, ca și toți ceilalți membri, vor fi egali în toate privințele. Dar Giraud va exercita comanda militară supremă, mai ales datorită faptului că Statele Unite nu înțelegeau să aranjeze chestiunea decît cu el : ori, această țară urma să furnizeze material armatei franceze reunificate. „Desigur — sonda terenul dl. Churchill — prietenul meu, generalul Georges, ar putea să vi se adauge ca al treilea președinte". Cît privește pe Noguès, Boisson, Peyrouton, Bergeret, ei își vor păstra posturile și vor intra în comitet. „Într-adevăr, americanii i-au înfiat, și vor ca

acestor persoane să li se acorde încredere".

I-am răspuns d-lui Churchill că această soluție ar putea părea adevărată la nivelul — de altfel foarte respectabil — al unor sergenți majori americani, dar eu nu-mi închipui că el însuși o ia în serios. În ce mă privește, sînt obligat să țin seama de ceea ce a rămas Franței din suveranitatea sa. Am cea mai înaltă considerație pentru el și pentru Roosevelt, el nu se poate îndoi de aceasta, dar fără a le recunoaște, totuși, nici un fel de calitate de a reglementa chestiunea puterii de stat în Imperiul francez. Aliații instauraseră sistemul ce funcționa la Alger în afara mea, contra mea. Pe cît se vede, întrucît acest sistem nu le procura decît o satisfacție mediocră, aliații proiectează în prezent să înece în el Franța Luptătoare. Dar Franța nu se va lăsa antrenată în acest joc. Dacă ea trebuie cumva să dispară, preferă să o facă păstrîndu-și onoarea.

Dl. Churchill n-a părut să sesizeze latura morală a problemei.

Prima conversație cu Roosevelt

Puțin după aceea, dl. Roosevelt a trimis pe cineva la mine pentru a aranja întîlnirea noastră. M-am dus la el seara tîrziu. Am stat o oră împreună, așezați pe aceeași canapea, într-o cameră mare din vila unde era instalat. Deși interlocutorul meu se făcea că e singur în compania mea, deslușeam niște umbre în fundul unei galerii de sus și vedeam cum mișcă niște draperii prin colțuri. Am aflat mai tîrziu că dl. Harry Hopkins și cîțiva secretari ascultau pe ascuns și că polițiști înarmați vegheau asupra președintelui. Din cauza acestor prezențe indiscrete, prima conversație între mine și Roosevelt s-a desfășurat într-o atmosferă stranie. În seara aceea ca și ori de cîte ori l-am văzut apoi, el s-a arătat preocupat cum să-mi învăluiască spiritul cu al lui, utilizînd farmecul personal și mai puțin argumentele, pentru a mă convinge, dar rămînînd de neabătut la hotărîrea luată dinainte.

Franklin Roosevelt era posedat de cele mai înalte ambiții. Inteligența sa, bagajul său de cunoștințe, îndrăzneala sa, îi permiteau să nutrească aceste ambiții. Puternicul stat al cărui șef era, îi procura mijloacele necesare pentru aceasta. Războiul îi oferea ocazia. Dacă marele popor pe care îl conducea fusese mult timp înclinat să se izoleze de marile acțiuni desfășurate în depărtări și să nutrească neîncredere față de Europa, neîncetat sfîșiată de bătălii și de revoluții, în prezent, dimpotrivă, un soi de mesianism sălta sufletul american și-l împingea spre planuri vaste. Admirîndu-și propriile resurse, simțind că dinamismul lor nu găsea un suficient spațiu de afirmare în interior, voind să ajute în cuprinsul universului pe cei aflați în mizerie sau aservire, Statele Unite cedau la rîndul lor tentației intervenției, care era veșmîntul unui instinct de dominație. Iar Roosevelt îmbrățișa prin excelență această tendință. De aceea făcuse tot posibilul pentru ca țara lui să ia parte la conflictul mondial. Acum își împlinea destinul, grăbit să ajungă cît mai repede la țel, fiindcă moartea îi dăduse tainic de știre.

Dar, de vreme ce America făcea război, Roosevelt înțelegea ca pacea să fie o pace americană, ca el să fie acela care îi va dicta cuprinsul, ca statele spulberate de vijelia încercărilor să fie supuse judecății sale, ca Franța, mai mult decît altele, să-l aibă drept mîntuitor și arbitru. Astfel, faptul că, în plină luptă, ea se redresa nu sub forma unei rezistențe fragmentare și, prin aceasta, comode, ci în calitate de națiune suverană și independentă, contraria intențiile sale. Politicește, el nu nutrea simpatie față de mine.

Era înclinat să-mi hărăzească și mai puțină, din cauză că se afla fără încetare sub focul opiniei din țara lui. Ea îi încredințase puterea. Ea i-o și putea lua. Chiar în cursul războiului Roosevelt a trebuit de două ori să se supună alegerilor. Iar în intervalele respective președintele era hărțuit de presă, radio, de diverse interese. Doritor să seducă, dar resimțind în suflet jenă din cauza infirmității dureroase împotriva căreia lupta vitejește, el era sensibil la reproșurile și remarcile batjocoritoare ale partenerilor politici de diverse categorii. Or, tocmai politica sa față de generalul de Gaulle stîrnea în America cele mai aprinse controverse. Trebuie adăugat că el era foarte bănuitor față de rolul altora, întocmai ca o vedetă. Pe scurt, sub vălul manierelor curtenitoare de patrician, Roosevelt considera persoana mea fără bunăvoință.

În seara aceea, ne-am duelat cu grație, dar, de comun acord, ne-am menținut într-o oarecare imprecizione sub aspectul problemei franceze; el, creionînd fin ceea ce dl. Churchill trăsese cu niște linii groase și lăsîndu-mă ușurel să înțeleg că această soluție tot se va impune, pentru că el a hotărît așa; eu, punctînd în mod delicat că voința națională se și pronunțase și că mai devreme sau mai tîrziu puterea ce se va instaura în Imperiu[5], apoi în metropolă, va fi aceea voită de Franța. Totuși, amîndoi am fost atenți să nu ne ciocnim frontal, simțind că izbitura n-ar duce la nimic bun și știind că aveam amîndoi interesul să ne menajăm reciproc în vederea viitorului.

„Un Consulat la discreția străinătății"

A doua zi, l-am primit pe generalul Giraud. Am stat de vorbă pe îndelete, sin-

[5] Imperiul colonial francez.

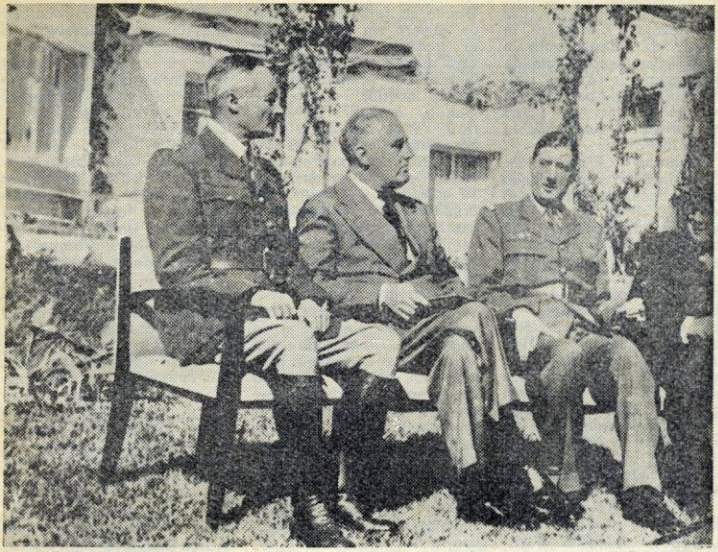

„Ați accepta să fiți fotografiat împreună cu mine și cu primul ministru britanic, laolaltă și cu generalul Giraud ?"

guri. „Ce propuneți ?", i-am spus. El mi-a expus planul său, care era în definitiv cel al d-lor Roosevelt și Churchill. În frunte vom fi trei : el, primul ; eu, al doilea, iar al treilea va fi generalul Georges, pe care englezii se vor duce să-l caute în Franța. Pentru ca să fim de grad egal, eu voi fi numit general de armată, dar Giraud își va rezerva în întregime conducerea domeniului militar. El va fi comandant șef al forțelor franceze, inclusiv al celor ale Franței Libere și al elementelor armate ale Rezistenței și, în această calitate, nu va depinde decît de Eisenhower. „Proconsulii" [6], vor rămîne pe locurile lor. Numai Bergeret va fi eventual înlăturat. Un „Consiliu imperial", cuprinzînd pe Noguès, Boisson și Peyrouton, cărora li se va adăuga Catroux și, poate, Eboué [7], ca și cîțiva „secretari", va coordona administrația teritoriilor Imperiului, fără a exercita, totuși, nici o acțiune politică.

Concepția lui Giraud mi s-a părut inacceptabilă. „Ideea pe care o nutriți — i-am spus — echivalează cu a vă atribui realitatea puterii sub protecția lui Roosevelt, instituind totodată alături de dv. o figurație mai mult sau mai puțin impresionantă. Pe scurt, ar fi Consulatul la discreția străinătății. Dar Bonaparte, prim-consul în timp de război și în condiții de independență, obținea din partea poporului o aprobare ce poate fi numită unanimă. Ce fel de plebiscit veți face dv. ? Dacă veți face unul, vă va fi favorabil ? De altfel, Bonaparte se prezenta ca un șef care a repurtat pentru Franța mari victorii și a cucerit pentru ea întinse provincii. Sper din tot sufletul că dv. veți face la fel. Dar deocamdată ce triumfuri ați obținut ? Adaug că primul consul excela în materie legislativă și administrativă. Aveți oare aptitudini de acest gen ? Pe deasupra, nu vă este necunoscut că în Franța opinia condamnă Vichy-ul o dată pentru totdeauna. Dar dv. dețineți funcțiile pe care le aveți de la Darlan, mai întîi, apoi de la alde Noguès, Boisson, Chatal, Bergeret. Dv. ați asumat aceste funcții în numele mareșalului. Toată lumea știe de scrisoarea dv. către Pétain, prin care i-ați dat cuvîntul că nu veți face niciodată nimic împotriva politicii sale. Credeți că în aceste condiții veți obține din partea poporului francez adeziunea elementară, fără de care un guvern nu poate fi decît o ficțiune

[6] Denumire ironică dată demnitarilor numiți de Pétain la conducerea administrației franceze din Africa de Nord.
[7] Ultimii doi, adepți ai lui de Gaulle.

sau, altminteri, ținta în care bate revoluția ? În sfîrșit, în situația de dependență în care vă va menține față de anglo-saxoni caracterul artificial al puterii pe care ați exercitat-o, cum veți putea dv. salvgarda suveranitatea franceză ?"

Generalul Giraud a declarat încă o dată că ceea ce îi spuneam eu „înseamnă politică ; că el nu vrea să se bage în politică ; că pentru el totul constă în a reface armata franceză ; că are deplină încredere în aliații americani". „Am încheiat cu puțin înainte — a spus el — un acord cu președintele Roosevelt, în virtutea căruia Statele Unite se angajează să înzestreze atîtea unități cîte am să pot constitui. Cred că peste 6 luni voi dispune de 12 divizii. În ce vă privește, veți avea dv., în acest interval de timp, măcar o jumătate ? Și cine vă va da arme ?"

„Nu e cazul — i-am replicat — să ne facem concurență în domeniul efectivelor. Trupele ce se găsesc deocamdată în Africa de Nord, aparțin Franței. Ele nu sînt proprietatea dv. Vă veți da repede seama de aceasta dacă noi nu vom ajunge la un aranjament. Problema principală este cea a unității franceze în Imperiu și în Metropolă, ceea ce impune să se instituie o putere centrală capabilă să rezolve această chestiune. După ce se va face aceasta, diversele forțe vor fi unificate și întrebuințate fără dificultate. Evenimentele au vrut ca Franța Luptătoare să simbolizeze rezistența contra inamicului, menținerea Republicii, reînnoirea națională. În mod firesc, spre ea se îndreaptă sentimentul general în momentul în care se risipește iluzia denumită Vichy. Pe de altă parte, mulți vă stimează ca șef militar. Eu însumi vă consider sub acest aspect un element al capitalului francez pe care aș regreta să-l pierd. Soluția dictată deci de bunul simț constă în următoarele : de Gaulle să formeze la Alger un guvern de război, care la momentul cuvenit, va deveni guvern al Republicii. Giraud să primească din partea acestui guvern comanda armatei de eliberare. La nevoie, dacă pare necesară o tranziție, să formăm împreună puterea centrală. Dar, în primul rînd, să condamne Vichy-ul, să proclame că armistițiul a fost întotdeauna nul și neavenit, să devină întruchiparea republicii și să se identifice în fața lumii cu independența Franței".

Generalul Giraud s-a menținut la punctul lui de vedere. Totuși, văzîndu-l mai mult încăpățînat decît convins, am păstrat speranța că într-o bună zi forța lucrurilor îl va determina să-și schimbe concepția. Pînă atunci, problemele de interes național pretindeau soluții puse de comun acord. Aceasta era valabil îndeosebi pentru acțiunea militară, finanțe, schimburi, monedă, soarta Tunisiei, aceea a Indochinei, ralierea Antilelor, Guianei, flotei de la Alexandria. Am convenit prin urmare să stabilim o legătură reciprocă. Am indicat generalului Giraud că am intenția de a trimite în Africa de Nord o misiune avînd în frunte pe generalul Catroux, ceea ce el a acceptat pe loc. [...]

Presiuni americano-engleze

Apoi, mi-a făcut o vizită și dl. Robert Murphy. El afișa siguranța că totul se va aranja conform proiectului al cărui autor era persoana sa. Fiindcă i-am exprimat îndoiala în această privință și l-am întrebat cum va reacționa, după părerea lui, opinia în Maroc și Algeria cînd se va ști că la Anfa nu s-a realizat vreun acord, el mi-a răspuns că mulți vor fi satisfăcuți și chiar ușurați la aflarea acestei vești. „Africa de Nord — a adăugat el — nu cuprinde nici 10% gaulliști". El mi-a confirmat că președintele Roosevelt și dl. Churchill tocmai încheiaseră cu generalul Giraud un acord stipulînd anumite livrări de arme și subzistențe pentru Africa de Nord — ceea ce eu am aprobat fără rezerve — dar, pe de altă parte, acordînd „comandantului șef civil și militar" o recunoaștere care pînă în prezent nu fusese formulată de Statele Unite, nici acceptată de Marea Britanie.

„În interesul poporului francez — specifica acordul — și pentru a salvgarda trecutul, prezentul și viitorul Franței, președintele Statelor Unite și primul ministru al Marii Britanii recunosc comandantului șef francez, al cărui cartier general este la Alger, dreptul și datoria de a acționa ca mandatar al intereselor franceze — militare, economice și financiare — care s-au asociat sau se vor asocia mișcării de eliberare națională stabilită acum în Africa de Nord și în Africa Occidentală franceză. Ei se angajează să-l ajute în această sarcină prin toate mijloacele de care dispun". Astfel, America și Anglia, erijîndu-se în judecători competenți să statorniceacă care este interesul poporului francez, tratau împreună doar cu Giraud, care, sub pretext că nu face politică, accepta autoritatea lor. Am aflat că în ajun, în cadrul unei discuții purtate cu Giraud, dl. Churchill însuși scrisese pe un colț al mesei că lira sterlină se schimbă în Africa de Nord pe 250 franci francezi. Iar conform acordurilor pe care noi le încheiasem cu Londra, ea avea o paritate doar de 176 de franci. Am aflat, de asemenea, că președintele Roosevelt promisese la dineu pe sultanul Marocului, ca să-i vorbească într-un fel care nu cadra cu protectoratul francez, fără ca aceasta să suscite vreo reacție din partea lui Giraud. Seara a venit la mine dl. Harold MacMillan ca să-mi recite cupletul în-

grijorării față de viitorul Franței Luptătoare. În sfîrșit, generalul Wilbur m-a anunțat că conferința se va termina în 24 de ore și mi-a remis niște mesaje pe care ofițerii francezi aflați cu serviciul la Casablanca îl rugaseră să mi le transmită. I-am cerut să facă cunoscut șefilor săi că eu găsesc cu totul straniu faptul că în plină bătălie a Africii de Nord, la care armata franceză — inclusiv forțele franceze libere — participă în mod amplu, nici una din administrațiile militare aliate venite să discute la Anfa n-a găsit de cuviință să-mi spună nici un cuvînțel, nici despre planuri, nici despre operații.

Un comunicat cu trei inconveniente

A doua zi, în primele ore ale dimineții, MacMillan și Murphy mi-au supus un comunicat întocmit în cursul nopții de către d-nii Roosevelt și Churchill pe care aceștia cereau ca generalii de Gaulle și Giraud să și-l însușească și să-l publice ca document comun. Potrivit acestui text anglo-saxon, care prin semnare urma să devină francez, cei doi generali se proclamau de acord „asupra principiilor Națiunilor Unite" și anunțau intenția lor de a forma în comun un comitet care să administreze Imperiul francez în cadrul războiului. Fără îndoială, formula era prea vagă ca să se angajeze prea mult. Dar ea avea triplul inconvenient de a fi de proveniență aliată, de a lăsa să se înțeleagă că eu renunțam la ceea ce era mai mult decît simpla administrare a imperiului, în sfîrșit de a face să se creadă că se realizase o înțelegere, în timp ce ea de fapt nu se realizase. După ce am luat avizul — unanim negativ — al celor patru camarazi veniți cu mine, am răspuns mesagerilor că lărgirea puterii naționale franceze n-ar putea rezulta dintr-o intervenție străină, oricît de înaltă și de amicală ar fi ea. Totuși, am acceptat să revăd pe președinte și pe primul ministru înaintea plecării lor prevăzută pentru după amiază.

Întrevederea mea cu dl. Churchill a căpătat, din cauza lui, un caracter de extremă asprime. A fost cea mai încordată ședință din toate pe care le-am avut în timpul războiului. În cursul unei scene vehemente, primul ministru mi-a adresat reproșuri amare, în care eu n-am putut vedea altceva decît alibiul stîngherelii pe care o resimțea. El mi-a făcut cunoscut că reîntors la Londra mă va acuza public că am torpilat înțelegerea, va ridica contra persoanei mele opinia din țara lui și va face apel la cea din Franța. M-am mărginit să-i răspund că prietenia mea pentru el și atașamentul meu față de alianța cu Anglia mă fac să deplîng atitudinea luată de el. Spre a satisface cu orice preț America, el îmbrățișa o cauză inacceptabilă pentru Franța, îngrijorătoare pentru Europa, regretabilă pentru Anglia.

Apoi m-am dus la Roosevelt. Acolo primirea a fost abilă, adică amabilă și unduită de tristețe. Președintele mi-a exprimat amărăciunea pe care o resimte constatînd că înțelegerea între francezi rămîne nesigură și că el însuși n-a putut izbuti să mă facă să accept textul unui comunicat. „În problemele armatei — spuse el — publicului trebuie să i se ofere ceva cu caracter dramatic. Știrea întîlnirii dv. cu generalul Giraud, în cadrul unei conferințe unde mă găsesc și eu, ca și Churchill, dacă această știre ar fi însoțită de o declarație comună a șefilor francezi și chiar dacă n-ar fi vorba decît de un acord teoretic, ar rezulta efectul dramatic care trebuie obținut în acest domeniu". „Lăsați pe mine — i-am răspuns. Va fi un comunicat. Deși nu este posibil ca să semnăm pe cel făcut de dv."

Cum se obține o strîngere de mînă pentru fotograf

Ajuns la acest punct, i-am prezentat președintelui pe colaboratorii mei. Au intrat atunci dl. Churchill, generalul Giraud și suita lor, în sfîrșit o grămadă de șefi militari și funcționari aliați. În timp ce toată lumea se aduna în jurul președintelui, Churchill a reluat în contra mea, cu voce tare, diatriba și amenințările sale, cu intenția evidentă de a flata amorul propriu, oarecum dezamăgit, al lui Roosevelt. Acesta n-a dat semne că remarcă acest lucru, ci, prin contrast, a adoptat un ton de maximă finețe pentru a-mi prezenta o ultimă cerere, a cărei satisfacere i-ar fi mîngîiat sufletul. „Ați accepta, cel puțin — mi-a spus el — să fiți fotografiat împreună cu mine și cu primul ministru britanic, laolaltă și cu generalul Giraud ?" „Foarte bucuros — i-am răspuns —, căci port cea mai înaltă stimă acestui mare soldat". „Ați merge pînă acolo — exclamă președintele — încît să strîngeți mîna generalului Giraud în prezența noastră și în fața obiectivului ?". Răspunsul meu a fost : „I'shall do that for you"[8]. Atunci, dl. Roosevelt, încîntat, a cerut să fie dus în grădină, unde fuseseră pregătite patru scaune, amenajate și reglate aparate de luat vederi cu nemiluita și aliniați cu stiloul în mînă mai multe șiruri de reporteri. Cei patru actori au abordat surîsul de rigoare. S-au făcut gesturile convenite. Totul mergea bine ! America va fi satisfăcută, crezînd, după cele văzute în poză, că problema franceză și-a găsit al său deus ex machina[9], în persoana președintelui.

Înainte de a părăsi Anfa, am redactat un scurt co-

[8] „Voi face aceasta pentru dv."
[9] Salvator providențial.

municat pe care l-am propus lui Giraud, bineînțeles fără să-l fi făcut cunoscut aliaților în prealabil: „Ne-am văzut. Am stat de vorbă..." Ne afirmam încrederea în victoria Franței și în triumful „libertăților umane". Anunțam stabilirea unei legături permanente între noi. Giraud a semnat. La cererea lui, expresia „libertății umane" înlocuise în text cuvintele „principii democratice" puse de mine în proiectul inițial.

Săptămînile ce au urmat au fost împovărătoare pentru noi. Intenționasem ca de la Anfa să mă duc în Libia, unde luptau trupele noastre, dar aliații s-au opus. Invocînd pretexte tehnice, ei nu ne-au lăsat alte mijloace pentru a părăsi țarcul de la Anfa decît un avion englez care avea misiunea de a ajunge numai la Londra. Ne-am întors acolo la 26 ianuarie. Într-o conferință de presă ținută la 9 februarie, am expus publicului ceea ce se petrecuse realmente la Anfa, deși lucrurile aveau cu totul altă înfățișare decît ceea ce difuzau sursele anglo-saxone. Am subliniat fără menajamente intențiile nemărturisite ale cercurilor oficiale și oficioase americane, care reproșau adepților Franței Luptătoare că „fac politică" și urmăreau în acest chip să împiedice Franța să aibă vreo politică. În perioada ce a urmat, fiindcă îmi manifestam din nou intenția de a mă duce în Orient, guvernul britanic mi-a făcut cunoscut, la 3 martie, de această dată, în scris, că refuză să-mi pună la dispoziție mijloacele necesare.

Emulația de rea voință declanșată de Washington și Londra și-a găsit un ecou larg în presă și la radio. Cu cîteva excepții meritorii numărate pe degete, ziarele și comentatorii din America și chiar din Marea Britanie nu păreau a se mai îndoi că unitatea franceză trebuie să se opereze în jurul lui Giraud. Aproape tot ce se scria și se difuza pe unde emitea în privința mea aprecierile cele mai severe. Unii ziceau: „orgoliul deplorabil" sau „ambiții dezamăgite". Dar majoritatea lansau presupunerea că sînt candidat la dictatură; că anturajul meu, dominat de fasciști și cagularzi[10], mă împinge să institui în Franța, cînd va veni eliberarea, o putere personală absolută, că dimpotrivă, generalul Giraud, soldat fără pretenții și fără intenții politice, este bastionul democrației; că poporul francez poate avea încredere în Roosevelt și Churchill care mă vor împiedica să-l aservesc [...]

Trebuie spus că dacă aliații făceau să plouă neplăcerile asupra noastră, din Africa franceză ne veneau tot mai multe mărturii încurajatoare.

[10] Asociație subversivă fascistă care uneltea pentru răsturnarea regimului republican în timpul Frontului Popular.

Trupele americane debarcă în Africa de Nord

IANCU JIANU

PETRE PANDREA

Iancu Jianu, unul dintre eroii deveniți legendari ai luptei pentru dreptate și libertate, s-a născut în anul 1787 la Caracal și a murit la 14 decembrie 1842. A participat, cînd avea vîrsta de 34 de ani, la marea mișcare a lui Tudor Vladimirescu de la 1821 împreună cu 21 de foști cetași ai săi, primind titlul de **„căpitan de panduri"**.

Iancu Jianu se lăsase de haiducie încă din aprilie 1817. În ianuarie 1821, cînd s-a întîlnit cu Tudor la Slatina, trecuseră aproape patru ani de la acea dată și era un bărbat în puterea vîrstei, plin de vlagă, de snagă și celebru în patria sa.

Spre deosebire de Tudor Vladimirescu, Iancu Jianu n-a fost un moșnean, ci un boier care a fraternizat cu poporul asuprit și a aderat la mișcarea revoluționară. El avea trei moșii : Fălcoi, Zvorsca și Racovița Romanaților, pe lîngă care se află urmele, în ziduri ruinate, acoperite cu bălării și ierburi, ale schitului haiducilor din cătunul Mînești.

În mod curios, urmașii lui Iancu Jianu de la Racovița s-au dezis de la numele lor de Jianu și s-au lepădat de strămoșul lor, socotit un **„tîlhar"**. Nemaivrînd să fie Jieni, și-au luat numele de Cezianu și au fraternizat, ulterior, cu protipendada fanariotizată.

Memorialistul Ion Ghica, marele scriitor de la 1848, care l-a cunoscut personal, probabil, ni-l descrie astfel pe Iancu : „Om scurt, îndesat, rumen la față, ras și cu mustață deasă și scurtă. Îmbrăcămintea lui : pantaloni și scurteică ; la brîu pistoale și un cuțit cu plăsele de os și pușcă, în cumpănă în mîna dreaptă".

Se mai cunosc numele fraților săi. Cu toții s-au regăsit într-o solidaritate de cîslă familială indestructibilă, pe timp de furtună, deși frații lui Iancu Jianu nu au fost nici haiduci și nici panduri. Numele lor au fost Mihai, Amza și Dumitrache. Lui Iancu i se mai zicea în zapise — uneori — și Ioniță Jianu. Ioniță este diminutivul de alintare frecvent pe aceste plaiuri pentru Ion și Iancu.

Tatăl, Costache Jianu, a dat copiii la învățătură de carte, și anume, după cum arată un document din 1790, la școala călugărilor de la Biserica Domnească din Caracal. Iancu Jianu a învățat, ca și frații lui, la școala aceasta. Îi plăcea să citească, și a citit cu nesaț, împletindu-și lectura cu munca agricolă, pînă cînd, printr-o întîmplare și o revoltă sufletească nobilă, în anul 1810 s-a apucat de haiducie. Avea atunci 23 de ani.

Nu era însurat. Moştenise cele trei moşii de la răposatul său tată, care mai lăsase alte moşii lui Amza, lui Mihai şi lui Dumitrache, în afară de ceea ce va fi dat ca scule preţioase, mobilier şi trupuri de moşii fetelor sale.

ANII ZBUCIUMAŢI AI HAIDUCIEI

În anul acela de pomină 1810, la vîrsta cînd sîngele este mai fierbinte, Iancu Jianu a ucis pe arendaşul moşiei Brîncoveni. Legenda spune că acest arendaş ar fi siluit o soră a lui Jianu. Se poate ca Jianu să-l fi ucis pentru a răzbuna siluirea sau pentru altă fărădelege. Documentele vremii nu au lăsat nici o urmă precisă. Sigur este doar faptul că Jianu a comis un act de dreptate după obiceiul timpurilor, după care a fugit în codru, însoţit fiind doar de trei cetaşi, cărora li se adaugă curînd alţi trei prieteni. Astfel, primul nucleu al cetei lui Jianu era format din şapte persoane ; ceata sa n-a fost însă niciodată mai mare de 30—40 de haiduci.

Cu acest prilej, Iancu Jianu a ieşit din rîndul boierilor, din tihnă şi din aşa-zisa ordine juridică levantină, turcească şi fanarioticească.

Pe la 1810—1821 existau trei cete de haiduci menţionate documentar în analele justiţiei timpului : „ceata lui Păun", „ceata lui Ioniţă Oarcă de la Gorj" (intrat şi el ulterior în mişcarea lui Tudor Vladimirescu) şi „ceata lui Iancu Jianu", care a haiducit între 1810 şi 1817.

În anii de viaţă haiducească, Jianu şi ceata lui au făptuit lucruri care au zguduit conştiinţa ţării. Ca şi alţi haiduci, ei luau de la bogaţi şi dădeau la săraci ; pe unde aflau o nedreptate, se duceau şi o răzbunau, dînd iama în jecmănitori şi alinînd durerea femeilor sărmane şi a copiilor.

În anul 1812, ceata a fost prinsă prin trădare. Au fost prinşi atît Iancu, cît şi alţi capi de haiduci, de către poterele stăpînirii.

Un document din 30 decembrie 1812 atestă că Iancu Jianu, împreună cu alţi şapte tovarăşi ai lui, se aflau la „grosul" din Caracal, adică în penitenciar. Casa cu geamlic şi cu livadă a tatălui său, Costache Jianu, se afla alături, învecinată cu „grosul", unde boierul Iancu stătea în lanţuri cu fiftaţii.

De la Caracal a fost dus la Craiova. Multă vreme s-a arătat aici „fîntîna Jianului", de unde, în lanţuri, ar fi băut însetaţi Iancu şi haiducii săi. Duşi apoi, în cătuşe, la Bucureşti, la divanul lui Caragea-Vodă, boierii i-au condamnat pe haiduci numai la şase luni închisoare şi i-au dus în ocna de la Telega, de unde însă Iancu şi fiftaţii lui au evadat, continuînd haiducia şi dînd boierilor lovituri măiestrite de care vorbea toată ţara. Poporul de rînd, tot felul de prieteni îi oblăduiau, le asigurau hrana şi-i găzduiau. Ba îi şi anunţau unde să dea lovitura şi îi apărau contra poterelor.

Iancu Jianu a atacat o dată şi pe oamenii lui vodă, pe lipcani, acei funcţionari călări care conduceau poştalionul cu dijma vistieriei de la Craiova, jefuită de la popor, şi au luat o pradă bună, în valoare de 1 833 taleri de aur.

Aurul smuls ţăranilor din Oltenia de către domnul fanariot a fost împărţit de haiduci la săraci, la văduve şi la orfani. Nu poate fi descrisă mînia care l-a cuprins pe Caragea-Vodă, aflînd de lovitura lui Iancu. Neputîndu-se răzbuna pe Iancu şi pe haiducii săi, Caragea s-a năpustit asupra fraţilor lui. Există un document din 25 septembrie 1815, prin care Caragea-Vodă obliga pe Amza Jianu, cel mai mare dintre fraţii lui Iancu Jianu, să plătească paguba ce-i pricinuise haiducul. Amza Jianu a strîns şi a plătit peşin aceşti 1 833 de galbeni austrieci, dar n-a putut acoperi suma integrală ce se pretindea, calculată la 20 000 de galbeni (căci, în afară de vodă, Iancu mai pedepsise şi pe alţii). Pentru ceilalţi, averile lui Iancu Jianu au fost sechestrate şi scoase la vînzare de către justiţie. Ca să salveze moşiile fratelui şi ale familiei, Amza Jianu s-a constituit parte în procesul de vînzare al fratelui cu acei 1 833 taleri de aur, vărsaţi, personal, în vistieria domnului de la Bucureşti.

Procesul de sechestru şi de vînzare a fost tergiversat mult timp de avocaţii olteni, care au fost mari procedurişti.

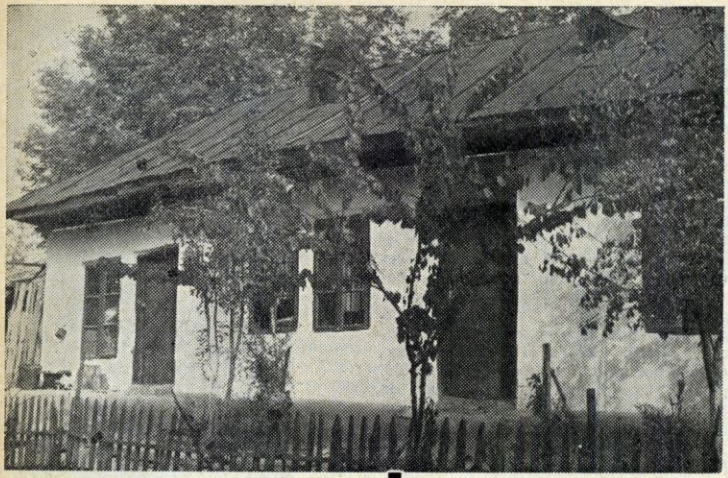

În anii 1813 și 1814, Iancu Jianu a haiducit în județul Dolj. Așa cum arată documentele din dosarele de la justiție, au fost prădați de către haiduc logofătul Șerban Stănescu, Costache Aricescu, Stavri Sofragiul, protopopul Ioan al Doljului (în două rînduri : în luna martie și în luna august 1814). După cum se vede din numele citate, Iancu Jianu prăda și fețe bisericești și mireni, și români și greci getbeget, ca Stavri, fără alegere, după criteriul bogăției și al slugărniciei față de stăpînirea de atunci. Acțiunile lui Iancu Jianu aveau un caracter eminamente social și moral : el ataca numai pe cei cruzi și hapsîni, tagma jefuitorilor.

PRINS ȘI ELIBERAT CU AUR

Spre sfîrșitul verii 1814, Iancu Jianu a fost prins de către o poteră a serdarului Iamandi de la Craiova și dus la București, în fața lui vodă. Acesta, îmbunat prin cei 1 833 taleri de aur primiți de la Amza și de sechestrul pe moșiile lui Iancu pentru restul aurului pînă la cei 20 000 de galbeni, îl iartă. În considerentele sale scrise, Caragea-Vodă spune că o face „din mărinimie", dar și la rugămințile repetate ale ispravnicilor de Romanați și ale biv-velvornicului Samurcaș, pe acea vreme caimacam al banului la Craiova.

Sultana Iancu Jianu, cu nepotul său, Iancu Dobroveanu (pg. 62)

*

Casa Jian ui din Caracal, martor tăcut al atitor fapte haiducești

Iancu Jianu s-a reîntors la moşiile Zvorsca, Fălcoi şi Racoviţa, urmînd să plătească daunele. Sechestrul asigurărilor nu se ridicase. Au început procesele, ale căror dosare pot fi cercetate de juriştii şi de istoricii contemporani ai dreptului românesc.

În ziua de 25 septembrie 1815, găsim fixat un termen al procesului lui Iancu Jianu la Craiova, intentat de Şerban Stănescu şi de Costache Aricescu. Fostul haiduc, rămas boier liber, recunoaşte, orgolios, jafurile. Aurul i-a împărţit la săraci, la văduve şi la orfani. N-a păstrat nimic pentru sine sau pentru fraţi. Iancu Jianu se autodenunţă şi pentru alte jafuri fără înfricare. Îi poftеşte pe judecători şi pîrgubaşi să aibă puţină răbdare. Îi putea despăgubi din vînzarea moşiilor, dar nu se grăbea ; prefera să facă aceasta din veniturile moşiilor sale, pe care începuse să le lucreze, ajutat de ţărani. Firеşte că pe el ţăranii nu-l furau, pentru că nici el nu-i jecmănea.

În cursul anilor acestor procese dificile (1816—1817), Iancu Jianu, deşi liber şi graţiat, şi-a refăcut ceata sa de haiduci. O ţinea în preajma sa, la cele trei moşii. O parte din cetaşi zidiseră schitul haiducilor de la Mînăşti, de lîngă tîrgul Balş, cu chilii printre ripele şi zăvoaiele Oltеţului, situate lîngă moşioara sa de la Racoviţa. Haiducii, deveniţi călugări, făceau grădinărie pe terenurile grase ale Oltеţului. Au devenit zarzavagii şi călugări în aparenţă, aşteptînd.

La 17 aprilie 1817, Iancu Jianu se află iarăşi în lanţuri, în mîna serdarului Iamandi, care-l conduce la Bucureşti, ca să i se citească o **„Carte deschisă către caimacamul Craiovei"** prin care „se iartă Iancu Jianu de faptele lui tîlhăreşti, din chezăşia serdarului Iamandi". Dar Iancu Jianu nu mai vrea să fie umilit şi evadează pentru a doua oară, începînd din nou haiducia. Prima oară evadase de la Telega. A doua oară evadează de sub paza serdarului. El nu cerşea graţierea domnească.

CONDAMNAT LA MOARTE PRIN SPÎNZURĂTOARE

Caimacamul craiovean face din nou demersuri la rudele lui Iancu Jianu pentru a-i determina să se predea de bună voie. În biografia lui Iancu intervine acum o cotitură. Avem, azi, două versiuni. Potrivit primei versiuni, rudele sale, în frunte cu paşoptistul Urianu, l-ar fi convins pe haiduc să se predea de bună voie pentru a fi graţiat din nou. Iancu ajunsese la vîrsta de 30 de ani. Era timpul să se însoare şi să se aşeze la casa lui şi în rînduială. Cea de-a doua versiune, păstrată în tradiţia orală, spune că Jianu ar fi fost prins în comuna Giuvăreşti pe Olt, prin trădare şi vînzare. Sigur este că potera condusă de polcovnicul Gheorghe l-a dus la Bucureşti, pe el şi pe cîţiva cetaşi de-ai lui. Iancu Jianu şi cu fraţii au fost condamnaţi la moarte prin spînzurătoare. Versiunea „prins prin trădare" este, credem, cea plauzibilă ; după ce evadase de două ori şi înfruntase pe vodă, direct, Iancu nu putea fi atît de naiv ca să se încreadă în această ultimă clemenţă.

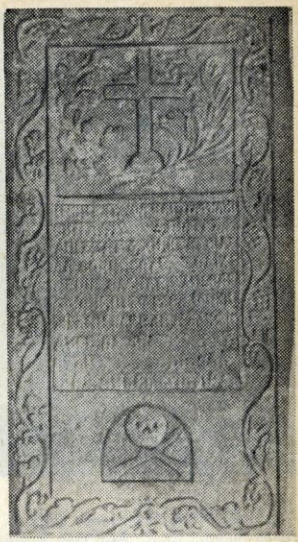

Lespedea de pe mormîntul lui Iancu Jianu

Prinşi şi puşi în lanţuri, haiducii aşteptau moartea prin spînzurătoare. Numai o minune îl mai putea salva pe Iancu Jianu.

Iată însă că acea minune s-a întîmplat. Pe vremea aceea existau nişte datini pe care erau nevoiţi să le respecte chiar şi domnitorii. Unul dintre aceste obiceiuri spune că dacă un condamnat la moarte trezea inima unei fecioare, care se obliga să-l ia în căsătorie legitimă şi să-l îndrepte, vodă nu mai avea dreptul să-l spînzure.

În cazul lui Iancu Jianu s-a găsit această fecioară frumoasă. Se numea Sultana Gălășescu. Era o fată foarte tînără, din anturajul domniței Ralu, fiica lui Vodă Caragea. Sultana Gălășescu a devenit soția lui Iancu Jianu din anul 1817, cînd trebuia să fie spînzurat, și a stat alături de el la bine și la rău pînă în anul 1842. Iancu a murit la vîrsta de 55 de ani.

La nuntă, Iancu avea 30 de ani.

Timp de un sfert de veac, Sultana Gălășescu-Jianu a fost o soție exemplară. Se știe cu precizie că ea a murit în 1869, după o văduvie care a durat 27 de ani. Ultima fiică a lui Iancu și a Sultanei se numea Zinca și a murit la Caracal în anul 1906, în vîrstă de 71 de ani. Trăiau pînă deunăzi bătrîni care au cunoscut-o personal.

Înaintea nunții sale cu Sultana Gălășescu, Iancu Jianu a depus legămînt jurui față de Vodă Caragea că se va lăsa de haiducie. Ostatecă morală era însăși Sultana. Firește că banii în aur pînă la completarea sumei de 20 000 de taleri trebuiau plătiți treptat sau prin vînzarea averii spre despăgubirea asociaților domnului. Dar iată că, peste un an, Vodă Caragea se haineșe față de Țarigrad și fuge în Italia însorită, încărcat cu averile prădate în Valahia cea Mare și Valahia cea Mică. Iancu Jianu și Sultana s-au simțit dezlegați de jurămînt la fugirea și pribegia domniței Ralu și a tatălui ei. Iancu nu s-a mai apucat însă de haiducie. Întemeiase o familie. Scăpase și de datoria bănească prin fuga domnitorului din țară. Nici păgubașii nu-l mai urmăreau.

JIANU, PANDUR AL LUI TUDOR

Cînd a sunat goarna țării prin Tudor, Iancu Jianu s-a prezentat voluntar. Sultana a rămas la Fălcoi cu grijile casei, ale copiilor și ale gospodăriei. La 19 aprilie 1821, Tudor l-a numit pe „căpitanul de panduri" diplomat pe lîngă Mehmet Selim Pașa de la Silistra. Pașa a arestat însă atît pe Iancu Jianu, cît și pe celălalt sol — Borănescu. I-a vîrît la „baște" pînă în luna august a aceluiași an 1821, cînd, prin uciderea lui Vladimirescu, situația stăpînitorilor și jecmănitorilor se limpezise.

După ce a scăpat din închisoarea lui Mehmet Selim Pașa, Iancu Jianu se duce la Brașov, de unde însă, împins de dor și de simțul datoriei, a revenit peste munți la scurtă vreme. Nu se întoarce însă la Caracal : ar fi fost în văzul autorităților represive. Nu merge nici la Zvorsca și la Fălcoi : i se știau moșiile și cotloanele. Nu se ascunde în schitul haiducilor de la Mînești — Racovița de lîngă Balș.

Iancu Jianu ia altă decizie. Avea în plină proprietate o mică livadă într-un cătun — Chilii — situat pe partea dreaptă a Oltului. S-a așezat, definitiv, în această grădină cu pomi fructiferi și zarzavaturi. Acolo își ridicase o casă mică cu înfățișare de broască țestoasă. O casă din cărămidă arsă, cu ziduri groase, o mică fortăreață. Prin ferestre se putea trage cu sîneț, și Iancu era decis să se apere. Această ultimă fortăreață, unde Jianu a stat 19 ani (1823—1842) cu Sultana lui, zămislind copii și îngrijind de pomii roditori și de zarzavaturi, se află și astăzi. Satul este la cîțiva kilometri depărtare de Caracal, pe malul Oltului...

Dar iată că prin 1823, un anume Kreuchely, consul al Prusiei la București, trimite o scrisoare unui prieten al său la Țarigrad, semnalîndu-i apariția lui Iancu Jianu la București, cu intenția unei lovituri de stat. Cum toți divaniții îl considerau pe Iancu un urmaș al lui Tudor, în duhul lui luminat și în capacitatea de organizare a unei armate pentru o nouă zaveră, Iancu Jianu a fost din nou arestat în aprilie 1823. I-au dat drumul de frica mulțimilor. Nici Iancu Jianu nu întreprinsese nimic. Situația politică nu se copsese într-un abces pentru a fi străpuns cu hangerul sau cu custura sa cu plăsele de fildeș.

După eliberare, Iancu Jianu s-a așezat definitiv, pînă la moarte, în căsuța aceea ca o fortăreață, de malul Oltului, la Chilii, și s-a hrănit din truda mîinilor sale pe un mic ogor. Purta însă, în continuare, hangerele și sînețele. Orice tîlhar putea veni noaptea ca să răpuie viața sa, a Sultanei și a pruncilor. Și trebuia să se apere...

După moartea sa, haiducul pandur a fost înmormîntat la Caracal, alături de părinți și de alți strămoși romanețeni. A fost așezat sub lespedea de marmură cu chenare meșteșugit dăltuite. Actul de deces este din 14 decembrie 1842.

Iscălitura șetrarului Iancu Jianu

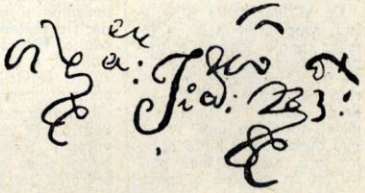

CONSTANTIN ARGETOIANU

MEMORII

Fragmentul pe care-l reproducem relatează aspecte privind viața de la Curte în perioada guvernului Averescu (1920—1921).

Războiul luase sfîrșit. După revenirea în Capitală, preocupările familiei regale continuă mai intens decît în timpul refugiului, pe aceleași coordonate : intrigi, șicane, afaceri — mai ales afaceri — și aventuri, care alimentau substanțial coloanele presei bulevardiere.

Ecourile și urmările evenimentelor petrecute cu aproape o jumătate de secol în urmă — descrise în acest fragment — nu s-au stins nici în zilele noastre. Așa a fost, de pildă, cunoscutul proces, care a avut loc în urmă cu cîtva timp, între Mircea Lambrino și Mihai, pentru moștenirea lui Carol al II-lea.

M. C. STĂNESCU

Raporturile mele cu familia regală, în anii 1920—1921 • Regina și Nando • Dejun cu Stamboliiski • Regele redivivus • Carol și Zizi • Datoria și răsdatoria prințului Carol • Cosenz

Aștern aici amintirile mele după cum îmi vin, după îndemnul zilei, după cum e soare sau plouă. Trec de la una la alta, mă întorc cîte o dată pe potecile pe care am călcat — uit să o apuc pe unele și însir ce-mi vine sub condei. Și fiindcă mi-am plictisit cititorii cu un plictic-os capitol [...] voi încerca în acesta să evoc prin cîteva trăsături figurile celor de Sus, sau cel puțin să distrez pe urmașii mei cu istorioare, uneori destul de piperate...

Ca și inexistente pînă la Iași, raporturile mele cu familia regală luaseră aproape pe un caracter de vrăjmășie în timpul pribegiei. Înflăcărata mea patimă politică, ultima licărire a tinereților mele, nădejdea unei soarte mai bune pentru biata noastră țară, oroarea mea pentru tot ce mirosea a camarilă, luptele mele de fiecare zi cu Barbu Știrbey și cu Ionel Brătianu, mă îndîrjise rău de tot. Iar ei, socotindu-mă (poate cu drept cuvînt) **capul răutăților,** nu mă puteau suferi. Tensiunea dintre mine și toți cei ce se învîrteau în jurul regelui și reginei se oglindește în **Amintirile** mele de pe vremea războiului.

În 1920 atmosfera se schimbase. Patima, ca și nădejdile mele politice se stinsese. Intrasem și eu ca toată lumea în rîndul oportuniștilor și nu mai aveam decît o ambiție : să scriu un capitol final în cariera mea politică, și să mai aduc țării cîteva servicii de ordin secundar, compatibile cu mediocritatea celor în mijlocul cărora mă zbătusem și cu vitregia vremurilor, ca să adopt și eu o formulă consacrată. Dar și judecata celor de Sus față de mine se îmblînzise. Nu mai eram socotit ca răzvrătitul ireductibil, **„l'empêcheur de danser en rond"** de la Iași. „Experiența" Averescu se arăta inevitabilă, anarhia socială își făcea drum în toate direcțiile. În asemenea împrejurări, devenisem pentru Brătianu, pentru Știrbey și prin urmare pentru rege, omul aproape providențial care să țină în frîu pe Averescu, capabil să o apuce razna. Pe de altă parte, energia mea reacționară devenea o cheză-sie pentru o repede restabilire a ordinii. Fără mine, probabil că regele și camarila nu s-ar fi hotărît să se dea pe mîna generalului și cine știe unde am fi ajuns.

Am notat deja că chemarea generalului a fost hotărîtă între liberali și mine. Ca întotdeauna în politică „imponderabilele" și-au exercitat acțiunea lor, și de la primele mele „ședințe de lucru" cu regele, gheața s-a rupt. Atitudinea regelui și a reginei față de mine s-a schimbat și am ajuns chiar cu timpul — soarta își are ironiile ei — să devin un om de încredere al suveranilor,

mai ales al reginei Maria, care, pînă la moartea ei, s-a îndreptat în nenumărate rînduri spre mine, ca spre un salvator al dinastiei...

Noile noastre raporturi s-au stabilit mai ales în cursul verii anului 1920, pe timpul petrecerii familiei regale la Sinaia. O dată sau de două ori pe săptămînă lucram cu regele la Pelişor şi eram de fiecare dată reţinut la dejun, aşa era obiceiul. După dejun, luam cu toţii cafeaua pe iarbă verde, lîngă castel, „în familie". Prinţul Carol trăgea picioare în posterior prinţului Nicolae, care chiria ca din gură de şarpe — era ca să zic aşa „un rit" la care viitorul prinţ răzvrătit n-ar fi renunţat pentru nimic în lume. Prinţesa Elisabeta îşi plimba ochii pe cer, Mignon era ţinta „tachinărilor" fraţilor ei — iar regele, regina, Mişu [1] şi cu mine dăpănam fel de fel de subiecte în care neprevăzutele mele butade sau concluzii îi încîntau. În aceste şedinţe familiare, oamenii îşi revizuiau judecata asupra mea, eu însă nu asupra lor. Regele şi regina au început să mă considere, nu ca pînă atunci drept un politician nepocăit, ci ca tovarăş plăcut şi cu scaun la cap. Un sentiment de prietenie a înlocuit progresiv sentimentul de agresivă neîncredere ce se înrădăcinase în sufletul lor de pe urma frecăturilor şi cuvintelor mele tăioase de la Iaşi...

În cursul amintirilor mele, voi avea prilejul să semnalez cîteva confidenţe neaşteptate pe care mi le-au făcut regele şi regina, căci încetul cu încetul, raporturile noastre au intrat şi în faza confidenţelor...

Îmi pare rău că n-am ţinut un „jurnal" pe timpul ministerului Averescu. Din lungile mele conversaţii de atunci fie cu regele, fie cu regina, prea puţine mi-au rămas în minte şi pentru mica noastră istorie, e păcat. Voi însemna aici în aceste pagini din puţinul ce se mai conturează pe pînza amintirilor mele.

Regele Ferdinand s-a bucurat cît a trăit de reputaţia unui prost, din cauza nemaipomenitei sale timidităţi care-l făcea să bîlbîie o serie de „da, da, da", ca răspuns la orice i se spunea. În notele mele de la Iaşi am încercat să schiţez însuşirile morale şi intelectuale ale acestui abulic încoronat, şi nu voi mai reveni asupra lor. Trebuie să mărturisesc însă aici, că orele de lucru cu dînsul îmi erau foarte plăcute. [...]

Mi-am dat seama că omul acesta era un mare „refulat" după formula lui Freud şi mi-am schimbat întrucîtva părerea asupra lui. Mi-am dat seama că citise mult, că reţinuse esenţialul din lecturile sale, dar că nu era în stare să-şi valorifice însuşirile şi cunoştinţele decît între patru ochi — ceea ce pentru un rege era o nenorocire. Prezenţa a două sau trei persoane îl paraliza complet şi nu mai îndrăznea să zică decît „da, da, da". Am avut impresia că regina Maria făcea tot ce putea ca să-l menţină în această stare de impotenţă sufleteaască, şi am trăit chiar momente penibile în această privinţă. Mi-aduc aminte de un dejun — eram ca de obicei vreo 12 persoane — în care regina l-a umilit pe bietul Nando cum nu cred că ar fi îndrăznit să o facă nici o nevastă de cojocar. Regele cam abuzase de ţuici şi de pelinuri, şi medicii îi interziseră pînă şi vinul la masă. I se dăduse un „potir" frumos cizelat din care bea cu resemnare apă, apă curată şi numai apă. Stam lîngă dînsul, şi urmăream cu un surîs cum bietul om îşi înghiţea porţia de H_2O ; regina mi-a surprins privirea, şi în gura mare : **„Le pauvre Nando, tout le monde le traite d'ivrogne, et il ne boit que de l'eau !..."** O tăcere generală a urmat acestei grosolănii, tăcere pe care n-a întrerupt-o decît tot bietul Nando cu un „da, da, da," plin de „apropont" ! Era un mare cunoscător de oameni şi îi judeca, crunt, cînd vorbea despre ei între patru ochi, dar numai între patru ochi. Avea antipatii pentru unii, şi se temea de alţii, şi o spunea. De cîte ori nu s-a deschis cu mine asupra lui Averescu şi a lui Take Ionescu, fără să ţină seama că eram cu ei în guvern. Pe Take nu-l putea suferi, şi o spunea cu plăcere. De Averescu îi era teamă : „Quand je le vois entrer, j' ai froid dans le dos..." — şi pînă la sfîrşit nu s-a împăcat cu el, deşi l-a adus din nou la putere în 1926 din ordinul lui Brătianu. Dintre copiii lui, iubea pe Carol şi pe Elisabeta, singurii de care era sigur că erau ai lui.

Despre Brătianu nu vorbea nici o dată, dar cînd cineva aducea vorba despre marele potentat, i se asculta privirea şi **îi luceau ochii de ură.** Am constatat-o de fiecare dată, din 1920 şi pînă a murit... Ura neputinciosului la gîndul vrăjitorului ce-l stăpînea.

Din dejunurile de la Pelişor, cel mai cu haz a fost dejunul la care a luat parte şi Stamboliiski, atotputernicul prim-ministru bulgar din acele vremuri. Trecea mai departe, spre Paris, şi se oprise să ne facă o vizită la Bucureşti [...]

La masă la Pelişor, [...] vorbea pe bulgăreşte, şi Mişu traducea pe franţuzeşte — apoi din nou pe bulgăreşte răspunsurile suveranilor... La un moment dat [...] s-a întors spre regina Maria, şi a spus ceva — o lovitură directă. „Qu'est-ce qu'il dit ? Qu'est-ce qu'il dit ?" a întrebat cu nerăbdare regina. „Madame — a precizat Mişu — son excellence admire la

[1] Ministrul casei regale.

bonne mine de la princesse Mignon et félicite votre majesté d'avoir de si beaux enfants..." — „Il est très gentil, très gentil, dites-le lui..." a răspuns regina. Mișu nu-și putea ține rîsul, dar s-a executat, cel puțin așa ni s-a părut nouă...

După dejun m-a luat la o parte și mi-a dat versiunea exactă a întrebării bulgarului și a răspunsului său [...] „la întreabă pe baba (asta era regina) dacă ar vrea să dea pe umflata (asta era Mignon) de nevastă regelui nostru" [...] Iar răspunsul reginei, Mișu l-a interpretat așa: „Baba socotește că umflata nu e de nasul vostru!" Cel puțin așa mi-a afirmat Mișu. Dar „baba" și „umflata" n-au fost niciodată puse în curent cu sentimentele și cu epitetele premierului bulgăresc. Cine știe, poate că cu Boris „umflata" ar fi avut mai mult noroc decît a avut cu Alexandru Karagheorghevici...

In această mică scenă de familie, regina Maria a jucat un rol șters, dar scriindu-i numele, mintea mea evocă o altă amintire din vara anului 1920, și amintirea e atît de vie încît îmi împinge condeiul și mă îndeamnă să scriu... Scena pe care vreau să o evoc aici nu e cîtuși de puțin **de familie,** dar regina a jucat într-însa rolul principal, și dacă n-a fost un rol foarte moral a fost cel putin un rol plastic. Pentru înțelegerea celor ce voi povesti, trebuie să scot pentru o clipă din umbră pe faimosul colonel Boyle, pe care l-am lăsat pe pridvorul de la Cotofănești luptînd cu damblaua care îl lovise în Moldova în 1918, sub domnia lui Marghiloman-vodă.

Colonelul Știrbey[2] sperase că, dacă nu Dumnezeu, cel puțin damblaua, îl scăpase de concurenta amenințătoare a colonelului Boyle. Dar te pui cu dracul? Colonelul Boyle a învins toate emoragiile, inclusiv pe a lui din creier — și s-a ridicat, pînă nu s-a împlinit anul, mai zvelt, mai în puteri, mai vijelios ca înainte... La Iași, ni se înfățișase ca erou, — la București ca simplu samsar. Dar tot în uniformă, tot colonel, tot — și încă mai fără socoteală — iubit. La Iași, [...] îi ridicasem și eu osanale, la început. Mi-am dat însă repede seama că sub masca eroului se ascundea altceva, și am amutit. La București, în 1919 și 1920, omul și-a dat arama pe față și a deschis prăvălie. S-a înțeles cu mine, și dintr-o uitătură, cu Alecu Porcu[3] care, știindu-l favoritul reginei, **i-a înlesnit toate,** numai să-l pună în joc! său

Dacă Boyle s-ar fi mulțumit să facă afaceri cu miniștri, ar fi putut lucra multă vreme și cu folos la noi [...]. In sufletul lui Boyle plutea însă un ciudat amestec de materialism și de idealism. Nu s-a mulțumit numai cu afacerile menite să-i umple punga și a vrut să se amestece și în treburile politice și să contribuie la organizarea României întregite, și s-a ars. La început „a lucrat" prin regină; miniștrii se pomeneau chemați la Cotroceni și, spre marea lor mirare, Dama — cu crinul în mînă — le dicta programe întregi...

Miniștrii ascultau, se mirau de interesul subit manifestat de regină pentru problemele cele mai aride, puneau sfaturile regale în naftalină și-și vedeau de treabă. Față de lipsa de eficacitate a acestei metode indirecte, Boyle a intervenit direct, și a început să dea ordine prin miniștere și chiar la prefecți. Aceste intervențiuni directe au început prin august 1920, și îndată ce mi-au fost raportate, m-am dus la rege și l-am rugat să curme scandalul. Îmi aduc foarte bine aminte că intervențiunea mea a avut loc după niște ordine fantastice, date prin telefon, prefectului de Constanța, căruia Boyle îi cerea să mobilizeze școlile din județ în vederea unor lucrări edilitare pe care va veni să le îndrumeze... Regele s-a înfuriat de încălcările lui Boyle asupra drepturilor lui Știrbey, și o dată în viața lui a pus piciorul în prag. Sprijinit de colonelul român, regele a executat pe colonelul canadian și l-a somat să părăsească țara în 24 de ore... Regina a urlat, a plîns, a leșinat și s-a certat de moarte cu Știrbey. Lui Nando s-a mulțumit să-i scuipe în obraz; disprețul ei față de Știrbey a fost însă de o cruzime de femeie și i-a aruncat în față hîrdaie de ură... Vreme îndelungată frumosul Barbu a fost omul cel mai nenorocit din lume; rătăcea ca o umbră printre oameni și pe culoarele palatului, gata să se sinucidă... Venea pe la prietenele lui și plîngea... Una din ele mi-a povestit că i-ar fi spus:

„Ultimele **ei** cuvinte au fost teribile. S-a uitat în ochii mei și mi-a trîntit: **nu poți să-ți imagini ce voluptate poate fi pentru o femeie să se afle în fața omului care a fost tot pentru dînsa, și să nu mai resimtă decît indiferență pentru el! Față de d-ta care m-ai stăpînit, mă simt eliberată, ah ce fericire, liberă, liberă!"** Regina n-a iertat pe Știrbey decît după moartea mamei sale, cînd a avut nevoie de dînsul pentru împărțirea averii între surori. L-a iertat, dar atît. Ce fusese între ei n-a mai înviat, și Știrbey n-a mai fost pînă a părăsit țara decît „omul de afaceri" al maiestății sale... Boyle a plecat cu coada între picioare și n-a mai călcat în România. A deschis un birou de comision la Londra în care

[1] Se referă la Barbu Știrbey (nota red.).

[2] Se referă la Alex. Constantinescu, zis Porcu, ministru al industriei și comerțului în guvernul liberal, 1918—1919 (nota red.).

trata afaceri veroase în fața portretelor cu dedicație oferite de regină — și a murit după cîtăva vreme. Regina a rămas însă cu aripile frînte, căci marele amor al vieții sale n-a fost Știrbey, ci Boyle. Mai tîrziu, cînd plîngea pe Nando, cînd plîngea pe Carol, cînd plîngea asupra soartei ce-i croise „Restaurația" — își vărsa în realitate lacrimile pe amintirea lui Boyle....

Scena plastică pe care am făgăduit-o cititorilor mei, s-a petrecut însă înainte de evenimentele pe care le-am înșirat în ultimele rînduri. Era încă pe vremea cînd Boyle se mulțumea cu „afacerile" și nu călcase încă pe terenul politic. Era pe la începutul lui iulie (1920) dacă nu mă înșel. Regina trebuia să plece în străinătate, pentru o scurtă călătorie. Era într-o duminică, și era cald foc... Trenul regal urma să plece la ora 5 după-amiază ; era 2, dejunasem ușor, îmi scosesem haina și gulerul și mă întinsesem puțin. Familia regală era la Sinaia, Averescu era la Severin — îmi cădea mie plăcuta sarcină să însoțesc pe regină la tren.[4] Deodată telefonul : maiestatea sa mă ruga să viu imediat la dînsa... M-am întrebat ce să fie : să fi renunțat la plecare ? Știam că Boyle rămînea la București — pentru o afacere de petrol în curs — și mă temeam ca nu cumva să nu se poată despărți de el. M-am îmbrăcat și am plecat la Cotroceni...

Acolo, sub arșița de vară, totul era liniște și tăcere. Nici un aghiotant, numai portarul și un lacheu care m-a poftit sus pe scară, la budoarul reginei. Castelul părea gol, dar sus pe coridorul cel mare, un om se plimba de la un capăt la altul, și ofta... Cum m-a văzut, s-a repezit la mine : „Te-a chemat ?" — „Da" — „Dar știi pentru ce ? Nu mai pleacă ?" — „Nu știu..."

„De azi dimineață sînt aci și o rog să mă primească și nu vrea... A luat ceaiul cu Boyle, a ieșit apoi călare cu Boyle, s-a închis după asta cu Boyle, a dejunat cu Boyle și e și acum cu Boyle... Pe mine nu vrea să mă vadă..." Bietul Știrbey făcea un cap de mi-era milă de el, dar îmi venea și puțin să rîd... Mă apucase de mînecă și nu mă lăsa ; pierduse orice mîndrie, orice stăpînire de sine... Feciorul bătuse la ușă : „Lasă-mă te rog, că mă așteaptă regina ; vom mai vorbi cînd voi ieși..."

— „Da, da, da" mi-a răspuns pe înfundate colonelul : vorbea ca Ferdinand !

Am intrat în salonașul cel mic al reginei, și o mie de ani de aș trăi, nu voi uita priveliștea ce mi s-a înfățișat. Cu părul despletit, cu fața îmbujorată, abia acoperită cu un „Thce-gown" de mătase gălbuie [...], regina Maria se rupsese vădit din brațele Amorului și bacantă îmbătată de fericire, a înaintat spre mine „toute haletante". pe cînd ușa din fund, prin care fugise amorul, se închidea — nu însă destul de repede ca ochii mei ageri să nu fi prins silueta canadianului... Încurcată, zdrobită, extaziată, regina a venit spre mine, proptindu-se din scaun în scaun și m-a rugat să șed pe divanul pe care căzuse și dînsa, și nu mi-a spus decît atît :

„Voila !..." I-am sărutat mîna și cu tonul cel mai ceremonios, ca și cînd n-aș fi văzut nimic, nici măcar dezordinea toaletei sale, i-am spus : „Je suis aux ordres de votre majesté..." Biata femeie ! Ce frumoasă și ce încordată era ! O mai văzusem eu la Viena, într-o gară, cu părul despletit — dar nu o surprinsesem încă scăpată din brațele cuiva... Încetul cu încetul s-a liniștit și a început să-mi povestească. Era **dezolată** că trebuia să plece... și mă chemase — să o iert — ca să mă roage să iau sub ocrotirea mea pe... Boyle ! Încheiase omul o afacere de petrol cu precedentul guvern și nu mai izbutea să o lichideze... Pe lîngă rege, ea n-avea nici o trecere, n-avusese nici o dată, era destul ca regele să știe că ea vrea ceva ca să facă contrariul... În trecut, ca să ajungă la scopurile ei, întrebuința influența lui Știrbey... Acum Știrbey era un neîmpăcat dușman (vorbea cu ură de el !), nu mai are pe nimeni, **nu mă mai avea decît pe mine,** și mă ruga să-i dau eu o mînă de ajutor, și să iau pe Boyle în brațe și să-l îndrumez ! Mi-a luat mîinile, mi le-a strîns, s-a uitat în ochii mei, și din buze tot îngîna : „te rog, te rog !..." La toate mă așteptam, dar la asta nu ! Cădeam ca din nori !

Pe măsură ce vorbea, se liniștea și văpaia de pe față ei se stingea : încetul cu încetul, femeia își revenea în fire. Și-a strîns halatul pe piept să-și ascundă sînii, dintr-o zvîcnire de cap și-a aruncat părul pe spate — și deodată am simțit că se simțea și ea... jenată de starea în care se afla. I-am făgăduit ; am rugat-o să plece liniștită, **căci în lipsa ei nu se va întîmpla nimic, pe răspunderea mea...**

„N'est-ce pas ? N'est-ce pas ?..."

Și iar mi-a luat mîinile... Am rugat-o să spună lui Boyle să vie să mă vadă — și ca să pun capăt unei scene din care vedeam că nu putea să se descurce, m-am sculat și mi-am luat ziua bună... „À toute à l'heure !" mi-a fluturat ea, și a fugit pe ușa pe care dispăruse canadianul... Afară, pe sală, Știrbey era tot de veghe... „Ce ți-a spus ?" — „Fleacuri, mi-a dat cîteva însărcinări privitoare la copii, pe timpul absenței sale..."

[4] C. Argetoianu era ministru de finanțe și ad-interim la justiție.

— „Era singură ?" — „De sigur, cu cine să fie ? La revedere dragă, că sînt grăbit..." Și am lăsat pe Pompaduro de odinioară în prada durerii sale...

Aproape cît a ținut ministerul Averescu, am avut să ne dișträm cu afacerea Carol — Zizi Lambrino, chiar și după ce prințul s-a logodit și apoi căsătorit cu principesa Elena, căci a trebuit să mai împăcăm legitimele pretenții ale soției abandonate... Deși eram un „factotum" al regimului, din fericire n-am avut de loc să mă ocup personal de această scabroasă afacere : o luase Averescu asupra lui și toate cîte s-au petrecut între el și regele și regina pe de o parte, între el și Zizi Lambrino pe de alta (căci cu Carol aproape nu a avut contact), s-au petrecut nu numai în afară de mine, dar de cele mai multe ori fără să știu nimic. Toată aventura mă dezgusta, și am fost încîntat să rămîn străin de ea. N-am întrebat niciodată nimic pe Averescu, și puținul cît am mi l-au povestit Nicoleanu, prefectul de poliție, și Cita Davila — fără să le-o cer. Pe Cita Davila, Averescu l-a întrebuințat pe lîngă Zizi Lambrino, cu care omul nostru era legat prin veche prietenie...

Regele și regina au considerat totdeauna nulă căsătoria de la Odesa și s-au străduit în cursul anilor 1919 și 1920 să despartă pe Carol de Zizi, încercînd întîi cu persuasiunea. Dar cu cît îl docăneau mai mult, cu atît Carol se încăpățîna în stupida aventură în care se încurcase. Văzînd că cu vorba nu se ajunge la nimic, regele și regina, sfătuiți de Știrbey, au hotărît să despartă fizicește pe Romeo de Julieta, cel puțin pentru cîtva timp, în nădejdea că zicătoarea franceză „loin des yeux, loin du coeur", se va dovedi o dată mai mult adevărată. Carol a fost „confinat" în conacul moșiei Mănăstirea, pe malul Dunării, dincolo de Spanțov, pe șoseaua ce duce de la Oltenița la Călărași. Moșia Mănăstirea fusese lăsată de regele Carol I prințului Carol și era loc cam pustiu și lipsit de farmec. Singura resursă era vînatul la baltă, distracție cam monotonă pentru un tînăr amorezat. Mai era cititul... dar tot citind poeții exaltați și vînînd rațe, modernul nostru Werther s-a înfundat și mai mult în patima lui, deși orice contact cu obiectul flăcării sale — îi era interzis. Mai ales din acest timp de izolare la Mănăstirea datează faimoasele scrisori în care Carol jura dragoste și credință eternă „soției sale", recunoștea drept fiul său legitim pe copilul ce trebuia să se nască și trata de [...] pe mamă-sa regina — scrisori de care d-ra Lambrino s-a servit mai tîrziu în toate șantajele ei și în toate scandalurile pe care le-a provocat. Averescu, și după el Brătianu au căutat să cumpere aceste scrisori și au oferit bani mulți — Zizi a refuzat însă să le dea, ceea ce dovedește că nu ținea la parale — căci n-avea decît să le fotografieze și apoi să le vîndă scump.

Constatînd că izolarea de la Mănăstirea nu ducea la nici un rezultat, regele s-a hotărît să exileze pe moștenitorul tronului în loc mai îndepărtat de București și să-i dea în același timp o ocupație mai constantă și mai interesantă ca vînătoarea de rațe. L-a trimes la Bistrița (în Ardeal) la Vînătorii de Munte, dar de data asta însoțit și de o damă, o tînără croitoreasă căreia Carol [ii] dăruise pe rînd doi copii [5], înainte de a se încurca cu Zizi. Comandantul Vînătorilor primise ordin să nu lase pe nimeni din afară să se apropie de Carol și să intercepteze toate scrisorile. [...] Depărtarea și descărcăturile în chestie au început să mai năruie icoana iubitei și valurile combinate ale uitării și ale remușcării să se așternă asupra trecutului. Ceea ce nu-l împiedica să mai scrie lui Zizi scrisori disperate, să-i vorbească de copilul lor și să îi strige : „Scapă-mă de aci să vin la tine și la fiul meu !..." Zizi s-a înțeles cu Bob Vîrnav, o rudă a ei, locotenent de vînători. Bob a plecat cu un automobil și, fiind în uniformă, a putut să se strecoare pînă aproape de Bistrița. Și-a ascuns mașina într-o pădure lîngă oraș. Deși prințul era bine păzit, Vîrnav, grație uniformei lui, a putut ajunge pînă la el și să-i spuie între patru ochi : „Am venit să te iau..." În loc să fie primit cu entuziasm, Carol i-a răspuns în doi peri, cu reticență, că era greu „să înfrîngă ordinele primite" etc. etc. În realitate, nu se mai înfățișa deja ca omul scrisorilor... Pe cînd Vîrnav vorbea cu Carol, s-a deschis ușa și a apărut colonelul însărcinat cu paza prințului... Carol a pus capul în jos (gestul său obișnuit cînd nu știa ce să facă) și la cuvintele „scapă-mă, acum pe mine..." susurate de Vîrnav, n-a răspuns nimic... [6]

După cîtva timp, rapoartele de la Bistrița fiind favorabile, regele a socotit că sosise momentul pentru o încercare de vindecare completă printr-o călătorie mai lungă în țări depărtate. Carol fu adus la București, și o călătorie în jurul lumii fu hotărîtă. Dar Zizi vegheo, „et elle ne lâchait pas le morceau". Prin biletele izbuti să amintească junelui șovăitor că era soția lui, că recunoscuse copilul lor, că-l avea la mînă prin scrisorile ce-i adresase. Regina mi-a mărturisit mai tîrziu că ne-

[5] Decedați tineri.

[6] Vîrnav a fost arestat și apoi pus în libertate după cîteva zile.

norocirea băieților ei era spiritul lor de onoare familială, atît de dezvoltat încît se credeau obligați să-și țină cuvîntul dat oricărei patachine. Carol și-a adus aminte de scrisori, și-a adus aminte de făgăduielile de eternă fidelitate și și-a mai adus aminte și de epitetele cu care onorase pe scumpa lui mamiță. Zizi era în stare să dea publicității confidențele lui, și în acest caz cum rămînea el ? Patima lui se stinsese aproape — dar rămăsese cuvîntul dat, și scrisorile... Să rămîie cu Zizi în brațe, cu orice risc — tristă perspectivă, căci omul mai era și ambițios. Să plece să facă ocolul pămîntului, renunțînd la femeie și la copil — cum rămînea cu cuvîntul dat ? Dilema era dureroasă și ca să scape din încurcătură prințul nostru a hotărît să se sinucidă. S-a încuiat în odaie și s-a tras o lovitură de revolver în pulpă — dar nu prea adînc ca să nu sîngereze și să pățeze covorul...

La zgomotul detunăturii, tot palatul a alergat ; au găsit oamenii ușa încuiată și cum prințul în dosul ei tăcea chitic, l-au crezut mort. A venit regina, a venit regele — în fine, au forțat ușa și au găsit pe Werther leșinat... Scene duioase... A fost chemat și Știrbey — și bine înțeles Romalo și Mamulea, medicii familiari — și, cu toții împreună, au convins pe prinț că trebuie să trăiască pentru fericirea țării și să plece departe pentru cîtva timp și să uite tot ce lăsa în urma lui. Regina i-a dat să înțeleagă că știa despre scrisori, Mișu i-a garantat că Zizi nu va publica nimic — în fine toate s-au împăcat și îndată ce rana (un seton fără importanță) s-a închis, prințul a plecat să facă turul pămîntului...

A plecat însoțit de Filodor, de Radu Djuvara, de Nicu Arion, de colonelul Condiescu [7] și de un fotograf. Au pornit prin Constantinopol, prin Egipt, prin Indii spre Japonia și de acolo s-au înapoiat în Europa prin Statele Unite. Debarcat în Europa, prințul s-a oprit la Lucerna, să facă o vizită familiei regale grecești — vizită pusă la cale de regina Maria în scop „de vedere", căci fetele regelui Tino erau una mai frumoasă ca alta, și așa de bine crescute și așa de bine înrudite cu toate casele domnitoare [...]. Pe Zizi o uitase de tot ; în tot timpul călătoriei nu-i trimisese nici măcar o carte poștală ilustrată ! Și-a adus aminte de ea la Lucerna cu să-i scrie o scrisoare de adio în care îi spunea : „Întorc o pagină nouă în cartea vieții mele !"... Pagina întoarsă la Lucerna a avut drept urmare invitația întregii familii grecești la Sinaia, unde au petrecut cu toții de minune...

Înapoiat în țară, vindecat, „l'Enfant Prodigue" a fost primit cu brațele deschise de poporul său și de guvern. În ziua de 7 octombrie 1920 și-a făcut intrarea triumfală în București. Prigonitul de pînă atunci, prizonierul de la Păngărați, de la Mănăstirea și de la Bistrița, sinucisul din amor expediat cu un an înainte să facă ocolul lumii — a fost primit cu un alai deosebit, ca și cum s-ar fi înapoiat de la o mare bătălie pe care o cîștigase, deși, o victorie nu o repurtase decît la Lucerna [...]

Un ordin circular al Președinției Consiliului ne-a făcut cunoscut că alteța sa regală va sosi în Gara de Nord la orele 4,50 ; că în aceeași zi, la orele 6,30 vor sosi maiestățile lor cu principesele Marioara și Ileana și că se vor înapoia cu toții la Sinaia la orele 12 din noapte. Ni se cerea să fim cu toții la gară, civilii în redingotă și militarii în ținută de ceremonie. Pe piața gării și pe tot drumul pînă la palatul regal, poliția adunase derbedeii și cască-gurile din București cu consemnul să răcnească „Ura !" cît îi vor ține bojocii. La orele 8½ a avut loc o masă mare în sala tronului, la care au fost poftiți toți marii demnitari civili și militari. Cu acest prilej, Averescu a rostit o cuvîntare, prin care fără să facă nici o aluzie la trecut, saluta **reîntoarcerea prințului în țară** și hotărîrea sa de a lua parte activă la viața publică, îndeplinindu-și cu sîrguință datoriile sale militare și civile. A răspuns prin cîteva cuvinte prințul, mărturisind iubirea lui de țară și hotărîrea nestrămutată de a-și îndeplini cu sfințenie datoriile sale constituționale... O parafrază a discursului lui Averescu. Regele și regina erau încîntați — regina mai ales — Averescu uitase că se pronunțase la Iași în 1918 pentru mazilirea prințului și Carol că-l așteptă Zizi Lambrino cu un copil în brațe...

Regina era convinsă că drama care zguduise familia regală se sfîrșise și aștepta cu nerăbdare ca căsătoria cu principesa Elena să încoroneze străduințele sale și să o răsplătească de necazurile pe care le înfruntase timp de doi ani. Nu știa săraca ce îi cocea iubitul ei porfirogenet și că drama trebuia să reînceapă la sfîrșitul lui 1925, mai violentă și mai neplăcută...

În tot cazul, după căsătoria lui, prințul Carol a avut cîțiva ani buni, în care a dat mari nădejdi de viitor celor care au trăit în preajma lui. În acești ani, de la 1921 la 1925 s-au născut cîteva devotamente solide în jurul său, care i-au rămas credincioase și mai tîrziu. Au fost anii în care m-am apropiat și eu de dînsul, sau mai

[7] Om devotat, care a descris călătoria într-un volum plăcut de citit.

exact s-a apropiat el de mine, căci la început am fost cît se poate de rezervat față de dînsul... Dar despre acestea, mai la vale.

Cu Zizi Lambrino, lucrurile s-au terminat printr-o rentă de 100 000 franci francezi pe an, servită de stat (!), cu condiția să se fixeze în străinătate împreună cu copilul ei. Chestia n-a fost ușor de tranșat, căci la început șmechera moldoveancă nu voia să renunțe la soțul ei... Și mai era și chestia scrisorilor... din care a sfîrșit prin a restitui o parte, contra sumei de 100 000 franci francezi. Dar a păstrat pe cele mai compromițătoare, pe care le-a dosit și le-a scos la lumină în 1926 cu prilejul procesului pe care l-a intentat la Paris fostului ei soț... Dar pe Carol nu l-a mai văzut.

Cu dînsa a tratat Averescu, prin Cita Davila. Eu n-am fost amestecat în aceste tărîțe spurcate, și n-am dat niciodată cu ochii de ea.

Sub domnia regelui Ferdinand, față de totala lui lipsă de voință, de influența nefastă a lui Știrbey și de înstăpînirea lui Brătianu asupra coroanei, mulți au socotit că țara ar fi fost mai bine guvernată dacă regina Maria ar fi fost în fruntea ei. Și regina Maria ar fi dorit mult să joace rolul unei regine Victoria, mai ales cînd România devenise Mare. Cît a trăit regele Ferdinand n-a putut însă face nimic, căci curțile pierduse[ră] reteta prin care regele Danemarcei, tatăl lui Hamlet, fusese curățit pe cînd dormea printr-o simplă poțiune vărsată în ureche. Ureche avea destulă, bietul Nando, dar a lipsit poțiunea. Regina Maria și-a demascat ambițiile abia la moartea regelui, cînd a impus pe Știrbey în fruntea guvernului în nădejdea ca acesta să-i facă loc în Regență. Știrbey a preferat însă să asculte de Brătianu...

Eu unul cred totuși că regina Maria în fruntea statului ar fi fost un dezastru. Ferdinand cel puțin a ascultat de Știrbey și de Brătianu — cine știe de cine ar fi ascultat regina Maria? Am făcut o tristă experiență în această privință, experiență despre care vreau să spun cîteva cuvinte pentru lămurirea celor ce vor veni după noi. [...] Am relatat mai sus amestecul reginei Maria în afacerile lui Boyle. În acel caz s-ar putea invoca însă presiunea unui alt sentiment decît al lăcomiei — din nefericire am fost amestecat într-o chestiune în care amorul nu juca nici un rol și în care singurul resort care a împins pe regină a fost goana ei după parale. Nu că era arghirofilă sau iubitoare de avere — dar îi trebuiau bani, bani mulți ca să-i arunce în toate părțile și să-și plătească toate fanteziile. De la dînsa a moștenit regele Carol al doilea inconștiența care l-a caracterizat în mînuirea banilor și bălăcirea lui în toate afacerile veroase. O domnie a reginei Maria ar fi fost sub multe laturi o domnie „avant la lettre" a regelui Carol...

Deși n-au trecut decît 20 de ani, cine își mai aduce aminte de englezul Cosenz, de Mr. Cosenz-Hardy M.P.[8], bărbat chipeș îmbrăcat ca cavalerul de modă, om de o rară inteligență și cu mult farmec? Cosenz debarcase la București în 1919, cu ceva franci cîți trebuiau ca să arunce praf în ochii oamenilor și cu scrisori de recomandații pentru toată lumea. Dl. Cosenz-Hardy se interesa în particular de exploatarea subsolului românesc, dar era gata să se sacrifice pentru fericirea României și să se ocupe mai de aproape și de toate problemele financiare și economice pe care le aveam de rezolvat. Ne oferea un împrumut de un milion de lire și credite de 3—4 milioane; era gata să ne refacă căile ferate și să ne construiască porturi, să ne reformeze administrația și să ne organizeze punerea în valoare a tuturor bogățiilor noastre naturale, o formulă scumpă vremurilor dinainte și de după războiul din 1916.

În războiul dintre cele două mari războaie (1914 și 1939) străinătatea ne-a trimis doi mari „chevaliers d'industrie", doi mari șmecheri, cu alură într-adevăr impresionantă: pe Cosenz-Hardy și, mai tîrziu, pe Drumond Wolf. Mi-a fost dat să le rup șalele și unuia și celuilalt; lui Cosenz în 1921 — lui Drumond Wolf exact zece ani mai tîrziu. Cel dintîi cîștigase în jocul lui pe regina Maria, cel de-al doilea pe prințul Nicolae... Cosenz-Hardy tratase afacerile lui succesiv cu Constantinescu-Porcu — prepusul lui Brătianu la departamentul ghețeftarilor — cu Văitoianu, cu ardelenii, dar nu ajunsese la nimic. Sub liberali, fiindcă în calea Porcului ieșise Vintilă Brătianu, cu Văitoianu și cu ardelenii fiindcă stătuse prea puțin la guvern și n-avusese timp să se înțeleagă cu ei. O lună după ce s-a format guvernul Averescu s-a înființat și prietenul Cosenz la București și imediat m-a chemat regina să mă roage să fac tot ce voi putea pentru a pune ceva la cale cu Cosenz. Cererea reginei a fost atît de insistentă încît m-a nedumerit. Abia ne înscăunasem și nu voiam să mă pun rău de la început cu regina — dar nici nu puteam pentru hatîrul ei să-mi bat joc de avutul statului. Cosenz avea în spatele lui firma Bewick, Moreing & Co din Londra și propunea înființarea unei societăți pentru exploatarea pădurilor

[8] Membru al Parlamentului.

statului din Ardeal, a tuturor minelor de aur existente (!), a celor de bauxită ce s-ar descoperi, a gazului metan. Societatea urma să fie îndrumată de D. D. Bewick și Moreing sau de prepușii lor (adică de dl. Cosenz) și statului i se acorda jumătate din consiliul de administrație...

Două zile după ce m-a chemat regina, m-a luat și Averescu într-un colț să mă roage să fac ceva pentru Cosenz, „căci se interesează regina la afacerea lui...". Ca să cîștig timp și să nu mă stric cu regina am convenit cu Averescu să numim doi experți care să studieze propunerile englezului. Și ca să nu fim bănuiți noi că vrem să facem un gheșeft, am desemnat pe Răducanu de la țărăniști și pe Ion Lapedatu, financiarul ardelean. Am prezidat eu o primă ședință, și am lăsat apoi pe experții noștri să lucreze cu Cosenz. Răducanu mi-a spus numaidecît că așa cum o prezentau șmecherii de la Londra, afacerea nu prezenta interes decît pentru ei și pentru... intermediari. Prin mai, dl. Moreing a venit și el la București să împingă la roată și regina m-a poftit cu el la un ceai în trei. Ca să nu supăr pe nimeni, am declarat că eram prea ocupați cu alegerile și cu constituirea parlamentului, și am aminat răspunsul guvernului. Moreing a plecat, și după cîteva săptămîni de evoluții elegante în saloanele Bucureștiului și la ceaiurile reginei, a plecat și Cosenz, căci murise tată-său și, din Camera Comunelor omul nostru trecuse în a Lorzilor și a trebuit să meargă la Londra să-și ia succesiunea în primire. Regina însă nu mi-a dat pace un an de zile, pînă a priceput și ea că „ce n'etait pas à faire". Abia în septembrie 1921 am putut scăpa de insistențele lui Cosenz care ne-a părăsit ca să nu mai vie...

Cu regina Maria am mai avut o mică frecătură în vara anului 1921, al cărei substrat a fost tot goana ei după parale. Pe vremea aceea, Jean Chrissoveloni era în paroxismul fanteziilor sale financiare și economice, crease sucursale la Paris și la New York și învîrtea afaceri dezastruoase dar formidabile în aparență, pe cele două continente. În timpul războiului finanțase ambulanțele automobile „Regina Maria", și contribuia de la război încoace, din larg, la toate năzbîtiile reginei. Pe lîngă prietenia ei cu bancherul Jean, regina Maria mai întreținea raporturi intime și cu soția acestuia Sybil, cu care putea vorbi englezește și legăturile acestea mai erau cimentate și prin influența lui Simky Lahovary, confidentă de încredere a reginei și prietenă din copilărie a familiei Chrissoveloni. Mergînd la Paris, regina a tras la Chrissoveloni în faimosul „Hotel istoric"[9] pe care grecul îl închiriase [în] rue de Varrenne. Snobismul lui Chrissoveloni a fost satisfăcut, dar opinia publică a fost mirată la Paris și indignată la București, căci în 1921 familia noastră regală nu se compromisese încă în ochii lumii ; guvernul ca de obicei, nu fusese prevenit. Îndată ce am aflat lucrul, am scris o scrisoare lui Simky, în care îi arătam inconvenientele unei promiscuități prea afișată între regina Romăniei și un om de afaceri, desigur, inteligent și simpatic, dar totuși om de afaceri „jusqu' ou bout des ongles"... Scrisoarea mea a fost arătată reginei, care s-a făcut foc — dar s-a mutat la Ritz... Și după ce s-a înapoiat în țară ne-am explicat și ne-am împăcat.

În afară de aceste fleacuri, am dus-o perfect cu familia regală întreagă, pe tot timpul guvernului Averescu. Ba în vara anului 1921 am ajuns chiar popular printre tinerele vlăstare ale dinastiei. Erau la Sinaia și principesele grecești și toți se încîntaseră la ieșirea mea contra lui Madgearu în Cameră. Mignon și Elisabeta traduseseră cuvintele mele în englezește, principesele grece le traduseseră din englezește în grecește și toți acești pierde-vară nu se mai salutau dimineața decît cu cuvintele mele în limba lui Homer...

Date fiind raporturile mele de la Iași cu regele și cu regina, călătoria pe care au făcut-o în Bucovina între 15 și 18 Mai 1920, mi-a fost un bun prilej să „topesc gheața" între noi. I-am însoțit într-adevăr [...] și în conversațiunile pe care le-am avut nu mi-a fost greu să înseilez o nouă cale în relațiunile noastre, cale de la care nu m-am mai abătut pînă la moartea lor [...]

Regina m-a poftit de mai multe ori la Cotroceni după amiază la muzică, „en petit comité". Erau acolo pe lîngă Putiatini, prințul Nicolae și prințesa Elena a Greciei, poftiți și ei la București [...].

În aceste ședințe muzicale de la Cotroceni am auzit pentru prima dată pe Enescu la pian [...] Înainte de a părăsi sala de muzică a reginei, una bună care va pune în lumină mentalitatea și educația principeselor noastre. Într-una din aceste ședințe în care cînta Enescu și ne transporta în lumea viorilor, văd pe prințesa Mignon care ședea lîngă mine că apucă pe Adela Cantemir[10], vecina ei, de sînuri și îi spune : „Ești o vacă, hai să te mulg !"

... Era tot ce îi inspira „Die Götterdämerung" din care Enescu scotea în accente vibrante o titanică sinteză !

[9] Hotelul de Montgermont, rue de Varenne.

[10] Domnișoară de onoare a reginei.

OAMENII EPOCII MINOICE

FRIEDRICH MATZ

Cretanii epocii minoice erau un neam de oameni zvelți, cu membre fine. Firește, imaginile nu evită unele exagerări, concepute din dorința de a reda mișcarea cît mai expresiv. Aceasta este valabil în special pentru talia de viespe a bărbaților și a femeilor. Concepția frumosului este totuși unitară și caracteristică. În plus, ea coincide cu un anumit tip de fizionomie caracterizat prin capul lung, fruntea înaltă și înclinată, nasul puternic și părul negru. Acest tip nu numai că corespunde scheletelor descoperite în mormintele epocii minoice, dar se mai pot face și astăzi cele mai surprinzătoare paralele cu populația actuală a insulei. Acest tip al unei rase mediteraneane primitive, care se reflectă în imaginile bărbaților și femeilor din epoca minoică, s-a păstrat pînă în zilele noastre, într-un număr mare de exemplare, în Creta. Tipul acestei rase de oameni nu este deci produsul unei epoci tardive, suprarafinate. El se găsește reprezentat, cu trăsături ceva mai puțin accentuate, în imagini datînd dintr-o epocă anterioară celei a construcției palatelor. Pe atunci, pentru bărbați și femei exista deja un port, care completa și sublinia trăsăturile lor caracteristice. Îmbinarea spontaneității și naturaleții cu finețea, gingășia și vivacitatea conferă acestui tip uman caracterul său unic și fermecător.

Culorile deosebite întrebuințate în pictură pentru piele, roșu sau brun-roșu pentru bărbați, alb pentru femei, este o convenție împrumutată de la egipteni. Bărbații apar în imagini aproape totdeauna fără îmbrăcăminte, cu excepția unui șorț. În tot cazul, ei apăreau în această ținută, în cursul anotimpului frumos, întocmai ca și egiptenii. Aceste corpuri arse de soare, de culoarea bronzului, care dau privirii o străfucire atît de plină de efect, pot fi deci considerate ca autentice. Părul poate fi purtat scurt și atunci este adesea încrețit. Cel mai des este înelat în bucle pe frunte și cade în lungi șuvițe ondulate pe spate, iar cînd subiectul este reprezentat în mișcare, fîlfîie în vînt. Șorțul poate fi susținut de un cordon ornamentat cu metal. Citeodată este bogat împodobit, atîrnînd mai lung în față decît în spate, fiind făcut dintr-o țesătură multicoloră cu panglici brodate. El poate fi împodobit și cu o rețea de șiraguri de perle care atîrnă în față pînă mai jos de genunchi. În forma sa obișnuită șorțul este despicat într-o parte. Citeodată are forma unui pantalon scurt de baie. De el este prins deseori un suspensor, care dispare în Egipt încă înainte de începutul vechiului imperiu, dar apare la libieni, trebuind să fie deci considerat ca o moștenire comună mediteraneană primitivă. Războinicii, luptătorii și acrobații poartă cizme moi, înalte pînă la mijlocul pulpei. La festivități bărbații purtau și ei podoabe : coliere, ale căror verigi pot fi alcătuite din flori de crin împletite, cercei, brățări pentru partea de sus a brațului, încheietura mîinii sau

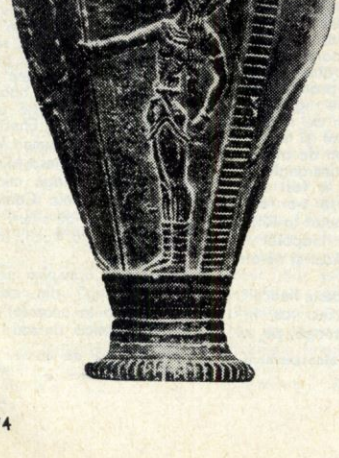

Fragmentul pe care îl reproducem mai jos, face parte din lucrarea „Creta, Micene, Troia" de profesorul Friedrich Matz, ce va apărea la Editura Științifică în colecția „popoare, culturi, civilizații".

Lucrarea a suscitat un viu interes încă de la prima sa ediție, prin bogăția informației și spiritul critic în care a fost concepută.

Versiunea românească va fi asigurată de traducerea lui Paul B. Marian.

CORNELIU MATEESCU

gleznă. Acestora li se adaugă inelele-sigiliu, cu imagini gravate, care pot fi de aur, mai des însă din pietre semiprețioase. O parură în formă de coroană, în al cărei motiv apare și crinul, pare că a avut importanță în practica cultului sau a ceremoniilor. Într-un caz, ea este împodobită cu trei pene imense de păun.

În epoca palatelor, armele au devenit mai variate, mai elegante, din punct de vedere tehnic-militar, mai perfecționate. Abundența lor printre accesoriile mormintelor din această perioadă (1500—1400 î.e.n.) este o indicație grăitoare a modificării stării de pace din vechile perioade. În același timp, ele joacă un rol mai important în însemnările arhivelor. Lamele pumnalelor au căpătat o formă curbată. Principala armă de atac este însă acum spada. Lamele foarte înguste, ajungînd pînă la un metru lungime, de cele mai multe ori cu o nervură mediană, sînt un fel de rapiere, destinate pentru împuns, nu pentru tăiat. Teaca poate fi bogat ornamentată. Un specimen unic, descoperit la nivelul primului palat din Mallia, are un mîner din calcar, acoperit cu plăci de aur, și o măciulie din cristal de stîncă. Alt mîner de spadă, provenind din Mallia, mai recent, are în partea inferioară a măciuliei un relief de aur, înfățișînd un acrobat. Mînerul simplu se continuă cu două prelungiri, în formă de coarne, peste teacă, servind de gardă. Pentru placaj se folosea lemnul, fildeșul, cristalul de stîncă, agata, faianța sau aurul.

Lancea face și ea parte din armamentul războinicului. Vîrfurile care au fost păstrate au o formă foarte elegantă și extrem de subțire. Arcul pare să fi fost mai ales o armă de vînătoare. Armele defensive sînt: platoșa, coiful și scutul. Din platoșe n-au mai rămas decît reproduceri ideogramatice pe tablete de argilă. Ele par să fi consistat dintr-un pieptar din piele sau făcute din mai multe straturi de pînză. Pieptarele de piele puteau fi întărite cu metal. Se pare că au existat și zale.

Din cele două tipuri de coif, unul era făcut dintr-o placă de bronz lucrată și avea forma unui capișon, de care erau fixate plăci de protecție pentru obraji. El era împodobit cu o măciulie, care putea avea un panaș din păr de cal. Al doilea model era un capișon de piele, avînd aproape aceeași formă, pe care erau fixate șiruri concentrice de dinți de mistreț.

O coamă mare o încorona. Această formă de coif este aceeași cu aceea a eroului Meriones, descrisă cu o mie de ani mai tîrziu de către Homer (Iliada, cîntul X, versul 261 și următoarele). Cu toate acestea, în această epocă asemenea coifuri nu mai erau folosite. Monumentele arată în orice caz că purtătorii civilizațiilor miceniene de pe continent au preluat-o din Creta și au întrebuințat-o pînă la sfîrșitul ei, adică pînă la mijlocul secolului al 12-lea. Oricum, de la această epocă pînă la Homer vor trebui să

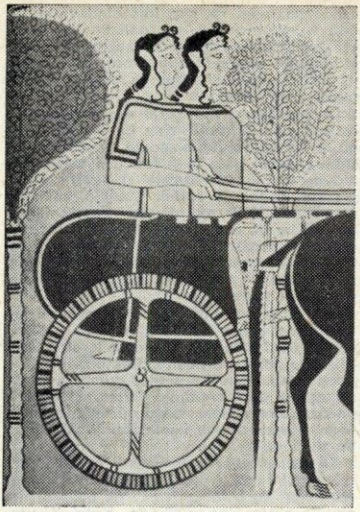

Femei pornind la vînătoare, frescă din Tirynt (reconstituire)

Cnossos. Relief în stuc pictat „Prinţul cu coroana de pene"

mai treacă 400 de ani. Aceasta nu se explică decît dacă se ţine seama de faptul că unele elemente din descrierile lui Homer au căpătat o formă precisă abia spre sfîrşitul perioadei miceniene.

Marele scut, în formă de opt, este de asemeni o invenţie cretană, preluată şi ea de cultura miceniană. El acoperă omul în întregime, de la bărbie pînă la glezne. Scobitura făcută la înălţimea şoldului este destinată să înlesnească manipularea lăncii. Un sistem de ramă cu întărituri servea să dea pielii de bou, întinsă pe ramă, o suprafaţă exterioară curbată, din afară înăuntru, ca astfel purtătorul să fie apărat şi lateral. El mai putea de asemeni să fie întărit, în sens longitudinal, cu o nervură centrală. O curea trecînd pe deasupra umărului stîng al bărbatului şi un mîner fixat în centrul scutului permiteau mînuirea acestei arme puţin comodă. Această formă de scut explică tipul spadei, în formă de sabie lungă şi subţire. Un războinic nu putea atinge un adversar astfel înarmat decît dîndu-i o lovitură bine ţintită în gît sau în cap, deasupra marginii superioare a scutului, aşa cum este arătat în imagini. La acest sistem de luptă nu se ajungea decît după ce se încercase mai întîi, în zadar, să se găurească scutul adversarului cu lancea.

Se bănuieşte că invenţia acestui scut se datoreşte introducerii carului uşor de luptă. Atît unul cît şi altul apar la începutul secolului al XVI-lea î.e.n. Aspectul carului este aproape asemănător cu cel al carului de mai tîrziu din civilizaţia greacă. Vehiculul se compunea dintr-o axă cu două roţi, pe care era fixată lada carului, deschisă în spate şi înzestrată cu mînere, pe care luptătorul le apuca, la urcare, şi o oişte, a cărei extremitate anterioară era legată, printr-o bară, de marginea lăzii. Pentru înhămarea celor doi cai se folosea un jug. Numeroase tăbliţe mici de argilă, găsite la Cnossos, dau indicaţii asupra întreţinerii şi folosirii acestor care sau a pieselor lor. Aceste indicaţii gravitează totdeauna în jurul ideogramelor „car" şi „cal". Acest tip de vehicul a fost importat din Orientul mijlociu. Tot de acolo a fost adus atunci şi calul în Creta. Amprenta unui sigiliu pe argilă redînd imaginea unei nave cu vîsle, în mijlocul căreia se află un cal mare, înfăţişează acest eveniment. Marele scut nu se putea întrebuinţa decît atunci cînd purtătorul lui se ducea în car pe linia de bătaie. El cobora atunci, lăsînd vehiculul să aştepte, şi intra în luptă. În Creta a luat deci, naştere, în această epocă, acest fel de a se lupta, pe care descripţiile lui Homer şi vasele greceşti arhaice l-au făcut celebru.

De asemenea, merită să fie menţionată aici şi garda personală a regelui din Cnossos, care era alcătuită din negri. Această mărturie este adusă de o frescă, pe care se pot vedea negri înarmaţi, în costume minoice, sub comanda unui cretan. Se pare că

minoicii erau înzestrați cu un pătrunzător spirit de observație, în special cînd fixau trăsăturile caracteristice ale unui tip de rasă. Astfel, într-o pictură este redat un colier compus din capete de negri, perfect caracterizați : păr creț, buze groase, cercei mari. Același lucru se întîmplă cu imaginea unui grec continental cu barbă, gravat pe un sigiliu. Există chiar două portrete găsite la Cnossos, realizate prin imprimarea de sigilii, datînd din secolul al XVI-lea î.e.n. Se bănuiește că unul din ele reprezintă capul unui stăpînitor, pe cînd capul de copil de pe celălalt, care ar putea fi al unui prinț, este remarcabil prin naturaletea trăsăturilor acestui chip copilăros. Pînă la elenism arta greacă nu reda un copil decît reprezentîndu-l proporțional față de un adult, într-o mult mai mică măsură.

Costumul de curte al cretanelor dezvoltă și perfecționează modelele care au mai fost observate în epoca primitivă. Un corsaj adeseori brodat sau țesut cu mai multe culori, cu mîneci pe jumătate lungi, brodate cu un galon cu motive, lasă sînii liberi și este strîns în talie, avînd uneori la spate o panglică mare înnodată și cu franjuri la capete. Fusta largă, în formă de clopot, este făcută din două părți, ca un fel de fustă-pantalon și este garnisită cu volane, formînd citeodată pînă la șase rînduri. Motivele bogate și multicolore ale țesăturilor sînt aceleași în fiecare rînd, dar contrastează unele față de altele datorită alternanței lor. Adeseori au borduri împodobite. Ele nu sînt țesute decît în parte, restul fiind brodat. Mai sus de coapse, rochia este de obicei simplă și mai strînsă. De asemeni, ea poate avea un mic șorț, susținut în talie și în spate de un cordon. Șoldurile sînt adeseori încinse cu o eșarfă, legată în față, capetele ei lungi atîrnînd în jos. Nu lipsesc nici rochiile mai simple, cu borduri late pe tivul fustei. Din părul des, negru, scapă cîte o buclă, care se ineleză, cam provocator, pe frunte. Restul părului cade în șuvițe lungi, ondulate pe spate. Se întîmplă însă uneori să fie înnodat într-un coc mare pe ceafă. Mai des, una sau două șuvițe aduse după ureche cad în fața umerilor.

Podoabele femeilor sînt, indiscutabil, mai frumoase și mai variate ca cele ale bărbaților. Bijuteriile, mai mult sau mai puțin bine conservate, găsite în morminte, și imaginile pe care le dau frescele, se confirmă și se completează unele pe altele. Mici lănțișoare de aur, făcute cu predilecție din floricele legate unele de altele, se împletesc în păr. Mai există coliere și brățări, făcute din aceleași elemente, coliere de perle sau de mici bobițe asemănătoare perlelor. Există pandantive reprezentînd, de pildă, lei mici culcați sau capete de boi. Pe unul dintre acestea, deosebit de bogat, găsit la Mallia și datînd din prima epocă a palatelor, figurează două albine aranjate în felul motivelor de pe blazoane, cu suprafața granulată.

Statuete de faianță reprezentînd preotese, din Cnossos

Alte motive, frecvent folosite pentru acest gen de bijuterii, sînt rozetele sau mici sepii cu opt tentacule (octopode), cunoscute din alte multe opere ale artei minoice.

Pictorii au evidențiat cu un realism fermecător trăsăturile fizionomiei cretanelor. Ochi mari întunecați te privesc natural, mirat și inteligent, sub sprîncene desenate cu delicatețe. Buze mici, dar viu colorate, un nas îndrăzneț, ușor ridicat și o bărbie delicată, alcătuiesc împreună un profil deschis. Gîtul, lung și zvelt, poartă capul mic, cu o siguranță de sine și o grație naturale. Fragmentul de frescă din Cnossos, celebru încă din momentul descoperirii sub numele de „Micuța pariziană", ne redă prototipul cretanei de atunci. Dacă privim ochiul, desenat din față, deși ne aflăm în fața unui profil, apare, în mod evident, că aci este vorba de un rafinament, conștient sau involuntar. Privirea exprimă astfel o oarecare naivitate și simplitate sufletească. Nu trebuie să uităm nici că această natură, pe cît de sănătoasă, pe atît de grațioasă, nu dispretuiește legătura cu arta : ea nu este de loc „nefardată" în adevăratul înțeles al cuvîntului. Această juxtapunere, plină de efect, al negrului pătrunzător al părului și al ochilor, față de fildeșul pielei și de roșul ca mărgeanul al buzelor, nu trebuie considerată, în nici un caz, ca absolut nenaturală.

Feminitatea extraordinară a acestor creaturi este subliniată, în mare măsură, și de mimica corpului : felul de a se așeza, foarte des picioarele îndoite sub trup, înclinarea bustului și a gîtului la rugăciune, la dans sau în timpul unei convorbiri, gesturile brațelor, mișcările degetelor lungi și

Masca de aur a unui prinț, provenind din mormintele cetății Micene

mlădioase. Există o lume întreagă de creaturi pline de temperament, vioaie, vesele, îndrăznețe, care evoluează, liber și natural, chiar în cadrul ceremonialului de la curte. Pentru prima dată, eternul feminin este exprimat cu toată atracția lui, într-o manieră aproape occidentală. Forma, obiectul reprezentării și faptele conștiinței umane formează aici un ansamblu remarcabil de armonios.

Această situație ne poate ajuta, în foarte mare măsură, să înțelegem rolul jucat de femeie în viața din lumea minoică. Acest fel de a fi și această importanță nu vor mai apărea decît mult mai tîrziu în istoria Occidentului. Prezența femeilor înfrumusețează manifestările cultului. În grupuri, separate de bărbați, ele asistă în număr mare și libere la dansurile care se desfășoară pe iarbă. În timpul serbărilor, care au loc în curtea palatului, li se rezervă tribune speciale. Lor li se cuvin funcțiunile cele mai importante ale serviciului divin : preotese, dansatoare, rugătoare. La cursele de tauri ele fac exerciții acrobatice, la fel de periculoase ca și cele ale bărbaților. Executîndu-le, ele nu sînt îmbrăcate decît cu un șort, sandale legate, o bentiță pe frunte, iar gîtul, antebrațele sau încheieturile mîinilor împodobite cu cîteva bijuterii. Aceste exerciții fac parte din riturile cultului. Se pare că ele au participat și la vînătoare, cu săgeata și arcul în mînă. Imaginea tinerei fete îmbrăcată de sărbătoare, culegînd, îngenuncheată, flori de șofran, așa cum apare pe o frescă din Hagia Triada, subliniază unirea dintre cele două elemente preferate ale artei minoice : femeia și floarea, atît de caracteristice pentru sentimentul vieții acestei lumi cretane.

Contemplînd tot acest ansamblu, nu trebuie să ne mirăm că știința istorică a scos în evidență în regiunile Mediteranei orientale, la popoarele pre-indoeuropene, nenumăratele urme ale unei organizații sociale întemeiată pe rolul femeii. Civilizația palatelor cretane este expresia cea mai clară și mai înaltă a acestei organizații sociale. Această constatare nu trebuie înțeleasă ca un adevărat matriarhat. Totuși, nu mai încape nici o îndoială că, atît pe plan juridic, cît și pe plan social, existența individului este subordonată faptului că, din punct de vedere fizic, el este descendentul mamei sale. Una din mărturiile cele mai grăitoare sprijinind această teză, o constituie iconografia înfățișîndu-ne credințele acestui popor, despre care vom vorbi mai încolo.

Imaginile ne dau, în această privință, indicații concludente : ele vădesc, cu claritate, caracterul predominant al venerației unei zeițe-mame.

Monumente care au fost

turnul colței

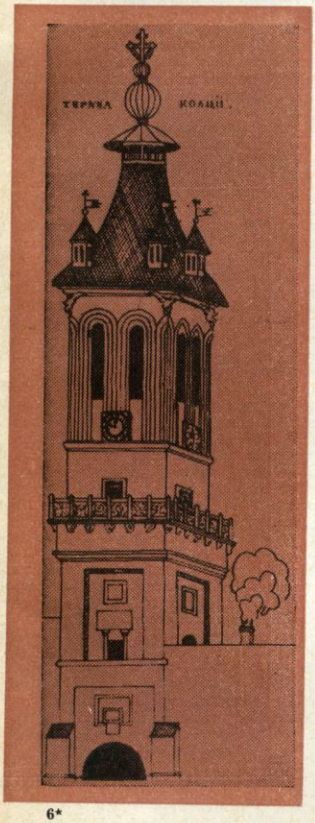

ALEXANDRU ALEXIANU

Între poarta palatului Suțu (poarta cu leii de aur a Muzeului de istorie a orașului București) și biserica Colței se înălța odinioară cel mai vestit și mai înalt turn de veghe din țară. Era un edificiu neobișnuit, de proporții impresionante, ridicat chiar în centrul orașului, hărăzit mai întîi să folosească drept clopotniță bisericii Colței și devenit cu vremea turn de strajă, pentru paznicii a toate văzătorii ai orașului.

Închipuiți-vă o construcție în patru colțuri, de două ori mai înaltă decît ne apare azi, în ultima fotografie a ei din 1888, ajungînd la 50 de metri înălțime și avînd o latură de cca. 9 metri, ocupînd, așadar, cu baza ei o suprafață de aproximativ 81 de metri pătrați. Era un adevărat colos pentru vremea de atunci.

Turnul fusese ridicat, după cum se știe, din rîvna marelui spătar Mihai Cantacuzino, ctitor al mănăstirii, spitalului și școlii de la biserica Colțea, în timpul domniei Brîncoveanului, și fusese sfîrșit abia în vremea domniei nepotului său de frate.

Durase zidirea lui destul de multă vreme, pînă în 1715. Un an după aceea, spătarul Mihai era executat la Constantinopol. Și niciodată nici mînăstirea, nici spitalul și nici turnul n-aveau să poarte numele ctitorului lor, răposat în împrejurări tragice, ci doar pe acela al mahalalei unde își aveau casele cei din neamul lui Colțea Doicescu. Din mijlocul lor se ridicase, cu cîțiva ani mai înainte, polcovnicul Sandu Colțea, care, în fruntea unui regiment de voluntari români, luptase sub steagul regelui Carol al XII-lea al Suediei și care acum, în 1715, zăcea prizonier în Siberia.

Poate unii dintre ostașii acestui regiment de români ai lui Sandu Colțea, din armata

lui Carol al XII-lea, soldați îmbrăcați în uniforme suedeze, trecători prin București între anii 1713—1715, vor fi lucrat la ridicarea din cărămizi a acestui înalt turn, după care faptă găsiseră cu cale să se zugrăvească pe ei înșiși în dreapta și în stînga bolții de intrare, în portul străin în care fuseseră îmbrăcați atunci, cu arma pe umăr, pentru a le rămîne astfel chipurile în amintirea posterității.

Zicem „poate" fiindcă, pînă astăzi, nu s-a aflat alt rost acestor ciudate picturi exterioare, despre care pomenea și Fr. Joseph Sulzer, cîteva decenii mai tîrziu, și pe care turcii au poruncit într-o zi să fie rase de pe ziduri, geloși de prezența unor uniforme străine, fie ele chiar și zugrăvite, în inima capitalei Țării Românești.

Cum va fi arătat, aievea, Turnul Colței înainte de prăbușirea lui parțială, întîmplată într-o zi de marți, la ora 1, la 14 octombrie 1802, nu avem de unde să știm astăzi, decît prin desenele făcute de un cartograf necunoscut, în 1770, sau prin schița, destul de naivă, lucrată de cojocarul bucureștean Ioan sin Dobre, pe la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, puțină vreme înainte de cutremurul care va dărîma o bună parte din oraș. Ori, în sfîrșit, prin reconstituirea încercată mai tîrziu, în 1838, de Nicolae Otetelișanu slugerul.

Conceput în vechi stil gotic în partea lui superioară, planul turnului a rămas necunoscut mult timp și despre existența lui s-a aflat abia în vremea din urmă (Revista Muzeelor, III, nr. 5). Zidurile turnului erau împodobite în rest cu ștucaturi și decorații de piatră în cel mai curat stil brîncovenesc, din care unele, ca *pisania* și *stema* Cantacuzinilor, se mai păstrează la Mogoșoaia, iar altele se regăsesc astăzi încastrate în soclul pridvorului bisericii Colțea.

Privindu-l cu atenție, observăm, așa cum remarca și G. I. Ionescu-Gion odinioară, frumosul glob din înălțimea lui și crucea de fier pînă sub stîlpii foișorului (dărîmată la cutremur), toate acoperite odinioară cu tablă, precum și celălalt acoperiș, învelit cu țiglă. La șarpantă se mai văd patru mici turnulețe. La glob, în turnul foișorului, era o tarabă cu lacăt. Balustrada și avea decorații cu înfloriturі de piatră și era susținută prin console cu capete de lei, dispuse jur-împrejurul turnului.

Foișorul era vopsit pe dinafară în roșu, iar pardoseala lui era de scînduri și avea împrejur o laviță. În sfîrșit, Turnul Colței avea un clopot mare și un ceasornic uriaș care bătea orele, putînd fi auzit și văzut din celălalt capăt al orașului.

Iată, pe scurt, cum ni-l arată și azi desenul slugerului Nicolae Otetelișanu și cum îl descriu cei care l-au apucat întreg, înainte de prima lui prăbușire din 1802. Impresia de ruină desăvîrșită trebuie să fi fost într-adevăr jalnică, douăzeci de ani mai tîrziu, dacă un tînăr inginer ardelean ca Gheorghe Lazăr putea să se exprime astfel cu privire la edificiu, adresîndu-se unui școlar de-al său: „Vezi tu, băiete, cum stau zidurile martore de știința maestrului... Aici (e) știința, și la construcția și la așezarea lui". Trebuie spus că și cutremurul care a urmat, 36 de ani mai tîrziu, nu puțin a contribuit la ruina în care l-au găsit mai apoi noile vremuri.

Numeroase sînt gravurile și fotografiile clopotniței care ne-au rămas dintre anii 1843—1888, începînd cu stampa pe lemn, lucrată după desenul pictorului Charles Doussault și publicată cinci ani mai tîrziu în „L'Illustration", împreună cu alte desene făcute în țară, sub titlul de: „Album Moldo-Valaque ou guide politique et pittoresque à travers les Principautés du Danube". Iată-l, același turn, prin 1853, pe vremea războiului Crimeii, văzut de un abil desenator, exact în clipa în care, prin fața lui, trecea un nesfîrșit convoi de soldați răniți, întorși de pe front. E un instantaneu deosebit de prețios astăzi.

Turnului i s-a adăugat după 1859 un foișor de lemn menit să înlocuiască porțiunea dărîmată și așa va rămîne pînă către 1888, an în care, spre dezolarea locuitorilor orașului, primăria a hotărît irevocabil să-l demoleze, cu acte în regulă, cu referate de acoperire semnate de specialiști, sub pretextul că ajunsese într-o stare prea avansată de ruină, împiedicînd prin prezența lui construirea pe viitor a unui bulevard modern.

Zadarnic oameni de inimă au încercat să se opună, prin adrese scrise și prin demersuri verbale, acestui nefast proiect urbanistic, menit să lipsească București de unul dintre cele mai valoroase monumente istorice și arhitecturale. Zadarnic au protestat gazetele timpului și tot zadarnică s-a dovedit și apariția ziarului ocazional intitulat „Turnul Colței", în paginile căruia intenția edililor vremii întîmpina o dîrză opunere. Opinia publică nu a fost luată în seamă și, în disprețul sentimentelor și voinței obștești, Turnul Colței s-a prăbușit sub tîrnăcoapele stăpînirii, cărămidă cu cărămidă. Îi vedem și astăzi în fotografii pe bucureștenii care aflaseră cei dintîi trista veste, înconjurînd cu dragoste bătrînul Turn, fără ca prin aceasta să îl mai poată salva.

De la dispariția monumentalului edificiu s-au scurs aproape opt decenii. Astăzi, pe locul unde odinioară se înălța vestita clopotniță, se întinde marele bulevard. Sub pietrele mute ale caldarîmului zac vechile temelii ale Turnului ridicat acum un sfert de mileniu.

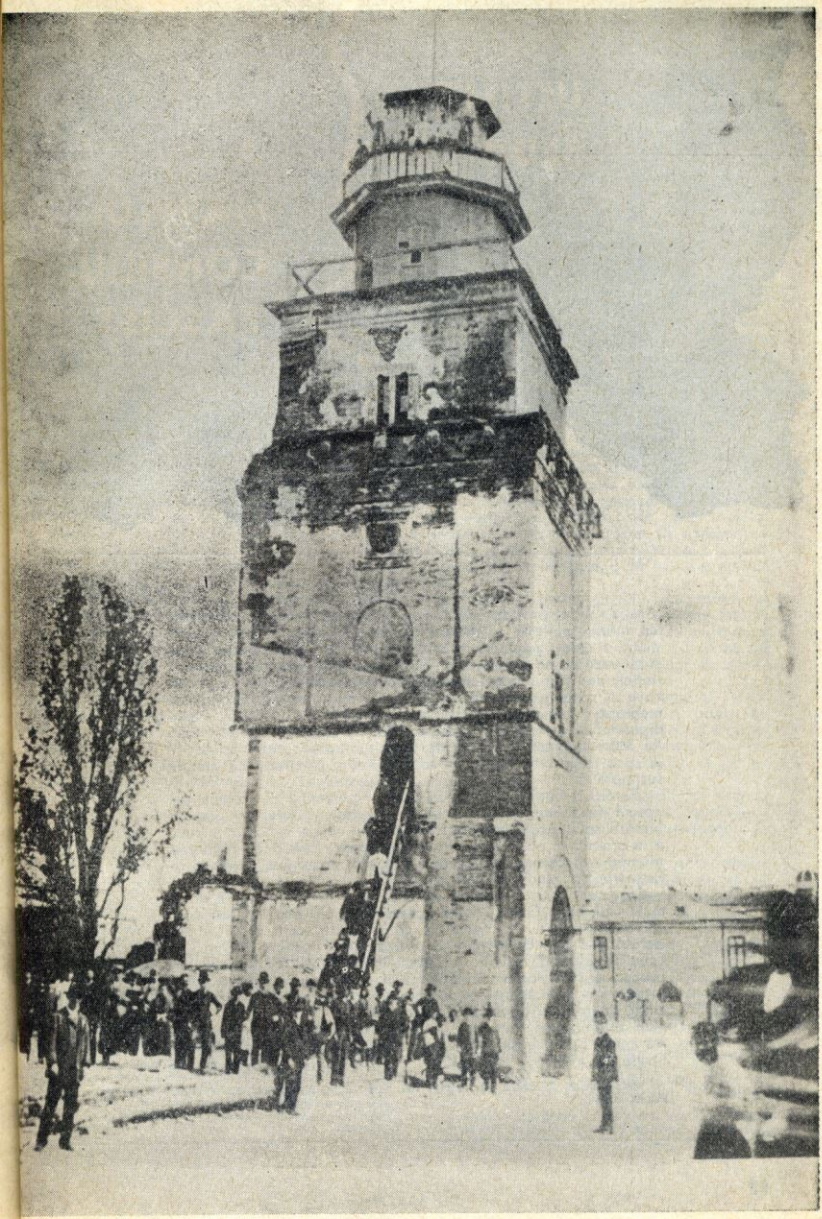

ULTIMA ȘEDINȚĂ A MARELUI CONSILIU FASCIST

Max Gallo, profesor de istorie la Nissa, și-a propus, în cartea intitulată *Italia lui Mussolini*[1] să înfățișeze o istorie completă a celor douăzeci și unu de ani de regim fascist și să sublinieze ce au însemnat ei, nu numai spre a înțelege politica Italiei, dar și politica internațională a vremii. El a reușit să scrie o carte pasionantă, bogat informată, folosind o documentație minuțioasă — presa italiană dintre 1920—1945, arhive diplomatice, documente inedite. Datorită acestor calități *Italia lui Mussolini* este o carte de mare utilitate care, fiind scrisă și cu o deosebită vervă, într-o limbă vie, se citește cu atenție susținută de la primul pînă la ultimul rînd.

„Pentru a înțelege Italia, trecutul și prezentul ei, trebuie cunoscut fascismul, scrie pe bună dreptate autorul în prefața lucrării sale. Așa cum fascismul trebuie să fie cunoscut pentru a te orienta în politica internațională dintre cele două războaie mondiale și pentru a descoperi originile nazismului și ale conflagrației izbucnite în 1939".

Cronicarii de specialitate au făcut o excelentă primire volumului lui Max Gallo. Astfel, cotidianul „Le Monde" aprecia, sub semnătura lui M. Vaussard, că „această carte este fără îndoială cea mai bună care a apărut pînă acum în Franța, în ceea ce privește dezvoltarea, evoluția și prăbușirea fascismului, precum și psihologia conducătorului care a lăsat asupră-i amprenta sa. În numeroase privințe... lucrarea va fi o revelație chiar pentru persoane bine informate".

În paginile ce urmează, publicăm cîteva extrase și pasaje rezumate din această carte, pe alocuri pasionantă și nicăieri lipsită de interes.

PAUL B. MARIAN

[1] Max Gallo, **L'Italie de Mussolini**, Librairie Académique Perrin, Paris, 1966.

NOAPTEA HOTĂRÎTOARE

1943. În Tunisia, trupele italiene au depus armele, iar în Sicilia, trupele aliate au debarcat, ocupînd mai multe localități. În fața acestei situații dezastruoase, mai mulți fruntași fasciști, printre care Grandi [2] și Bottai, se decid să provoace convocarea Marelui Consiliu fascist [3]. Ei se gîndesc la aplicarea constituției fasciste, la numirea de miniștri militari, ducele mărginindu-se doar la rolul de șef al guvernului, sperînd că în felul acesta vor putea trata o pace separată cu aliații. În ziua de 16 iulie, cincisprezece dintre ei se prezintă la Palazzo Venezia [4] și cer lui Mussolini să convoace Marele Consiliu. Ducele, după ce i-a cercetat îndelung, dă din umeri și spune : — Bine, voi convoca Marele Consiliu. În tabăra adversă se va spune că s-a întrunit ca să discute capitularea. Dar eu voi nega.

Căci Mussolini continuă să fie orb. Cînd Farinacci [5] sau Scorza [6] vin să-i spună că generalii Grandi sau Bottai [7] complotează împotriva lui, el exclamă : — E un subiect pentru un roman polițist. Sîmbătă, 24 iulie, ora 17 : peste puțin timp se va deschide, în Palazzo Venezia, ședința Marelui Consiliu. Afară e o zi călduroasă de vară romană. Înainte de a părăsi casa, Rachele Mussolini își sfătuiește bărbatul : — Pune să-i aresteze pe toți !

Dar, spre a-l salva pe duce, nu numai șefii fasciști, care au hotărît convocarea Marelui Consiliu ar trebui arestați, ci mulți alți italieni ! Foarte mulți ! Aproape toți !

Piazza Venezia este pustie : la balcon nu fluturâ nici o emblemă fascistă, iar porțile nu sînt păzite de „mușchetarii" ducelui în uniformele lor negre. În jurul palatului plutește tăcerea străzilor goale, inundate de căldura de afară.

Cînd Grandi intră în curtea palatului, i se face frică. Ea este plină de milițieni înarmați, iar peste două sute de polițiști sînt împrăștiați în clădire. „S-a sfîrșit totul", se gîndește el.

Urcă totuși în sala Marelui Consiliu. În jurul unei mese lungi, dominată de biroul ducelui, se află cei douăzeci și opt de membri ai Marelui Consiliu, care, toți, sînt legați de atîția ani de fascism de șeful lor. Se află acum acolo Grandi, Bottai, Scorza, Farinacci, De Vecchi, care, pe vremuri, a condus trupele, pe squadriștii tineri la asaltul organizațiilor țărănești ; Federzoni, distinsul președinte al Academiei Italiene, care a deschis căile legale fascismului și a făcut legătura dintre duce și palat ; Antonio Tringali-Casanova, președintele Tribunalului special, care a dat mii de ani închisoare suspectilor, militanților antifasciști ; generalul Galbiati, care comandă miliția. În sfîrșit, Galeazzo Ciano [8], fostul ministru al afacerilor externe, vesnic plin de sine : toți acești oameni și încă mulți alții adunați în sala întunecoasă a acestui palat al Renașterii îl așteaptă pe duce.

Ora 17,05. — Saluto al duce ! strigă Scorza, secretarul partidului. Cei douăzeci și opt de oameni ridică bratul drept, pentru salutul fascist. Apare Mussolini. Este prost dispus. Pune pe masă un dosar voluminos și-și începe expunerea despre situația militară. Glasul îi este amar, dar obraznic. Declară, vorbind despre el la persoana a treia : — Mussolini se gîndea să renunțe la comandamentul militar, dar n-a făcut-o, fiindcă nu i se pare indicat să părăsească corabia în mijlocul furtunii. Vroia s-o facă după o zi însoritâ care, pînă azi, n-a apărut încă.

Badoglio [9], Rommel, statul major, soldații și sicilienii sînt vinovați de înfrîngere. Laudă Germania „care ne-a venit în ajutor în mod generos". Apoi, ridicînd capul, îi fixează pe fiecare dintre cei douăzeci și opt de participanți care șed în jurul mesei :

— Atenție, camarazi, le spune el, ordinea de zi propusă de Grandi poate să pună în joc existența regimului. Cercurile reacționare și antifasciste, elementele devotate anglo-saxonilor vor căuta să acționeze în această direcție...

Ducele a terminat. A vorbit o oră și cincizeci de minute. Se așează, punîndu-și mîna streașină în dreptul ochilor. Începe discuțiile.

După mareșalul De Bono [10], care apără armata, Farinacci, care învinovățește statul major și în special pe generalul Ambrosio, Bottai, care ridică problema păcii sau a

---

2 Unul dintre miniștrii fasciști, fost ambasador la Londra (n.a.)

3 **Marele Consiliu fascist :** organul suprem al partidului fascist, înființat la 12 ianuarie 1923. Ședințele sale erau secrete și rolul care îi revenea era mai mult consultativ, hotărîrile aparținînd, în covîrșitoarea majoritate a cazurilor, lui Mussolini.

4 Construit în 1455, acest palat a servit ca reședință papei Paul al III-lea, apoi ambasadorilor venețieni și austrieci pe lîngă Vatican. Din 19 septembrie 1929, ducele s-a instalat aici, fixîndu-și biroul în sala a VIII-a, denumită a Mapamodului : *20 m lungime × 13 m înălțime* (n.a.)

5 **Roberto Farinacci :** secretar al partidului fascist, ministru fără portofoliu, susținător fervent al variantei naziste a fascismului.

6 **Carlo Scorza :** unul dintre conducătorii bandelor de ucigași care au exterminat pe adversarii politici ai lui Mussolini ; din 1943 vicepreședinte, apoi secretar al partidului fascist.

7 **Giuseppe Bottai :** ministru al corporațiilor, apoi guvernator al Romei și, în sfîrșit, ministru al educației naționale.

8 **Contele Ciano,** fiul amiralului Constanza Ciano, vechi prieten și camarad de luptă al lui Mussolini, s-a căsătorit, la 25 aprilie 1930, cu Edda, fiica cea mai mare a ducelui. Din această clipă a început cariera lui politică (n.a.)

9 **Pietro Badoglio :** mareșal, a condus din punct de vedere militar agresiunea italiei fasciste împotriva Etiopiei (al cărei vicerege a fost numit), devenind apoi șeful marelui stat major italian pînă în 1940. După ședința Marelui Consiliu fascist, a prezidat un guvern de tehnicieni care, la 3 septembrie 1945, a încheiat armistițiul cu comandamentul americano-britanic.

10 **Emilio de Bono :** unul din cei mai vechi conducători fasciști, director general al poliției, guvernator al Tripolitaniei, apoi al Eritreei.

războiului, se ridică Grandi. El va vorbi cu o elocvență viguroasă.

— Dictatura a pierdut războiul, strigă el, nu fascismul. Apoi dă citire ordinii de zi: „Marele Consiliu salută pe eroicii combatanți ai tuturor armelor care, alături de mîndra populație siciliană, reînnoiesc tradițiile nobile de neasemuită valoare și spiritul neînfricat de sacrificiu. Marele Consiliu invită pe șeful guvernului să roage pe maiestatea sa regele Italiei și împăratul Abisiniei să asigure, o dată cu comandamentul efectiv al forțelor armate, potrivit articolului 5 din statut, inițiativa supremă a hotărîrilor".

Așadar, Mussolini este deposedat de prerogativele militare, care trec asupra regelui, iar Grandi, pomenind de vechiul statut, arată că socotește nulă constituția fascistă.

Timp de o oră, Grandi va vorbi cu un glas aspru. În fața lui Mussolini nu se mai află ambasadorul abil, ci un acuzator, care se lasă tîrît de pasiune, care se eliberează de ani de umilință și mînii reținute. „Te-ai crezut soldat, exclamă Grandi, dar dă-mi voie să-ți spun că Italia a fost distrusă în ziua cînd ți-ai pus galoanele de mareșal". Mussolini nu reacționează, mărginindu-se doar să clatine din cap sau să exclame de cîteva ori. Bottai, Ciano îl sprijină pe Grandi. Ginerele ducelui se exprimă fără violență, dar raportul său precis despre relațiile italo-germane nu-i mai puțin împovărător: „În nici un caz nu noi am fost trădătorii, conchide el, ci am fost trădați".

Farinacci îi apără pe naziști, dar declară totodată că puterea trebuie să fie exercitată de organisme guvernamentale, nu numai de duce.

Pe la miezul nopții, ducele cere ca discuțiile să fie amînate pe a doua zi. Grandi refuză cu tărie. Mussolini cedează și ședința nu se suspendă decît pentru un sfert de oră — Scorza, Buffarini [11], Alfieri, Galbiati îl înconjoară pe duce, care a părăsit sala, unde Grandi se agită, ca să convingă pe ultimii șovăielnici.

Buffarini îi spune ducelui: — Să-i arestăm pe toți, este un complot.

Mussolini dă din umeri. Își dă el oare seama de gravitatea momentului? E puțin probabil. El știe, de fapt, foarte bine că Marele Consiliu este un organ nereprezentativ. Și ce-i dacă ceilalți șefi fascisti vor vota ordinea de zi a lui Grandi?... Mussolini își închipuie că va putea continua să guverneze ca și în trecut: cine l-ar putea împiedica? Regele? Dar regele este sigur [12]. Iată ce-l face pe duce să subestimeze importanța votului Marelui Consiliu. Totuși violența lui Grandi l-a impresionat nu din punct de vedere politic, ci doar psihologic. Mussolini n-a întîlnit decît aprobări servile și nu știe să înfrunte un adversar! Pierzîndu-și cumpătul, el l-a lăsat pe Grandi să vorbească, fără să îndrăznească să-l întrerupă, murmurind doar din cînd în cînd:

— Norocul îmi întoarce spatele.

La 0,15, se reia ședința, care durează de șapte ceasuri. Mussolini trebuie să mai suporte atacurile lui Bastianini. Drept orice răspuns, el subliniază că șefii fascisti s-au îmbogățit în mod scandalos, apoi, regăsindu-și siguranța, spune:

— Am șaizeci de ani și aș putea spune că acești douăzeci de ani au fost cea mai minunată aventură a vieții mele. Aș putea deci să pun capăt aventurii, dar nu voi pleca. Regele și poporul sînt alături de mine.

Rostind această frază, Mussolini a dovedit și egocentrismul lui, care a făcut din acești douăzeci de ani ai erei fasciste „o aventură personală", dar și încrederea lui oarbă în rege.

— Ce se va întîmpla cu toți aceia care mi s-au opus mie în noaptea aceasta? conchide el, amenințător.

Generalul Galbiati și Tringali-Casanova îl sprijină pe duce. Scorza, care cu o clipă înainte îi dase asigurări lui Grandi, propune o ordine de zi care să confirme puterile lui Mussolini. Farinacci o prezintă pe a lui. Pe la ora două noaptea, în confuzia care s-a născut, Tringali-Casanova urlă:

— Veți plăti cu capul această trădare!

Galbiati amenință să cheme miliția. Atunci, Grandi se scoală, reia argumentele și încheie pe un ton dramatic:

— Duce, spune el, te voi urma mereu, pentru că tu esti șeful nostru și cel mai bun dintre noi. Scoate-ți uniforma aceasta, smulge-ți vulturii aceștia! Întoarce-te la cămașa neagră a revoluției noastre.

Mussolini face un gest obosit și spune lui Scorza să pună la vot ordinea de zi. Într-o tăcere generală, Scorza numără voturile.

— Pentru ordinea de zi Grandi, 19 voturi, 7 contra, 1 abținere.

Mussolini se ridică, sprijinindu-se cu pumnii de birou. Este tras la față, iar gesturile sînt ale unui om obosit. Își strînge hîrtiile și deodată pare că își dă seama că s-a produs un eveniment ireversibil.

— Ați provocat criza regimului, spune el cu glas stins. Iar cînd Carlo Scorza vrea să strige tradiționalul *„Saluto al duce"*, Mussolini îl oprește cu un gest.

Tringali-Casanova se apropie de Ciano:

— Tinere, îi spune el, vei plăti cu sînge fapta ta de astă seară.

Unul cîte unul, membrii Marelui Consiliu pleacă grăbiți, surprinși că n-au fost încă arestați.

Este ora 2,40. Zorile fac să reiasă din umbră Palazzo Venezia, unde Mussolini începe, în această duminică, 25 iulie 1943, ultima sa zi de șef al guvernului.

---

11 **Guido Buffarini-Guidi**: subsecretar la ministerul de interne, apoi titular al acestui departament în așa zisa „republică" creată de germani pe teritoriile italiene ocupate de ei în septembrie 1943.

12 **Regele** stabilise de acum debarcarea lui Mussolini și înlocuirea lui cu un guvern militar **(n.a.)**

Peste cîteva clipe după ședința Marelui Consiliu, el își regăsește fidelii în sala Mapamondului : Scorza, Galbiati, Buffarini-Guidi. Nu mai pare preocupat și aprobă, cînd Buffarini îi afirmă că ordinea de zi Grandi nu-i constituțională. Apoi însoțit de Scorza se întoarce la el acasă, la Villa Torlonia. Rachele îl așteaptă.

— Ai pus să-i aresteze pe toți ? îl întreabă ea.

— O voi face dacă nu-i prea tîrziu, se pare că ar fi răspuns el.

Deodată este cuprins de un acces de pesimism lucid.

— Nu mai e nimic de făcut, spune el... Toți vor să mă distrugă. Mi-e teamă că voința mea nu mai e bună la nimic.

PROCESUL DE LA VERONA

Evenimentele se precipită. A doua zi după ședință, Mussolini este ca de obicei în cabinetul său de lucru, acordînd printre altele o audiență ambasadorului japonez. El cere lui Victor Emmanuel III să-l primească în aceeași după amiază. Regele, care este la curent cu intenția unui grup de generali de a-l aresta pe duce, ar prefera ca evenimentul să se desfășoare cît mai departe de palatul lui, dar situația e de așa natură încît nu are de ales. Întrevederea durează douăzeci de minute. Generalul Puntoni, care a fost convocat de suveran „pentru orice eventualitate" și care ascultă la ușă, nu aude decît ultimele replici ale discuției.

— Îmi pare rău, declară regele, dar soluția nu putea fi alta.

— Atunci totul s-a sfîrșit, totul s-a sfîrșit, bîiguie Mussolini. Ce se va întîmpla cu mine și cu familia mea ?

— Răspund cu capul de securitatea dv. personală, îl asigură Victor Emmanuel, strîngîndu-i mîna.

Cîteva minute mai tîrziu, ducele e arestat, chiar în curtea vilei regale. Badoglio este numit prim-ministru, dar, în ciuda dorinței de pace manifestată de întregul popor, războiul continuă. El va mai dura peste o lună și jumătate, ceea ce va permite trupelor hitleriste să ocupe poziții cheie în Italia centrală și de nord, regiuni cărora ultimele nouăsprezece luni ale războiului le vor aduce tragedii zguduitoare și pierderi uriașe. Mussolini este transportat mai întîi pe insula Ponza, apoi pe insula Maddalena, în apropierea Sardiniei, iar la 26 august e mutat din nou pe continent, fiind internat în hotelul „Campo Imperatore", de pe masivul Gran Sasso (2.712 m), în munții Apenini. Demoralizat, înfricoșat, ducele e obsedat de ideea sinuciderii în eventualitatea că ar cădea în mîinile englezilor. Nici perspectiva unei eliberări de către germani nu-i surîde, căci ea ar însemna, după propria lui declarație, „cea mai mare umilire din viața mea".

Este însă exact ceea ce îi rezervă viitorul. Îndelungile ezitări ale regelui și ale lui Badoglio — care ar vrea să pună capăt unui război catastrofal, dar fără să ia asupra lor nici cel mai mic risc personal — creează o atmosferă de confuzie cît se poate de favorabilă hitleriștilor. Armistițiul este **semnat** la 3 septembrie 1943, dar **anunțat** în mod public abia cinci zile mai tîrziu, ceea ce sporește considerabil deruta. Cu groaza în suflet, familia regală și guvernul părăsesc pe furiș Roma și se refugiază la Brindisi, pe teritoriul ocupat de americani. În vidul astfel creat, naziștii și fasciștii pot acționa în voie, masacrînd mii de ostași și ofițeri italieni și făcînd un număr și mai mare de victime în rîndurile populației civile.

La 12 septembrie, opt planoare germane aterizează pe Gran Sasso, alte patru zdrobindu-se de stînci. Ducînd în fața lor, ca ostatec, pe generalul Soleti, făcut prizonier cu o zi mai înainte, soldații hitleriști debarcați din planoare atacă hotelul. Mussolini e luat de căpitanul Otto Skorzeny, sosit ceva mai tîrziu la bordul unui avion de observație și transportat mai întîi la Viena, apoi la München. La 14 septembrie are loc o întîlnire cu führerul, pentru ca o zi mai tîrziu să fie proclamată „Republica fascistă", cunoscută și sub numele de „Republica de la Salò", după localitatea de pe malul lacului Guardia, la frontiera cu Reichul, unde s-a instalat noul „guvern" prezidat de duce.

Acesta are iluzia că mai conduce încă destinele Italiei. În 1943 însă, după 21 de ani

Iulie 1940. În vizită la Berlin, Ciano, alături de Ribbentrop, surîde publicului și obiectivului fotografic : el se bucură încă de deplina încredere a socrului său

de fascism, după prăbușirea din 25 iulie, e greu să faci politică doar cu vorbe. Este nevoie și de fapte. Astfel începe, la 8 ianuarie 1944, procesul de la Verona, dirijat de hitleriști. Cei șase acuzați prezenți — Ciano, mareșalul De Bono, Marinelli, Pareschi, Gottardi, Cianetto — și alți treisprezece în contumacie, trebuie să răspundă de votul lor la Marele Consiliu

Procesul de la Verona : De Bono, Gottardi, Ciano, Pareschi, Marinelli și Cianetti trebuie să răspundă pentru votul lor din Marele Consiliu. Toți au fost împușcați.

fascist din noaptea de 24 spre 25 iulie 1943. Căci, spre a putea lămuri prăbușirea fascismului, trebuie găsiți trădători. Acuzații sînt închiși într-o fostă mănăstire Scolzi. Arestați în epoci diferite, acești șase oameni se regăsesc într-o zi friguroasă de iarnă în această clădire veche. Ușa lui Ciano este păzită de doi SS-iști. „Oh, duhoarea morții !" exclamă contele, văzîndu-i.

„Peste cîteva zile", notează el la 25 decembrie 1943, în celula 27 „un tribunal de figuranți va face cunoscut lumii o sentință hotărîtă de Mussolini sub influența cercului de prostituate și codoașe care, de cîțiva ani, otrăvesc viața politică italiană și au dus țara la pierzanie".

Procesul începe la Verona, în sala Castel Vecchio, unde s-a ținut pe vremuri congresul partidului fascist. Publicul din sală este alcătuit doar din milițieni, dintre care unii sînt înarmați. Pe o bancă d-na Beetz și doi ofițeri SS-iști urmăresc și ei dezbaterile, dar nu există nici o dovadă că naziștii au inspirat procesul. Firește, ei sînt satisfăcuți și lasă ca lucrurile să-și urmeze cursul, dar nu intervin. Supraviețuitorii fascismului, care conduc așa-zisa Republică socială, au nevoie de sîngele cîtorva trădători, dar procesul de la Verona nu este doar o manevră demagogică, ci și o răfuială între șefii fasciști.

La ora 9,15 membrii tribunalului, în civil sau cămașă neagră, intră în sală. Ciano și ceilalți acuzați se scoală și salută cu salutul fascist, ca și toți cei prezenți. După apelul inculpaților, bătrînul mareșal De Bono, quadrumvir, legat de Mussolini prin douăzeci și trei de ani de acțiuni, vine la bară să se justifice. El n-a dorit înlăturarea ducelui. Toți inculpații vor repeta aproape același lucru : „Situația ducelui era în afară de orice discuție", va declara și Ciano.

Doar Marinelli se tîrăște plîngînd și explică tribunalului că fiind surd n-a putut urmări ședința Marelui Consiliu, votînd deci ordinea de zi Grandi fără să știe ce conține.

La 10 ianuarie, ora 13,40, președintele tribunalului citește, cu glas neinteligibil, sentințele : optsprezece condamnați la moarte, printre care se numără cinci din cei șase acuzați aflați în boxă.

Arătîndu-l pe Cianetti, Ciano îi spune lui De Bono : — Doar el a scăpat, pentru noi totul s-a sfîrșit.

Și-și face cruce. Cianetti este condamnat la treizeci de ani închisoare, căci el a retractat în fața lui Mussolini votul pe care l-a dat în Marele Consiliu.

— Ce-au hotărît pentru mine ? întreabă Marinelli, care n-a auzit nimic.

— Moartea, ca și pentru noi.

Marinelli leșină.

Afară, squadriștii strigă „La moarte, la moarte !" Condamnații, palizi și resemnați, sînt ținuți peste două ore la Castel Vecchio, pînă ce secțiile de fasciști evacuează orașul.

Nu s-a acordat nici o grațiere. Pavolini a dat ordin unui general al miliției să respingă recursurile, scutindu-l astfel pe Mussolini de obligația de a se pronunța asupra cazului Ciano. Mussolini declarase însă mai înainte : „Pentru mine, Ciano a murit de mult". Fiica lui, Edda încearcă, cu ajutorul doamnei Beetz, să salveze viața soțului ei. Cu o energie disperată, ea întreprinde demersuri peste demersuri. Scrie führerului, ducelui, propune să dea documentele pe care le deține în schimbul vieții lui Ciano.

„Duce, scrie ea tatălui ei, am așteptat pînă azi ca să-mi dovedești un minimum de sentimente omenești și prietenești. Acum este prea mult. Dacă Galeazzo nu va fi în Elveția în următoarele trei zile, după condițiile pe care le-am fixat cu germanii, voi folosi fără nici o milă tot ceea ce știu, întemeindu-mă pe dovezi. În caz contrar, dacă sîntem lăsați în pace și ni se asigură securitatea (de la tuberculoză pînă la accidente de mașină), nu vei mai auzi vorbindu-se de mine. Edda Ciano".

Mussolini telefonează, în toiul nopții, generalului Wolff — comandantul trupelor SS care supraveghează așa-zisul guvern fascist — ca să-i ceară sfatul. Generalul refuză să ia poziție și se mulțumește să retragă, pentru cîteva ore, pe cei doi SS-iști care păzeau celula nr. 27 a contelui Ciano. Dar este prea tîrziu ca Mussolini să poată lua singur o hotărîre. Îi este mult mai ușor să lase ca evenimentele să se desfășoare singure, fără să intervină.

Așa că în zorii zilei de 11 ianuarie 1944, deținuții sînt aduși pe poligonul de tir al fortăreței San Procolo, în fața a douăzeci și cinci de milițieni, toți voluntari. Stînd pe scaune cu spatele la plutonul de execuție și cu mîinile legate de spătare, ei așteaptă temători și, pe alocuri, neîncrezători, cînd deodată răsună comanda : „Foc" !

HANS CHRISTIAN ANDERSEN ÎN ROMÂNIA

N. A. NICOLESCU

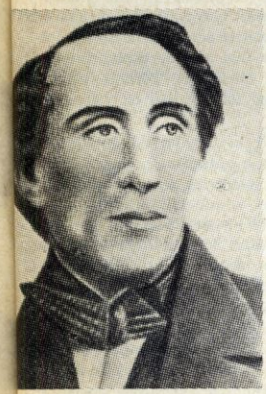

Devenit celebru prin basmele și poveștile sale de un farmec deosebit („Basme pentru copii", 1835—1837 ; „Noi basme", 1844—1848), poet, nuvelist, romancier, autor dramatic, libretist de opere și scriitor de vodeviluri, Hans Christian Andersen s-a născut la 2 aprilie 1805 în orașul danez Odense din insula Fünen.

Sensibilitatea cu totul remarcabilă, naratia lină și firească, fantezia, abundența motivelor folclorice, profunda cunoaștere a psihologiei copiilor sînt tot atîtea atribute ale basmelor și povestirilor lui Andersen care au făcut din acestea capodopere ale genului, bunuri ale patrimoniului literar universal.

Opera lui Andersen a văzut lumina tiparului în peste 80 de limbi, printre care și limba română, încîntînd copilăria a generații și generații. În România, începutul l-a făcut volumul „Scăpărătoarea. Din poveștile lui Andersen", tipărit în 1886 la Sibiu (Biblioteca poporală a „Tribunei" nr. 22).

Fire delicată și romantică, Andersen a avut o pasiune statornică pentru călătorii. „Numai călătorind, viața se îmbogățește" — spunea el. Din anul 1840 și pînă în 1857 străbate aproape toată Europa și chiar unele țări din Asia și Africa. Printre țările vizitate se numără și România.

Impresiile și observațiile pe care finul și neobositul observator și le-a făcut și-au găsit exprimarea în cîteva volume de amintiri de călătorie. Dintre ele interesul nostru se îndreaptă îndeosebi asupra cărții „En Digters Bazar", apărută în anul 1842 la Copenhaga în Editura E. A. Reitzel, cu o traducere în 1846 în limba engleză sub titlul „A Poet's Bazaar". Numeroase pagini sînt consacrate călătoriei pe Dunăre — „cale nepieritoare spre Orient, care din an în an va fi mai cercetată și va purta odată, pe valurile ei puternice, poeți care vor ști să cînte comorile de poezie cuprinse în orice tufă, în orice piatră de pe aceste meleaguri".

Plecat în anul 1840 din Copenhaga, Andersen trece prin Germania, Italia, Malta și Grecia, apoi vizitează Turcia, de unde hotărăște să se înapoieze pe Dunăre.

Era luna mai a anului 1841. În acele vremuri călătoriile pe Dunăre se efectuau fie prin Deltă spre Galați, unde se făcea o primă carantină de șapte zile, urmată de o a doua la Orșova, fie pornind de la Constanța și traversînd Dobrogea pînă la Cernavodă, iar de aici în sus pe drumul fără pulbere. Știri despre tulburări în Rumelia, represiunile comise de turci, au hotărît pe Andersen să ia drumul cel mai scurt — prin Constanța.

Însemnările sale, importante pentru istorici și etnografi, privesc mai ales Dobrogea și Banatul, vaporul austriac cu care călătorea urmînd malul bulgăresc.

Primul contact cu meleagurile românești l-a făcut la Constanța, despre care a lăsat prețioase însemnări privind urbanistica și locuitorii. Devastat în războiul din 1806—1812, orașul lăsa impresia că jaful fusese înfăptuit de cîteva săptămîni — spune Andersen. Case pe jumătate dărîmate, o singură moschee, ruinată și aceea, cu minaret de scînduri văruite, o cafenea cu pridvor sînt principalele detalii urbanistice ale Constanței anului 1841 descrise de călătorul danez. În afara orașului, Andersen descoperă cîteva lanuri de grîu „neîngrădite".

După un prînz foarte gustos și necrezut de ieftin, bagajele sînt încărcate în care mari de lemn trase de boi, cu

destinația Cernavodă. Carele sînt mînate de „țărani români în cojoace grele de oaie, cu pălării de pîslă neagră a căror umbră uriașă le atîrnă pe umeri ca o umbrelă".

A doua zi, în zori, în trăsuri cu cai valahi iuți, pleacă și grupul de călători spre Cernavodă. Pe drum, lîngă Carasu, Andersen notează legenda după care acest lac n-ar fi fost decît „urma canalului prin care Traian ar fi legat Dunărea de Mare".

La marginea unui sat, cu case lipite și temelii de piatră, turmele de vite ce se zăresc în depărtare i se par lui Andersen o oaste în linie de bătaie. Păstorii români poartă sarici lungi de oaie cu mița în afară, pălării mari sau căciuli, părul negru, lung și drept le atîrnă pe umeri. Fiecare poartă o măciucă grea. Nu mică este mirarea călătorului nordic văzînd păstorii încotoșmănați în cojoacele lor, sprijiniți nemișcați în bîtă, deși era o arșiță și un zăduf înăbușitor.

Călătorii își regăsesc bagajele la Cernavodă. La trecerea Dunării, pe plute din lemn de frasin și mesteacăn, Andersen notează că „totul pe aici are un caracter danez, blînd și zîmbitor". Găsește plăcut orașul Cernavodă, cu case care se întrec în frumusețe pitorească. Este impresionat de mulțimea copiilor și de zburdălnicia lor. Unul dintre ei, fără nici un veșmînt, „avea drept orice altă îmbrăcăminte o căciulă". De la cîțiva pasageri turci, care se îmbarcă în miez de noapte la Silistra, află că dincolo de Balcani e răscoală și moarte și că mulți băjenari au trecut Dunărea spre București.

Călătoria place din ce în ce mai mult scriitorului danez. Se entuziasmează adesea la frumusețile care defilează pe maluri : „Multe curcubee s-or fi ridicat aici, sub ochii pașalelor și boierilor, dar aveau să piară, căci nici un pictor sau poet nu le-a văzut. Priveliște fermecătoare și aeriană peste nourul negru, de ce nu sînt pictor ?"

La Orșova, unde rămîne 10 zile în carantină, este încîntat ascultînd pe doi tineri muzicanți români. Unul cîntă din fluier, iar celălalt din nai. Naiul îl impresionează în mod deosebit, asemuindu-l cu o „armonică de sticlă". „În această parte a graniței militare austriace — nota Andersen — locuiesc țărani români ; am trecut prin cîteva din satele lor pitorești. Pereții de lut ai caselor sînt crăpați ; hîrtia înlocuiește pătratul ferestrelor ; poarta prinsă în stîlpi cu scoarță de copac împletită se deschide spre bătătura ce mișună de purcei, dar mai ales de copii, care fac tumbe sub castanii bătrîni și mirositori. Țăranii întîlniți pe drum, în picioare în carele lor, goneau ca vechii romani pe hipodromuri".

Durata mai mare a ședерii la Orșova dă călătorului danez posibilitatea să asiste la o horă duminicală a locuitorilor, admirabil prinsă în relatările sale. „În dreptul bisericii — notează Andersen —, sub teii înfloriți, e joc mare pentru bătrîni și tineri. În mijlocul cercului sînt lăutarii. Unul cîntă din cimpoi, altul scîrțîie dintr-o scripcă. Hora merge întîi spre dreapta, apoi spre stînga. E duminică și toți sînt în straie împodobite cu ciucuri și cu flori...

În aceeași zi, făcînd o călătorie la Mehadia, călătorul este încîntat de frumusețea zilei și a locurilor : „Ce mulțime de flori în iarba verde și înaltă ! Ce lumină de soare pe coastele împădurite ale muntelui ! Aerul e atît de albastru, de străveziu ! Azi e duminică și de aceea lumea pe

care o întîlnim e îmbrăcată sărbătorește". Tot în ținutul Orșovei, Andersen se minunează de „costumele pitorești ale țăranilor".

Continuînd călătoria pe Dunăre, călătorul danez admiră „ținutul scăldat în soare, punctat de vestigiile dominației romane, magnificele basoreliefuri ale lui Traian săpate în stîncă".

Zona Cazanelor este apreciată de marele scriitor ca întrecînd în frumusețe Rinul.

Însemnările lui Andersen despre călătoria sa pe meleagurile noastre se încheie cu relatarea unei întîlniri cu un copil de țăran în pădurea Drencovei, unde călătorul danez făcea o plimbare. Întrebat dacă germana este limba lui maternă — deoarece dăduse bună ziua în această limbă —, copilul răspunde că acasă vorbește românește, dar că la școală a învățat nemțește. „După haine părea tare sărac — spune scriitorul — dar tot ce avea pe el era nespus de curat, părul îi era neted pieptănat, ochii îi luceau sfinți de o binecuvîntare, și era în chipul lui ceva atît de deștept și de bun, cum n-am întîlnit decît la puțini copii". Întrebat fiind dacă cunoaște Danemarca, băiatul a răspuns că bănuiește că este undeva departe, pe la Hamburg. Voind să-l ajute într-un fel, dar fără să-i jignească mîndria, Andersen l-a rugat pe copil să-i culeagă un buchet de flori, răsplătindu-l cu cîteva monede. La despărțire, Andersen i-a oferit micului școlar român cartea sa de vizită cu invitația de a-l vizita în Danemarca, atunci cînd va fi mare, apoi a notat în însemnările sale: „Niciodată un copil străin nu-mi grăise ca acesta. Ființa lui nobilă, privirea lui deșteaptă și nevinovată erau cel mai bun hrisov de boierie..."

Primit cu dragoste și respect, Andersen a rămas profund impresionat de ospitalitatea și bunăvoința poporului român. Pretutindeni, în atît de vie și colorata descriere a meleagurilor românești cutreierate, vine vorba de țăranul român, care, adăpostindu-l, împărtășindu-i credințele, obiceiurile și necazurile vieții lui, l-a socotit prieten.

Cînd, acum 72 de ani, apărea în țara noastră colecția „Biblioteca pentru toți", pentru primul număr al său au fost alese cîteva basme ale scriitorului danez reunite sub titlul „Povești alese". În prefața sa, directorul literar al publicației și traducătorul volumului, folcloristul Dumitru Stăncescu, scria: „Pînă acum nu știu să se fi tradus în românește ceva de acest autor a cărui faimă e universală și ale cărui povești au fost traduse în toate limbile. Și începem «Biblioteca pentru toți» cu dînsul, încredințați că facem plăcere și un serviciu tuturor cititorilor români, în a căror bibliotecă va ține un loc de căpetenie".

Începînd din 1886, operele lui Andersen au fost traduse și editate în România în aproape 80 de titluri. Printre traducătorii operelor lui Andersen amintim pe: Dumitru Stăncescu, I. Popescu, Ruxandra Vlahuță, Barbu Nemțeanu, Natalia Negru, Sarina Cassavan-Pas, Al. Iacobescu, I. Cassian-Mătăsaru, Al. Philippide. Continuînd bunele tradiții ale vechii „Biblioteci" apărute între 1895 și 1949, „Biblioteca pentru toți" de azi — cea mai populară colecție de literatură din țara noastră — a închinat numărul 310 din 1965 lui Andersen, publicînd din basmele și poveștile sale. Larga răspîndire a operelor lui Andersen în țara noastră demonstrează interesul deosebit al cititorilor români pentru scrierile marelui povestitor danez.

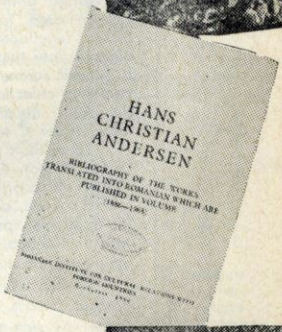

ISTORIE LOCALĂ

Îți mulțumesc, stimate anonim

Lîngă cetatea Sucidava, unde au săpat acum un sfert de veac și mai bine arheologi străini, iar în anii noștri, istorici de prestigiu, români, se înalță o fabrică de zahăr. Șantierul a răscolit împrejurimile dintre Celeiul lui Popa Șapcă și Corabia podului din 1877. Sînt locuri istorice. Constructorii scriu și ei istorie, nouă, corolar al atîtor străduanii, de milenii și de ani. Buldozerele au răscolit pămîntul și au dat la iveală schelete, galoane și centuri ale bravilor dorobanți ai independenței. Nu departe, sau amestecate în lutul vremuit, se împletesc monede romane, mici și albe, arămii, cu cioburi de oale dacice. Cîteva zeci de pași numai...

Cimitirul orășelului stă aplecat spre Dunăre, parcă a rugă sau a închinăciune de mulțumire a celor duși, tăcută bătrînului fluviu. La cîte o îngropăciune nouă, vechi și mult prea vechi oseminte, sau bucăți de metal ori lut ars, te duc cu gîndul la cei care de peste două mii de ani și-au așezat bunii și străbunii pe aceleași locuri de cinstire. Clocotește istoria pe aceste meleaguri, dar numai pe acestea ?

Poți reflecta îndelung la cele grăite de nepoții celor de la '48 sau de la '77 sau '907. Poți să te edifici științificește din relatările profesorului arheolog Dumitru Tudor, neobosit aducător de nou la vechea Sucidavă.

Poți prinde însă istoria acestor locuri într-o imagine bogată, treaptă cu treaptă, la muzeul orașului Corabia. Nu despre începuturile modeste, din anii noștri vreau să vorbesc, ci despre unul din animatorii acestui for de vestigii arheologice, istorice, etnografice. I se spune nea Georgescu. Este în viață, trecut de 70 de ani. Nici măcar profesor de istorie nu a fost, ci funcționar la o bancă. Pensionat, s-a dedicat pasiunii care încolțise din anii mai tineri. Nu-l întîlnești pe culoarele muzeului, azi bogat și falâ a culturii raionului. Modest, stă aplecat peste monetele străvechi ce vor completa colecția numismatică. Trec din nou prin muzeu și-l zăresc mîngîind din priviri fiecare exponat, imaginîndu-mi grija cu care le-au așezat pe toate dînsul și colaboratorii.

La celălalt capăt al țării, un altul, tot anonim multor iubitori de istorie, Fr. Nistor. Comori săpate în lemn, zestre a poporului moștenită prin colecții de scoarțe și ceramică fac falâ muzeului din Sighet. Dacă și acestuia îi dați numele, de ce mai e anonim ? Fie să fii acuzat pentru aceasta, dar fapta de bine pentru cultura neamului a celor doi din extrema nordică a țării și extrema de miazăzi trebuie să iasă din anonimat cu numele lor mult prea necunoscut.

În Cîmpulungul Moldovei, Muzeul celor 2 000 de linguri a fost în vara aceasta descris într-un cotidian. Treabă bună. Cu un adaos. Sînt unele linguri de sute de ani. Multe cu inscripții și picturi de scene istorice. Și acestea vorbesc un grai ce trebuie înțeles.

Muzeele mari regionale și unele raionale au oarecare tradiții, sînt mai cunoscute. Cuprind valori incontestabile. Aici, nu despre asemenea centre de cultură am vrut să scriu ; ci lor, animatorilor din multe orășele și comune, să le spun că nu vreau să fie anonimi, că sînt stimați, că fac un lucru de preț, pun nestemate în coroana științei istoriei întregii noastre țări.

Îți mulțumesc, prietene, pe care acum încep să te cunosc.

DORIN SORESCU

POȘTA REDACȚIEI

ALEXANDRU PORTOCALĂ, București. Sînt interesante observațiile dv. în legătură cu inscripția DECEBALUS PER SCORILO, de pe vasul de la Grădiștea Muncelului, problemă de altfel abordată în numărul 4 al revistei noastre. Inserăm mai jos un fragment din scrisoarea dv. :

„1 DECEBALUS este foarte probabil forma latină a numelui. Se pare (sau se zice) că forma **dacă** ar fi fost DECEBALAS, dacă nu chiar DECEBAL. (Cine a spus că dacii nu aveau pe s final ca romanii ?)

2 Lingvistul bulgar D. Decev a scris înainte de descoperirea inscripției, că **fiu** trebuie să se fi zis în dacă : **per.** De ce ? Nu știm, dar să admitem.

3 Dacă Scorilo ar fi genetivul de ce traducem «fiul lui Scorilo» și nu «fiul lui Scorilus ?» Dar acest nume este întîlnit parcă și sub forma terminată în **o** ca și Cotiso. Cumva să nu fie genetivul ?

4 Pînă aci, așadar, o inscripție jumătate latinească, jumătate dacă. Foarte curios !

5 Inscripția este făcută pe dos, adică așa cum ar apărea în oglindă. Deci nu s-a scris direct pe vas, ci s-a ștampilat cu două matrițe scrise pe față și cuprinse în cîte un chenar.

6 Nu numai atît, dar cele două ștampilări sînt puse în forma numită tête — bêche.

7 De remarcat literele P de la per și L de la Scorilo care sînt caligrafiate altfel decît obișnuit. De altfel L-ul e de comparat cu cel din celălalt chenar, de care este bine diferențiat.

Ce explicații se pot da la cele de mai sus ? Eu unul înclin să cred că :

— cele două cartușe nu au nici o legătură între ele ;

— ele sînt o probă evidentă că cel ce le-a imprimat nu era știutor de carte."

Observațiile pe care le faceți asupra inscripției de pe vasul de la Grădiștea Muncelului sînt, în parte, juste. Inscripția DECEBALUS PER SCORILO provoacă și azi destule nedumeriri din partea multor arheologi și filologi cu renume. Aceasta cu atît mai mult cu cît vasul pe care se află ștampila în discuție nu a fost publicat sistematic de către descoperitorul lui.

Noi nu știm încă dacă este un vas mai vechi de anii 105, 106 sau este dacic din vremea ocupației romane sau chiar roman ? Traducerea lui PER prin „puer" ca fiind o formă dacică — așa cum încercați dv. — nu are analogii. Dar „puer" mai poate însemna și sclav ! Apoi PER poate fi o formă abreviată pentru P (at) ER-tată ! Scorilo ca pretins tată al lui Decebal a murit cu cel puțin 50 de ani mai înainte de urcarea pe tron a lui Decebal, care avea prin anii 83—85 e.n. cel mult 40 de ani ! Niciodată pe obiectele ceramice nu se aplicau două ștampile pentru a compune același text, în cazul de față foarte scurt. Prin urmare, așa cum spuneți și dv., în jurul acestei inscripții „se pot broda multe ipoteze".

FLOREA M. COSTACHE — Roșiorii de Vede. Nu putem publica articolul dumneavoastră pentrucă la o analiză mai atentă supozițiile dumneavoastră cad.

Fiindcă unii istorici au pus la îndoială faptul că PĂTRAȘCU CEL BUN ar fi tatăl lui Mihai Viteazul (datorită indicației pictorului A. Sadeler pe portretul făcut lui Mihai în 1601 cum că ar avea 43 de ani, deci s-a născut în anul 1558, an **următor** celui morții lui Pătrașcu) dumneavoastră încercați o mică contribuție. Intenția e, firește, lăudabilă. Dar mai întîi o chestiune de ierarhizare a surselor. Nu se poate trece pe planul întîi o informație provenind dintr-un zvon al ambasadorului Veneției, nesocotindu-se aproape, un izvor de prima mînă : precizarea pictorului Sadeler, care a stat mult de vorbă cu Mihai și care, se înțelege, a putut afla și vîrsta lui (informație dealtfel necesară pentru a fi trecută, așa cum se obișnuia, în exergă). De aceea, pînă la o alta, tot știrea lui Sadeler merită să fie reținută de critica istorică. Trimiterea pe care o faceți dumneavoastră la raportul lui Duodo nu se află la pag. 307 (vol. VI Veress) ci la pag. 302 iar data este de 22. I-a și nu 12 !

Dumneavoastră susțineți că doamna Voica a murit în anul 1554, dar nu indicați izvorul, așa că nu ne putem da seama de valoarea și exactitatea știrii pe care ne-o furnizați. Avem la îndemînă mai multe informații care atestă că Voica a supraviețuit lui Pătrașcu cel Bun. În 1569 — deci la 12 ani după moartea soțului — ea se găsea în pribegie la Sibiu împreună cu ginerele său. Ca atare faptul că Pătrașcu s-a recăsătorit cu o fată tînără (fiica lui Radu, mare logofăt Drăgoescu) este o fantezie a istoricilor secolului XIX și chiar XX. Din documente, demne de crezare, rezultă că Pătrașcu și Voica au avut un singur copil, Maria, care în 1555 — cînd ambii părinți trăiau ! — s-a măritat cu un fiu al lui Radu log. Drăgoescu. Nici vorbă — în acte — de o căsătorie a lui Pătrașcu cel Bun cu Tudora,

POȘTA REDACȚIEI

fata, presupusă de dumneavoastră, ca fiind fiică a lui Radu Iog. Drăgoescu. Prin urmare, supozițiile dumneavoastră...

MIRCEA NEAGU — București : Dumneavoastră suprapuneți două noțiuni cu totul diferite prin înțelesul și mai ales prin caracterul lor istoric : noțiunea de „conștiință națională" și aceea de „origine". Și în acest context vă întrebați (și ne întrebați) dacă Mihai Viteazul a înfăptuit unirea Țărilor române (1600) pentrucă avea conștiință națională sau pentrucă era pătruns de ideea originii **comune** a poporului român ?

Conceptul de **națiune** și **conștiință națională** aparține orînduirii capitaliste. Mihai Viteazul a trăit în plin feudalism, deci — pentru timpul său — nu putea avea o asemenea concepție. Firește, a existat în vremea lui — și chiar cu două veacuri mai înainte — o conștiință de **neam** românesc, rezultată din unitatea de origină, limbă etc., etc.

Col. în rez. VICTOR POPESCU, Satu Mare ; N. BĂLĂȘESCU, profesor pensionar, București ; CORNELIU BĂLOIU, tehnician laborator clinic, Buzău ; CONSTANTIN BOERU, contabil, Petroșeni ; col. în rez. CHRISTACHE ILIESCU, București ; col. în rez. ALEXANDRU NICOLESCU, București : Articolele dv. privitoare la eroicele lupte de la Mărășești, Mărăști, Oituz, cuprind numeroase episoade importante pentru întregirea cu fapte și date noi a istoriei bătăliilor la care ați participat. Din păcate, ne-au sosit prea tîrziu pentru a le include în numărul consacrat aniversării acestor evenimente

SMARANDA PETRESCU, Cluj : Desigur, o lucrare amplă, elaborată de istoricii români, despre Napoleon I ar fi primită cu legitim interes de cititori. Dar, pînă la realizarea unei asemenea lucrări, cititorii s-ar mulțumi, credem, și cu traducerea celor mai reprezentative lucrări din istoriografia străină privitoare la epoca napoleoniană. Despre puține personalități s-a scris o literatură atît de abundentă și de variată, începînd cu memorii și terminînd cu tratate care însumează zeci de volume.

Prof. dr. CONSTANTIN SIMIONESCU, București : Ca toate celelalte publicații, revista noastră trimite forurilor responsabile sesizările și reclamațiile primite de la cititori, insistă pentru soluționarea lor favorabilă atunci cînd le consideră îndreptățite. Propunerea dv. de a se acorda un loc mai important problemei conservării și restaurării monumentelor istorice — eventual prin crearea unei rubrici speciale — a fost studiată cu toată atenția în Colegiul de redacție, ea venind în întîmpinarea preocupărilor revistei. Vă mulțumim și sperăm să purtați și în viitor același interes problemelor istoriei și „Magazinului istoric".

E. VICTOR — Craiova. Ipoteza lansată de arhitectul Cristofi Cerchez a fost o mistificare diletantică și o copilărie. Semnele epigrafice XV, ISN și X nu există pe Columna lui Traian. Cerchez a expus într-o vitrină de la fosta librărie „Cartea Românească" și un desen după un episod de pe monumentul de la Roma, arătînd că reprezintă... nașterea lui Isus Cristos ! Nu avem niciun indiciu că Apolodor din Damasc ar fi fost, așa cum întrebați dv., creștin. Era un semit sirian, grecizat, venit la Roma ca mulți alți orientali îndrăzneți, unde a făcut o carieră strălucită sub împărații Traian și Hadrian. In acea vreme creștinismul era slab răspîndit în capitala imperiului.

TOMA I. ILIE, SĂLTANEȘTI, com. Priseaca, raionul Slatina, reg. Argeș : Vom primi cu plăcere vizita dv., cînd veți avea drum prin București. Am scris muzeului din Slatina, solicitînd o fotografie a inscripției descoperite de dv. Vă rugăm să ne țineți la curent cu preocupările dv. și să ne dați mai multe amănunte asupra fragmentelor de ceramică și silex găsite de dv. personal sau de alți consăteni.

Dat la cules 22.VIII.1967
Bun de tipar 17.IX.1967
Tiparul executat la Combinatul Poligrafic „Casa Scinteii"-București
Tiraj : 175 000 exemplare

CONTENTS • SOMMAIRE • СОДЕРЖАНИЕ • INHALT

ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU: *Negru Vodă, the „founder" of Wallachia* ● *Negru Vodă, „fondateur" de la Valachie* ● *Неегу Водэ — «основатель» Валахии* ● *Negru Vodă, der „Begründer" der Walachei* ● DUMITRU BERCIU: *Dacian Buridava at Ocniţa?* ● *La Buridava dacique à Ocniţa?* ● *Дакийская Буридава в Окницэ?* ● *Das dazische Buridava bei Ocniţa?* ● GHEORGHE LUPAN: *Churchill-Roosevelt and the 232 Days of Tobruk* ● *Churchill-Roosevelt et les 232 jours de Tobrouk* ● *Черчилль-Рузвельт и 232 дня Тобрука* ● *Churchill-Roosevelt und die 232 Tage Tobruks* ● CONSTANTIN KIRIȚESCU: *In Bucharest at the End of Last Century* ● *A Bucarest, à la fin du siecle dernier.* ● *В. Бухаресте прошлого века* ● *In Bukarest, am Ende des vergangenes Jahrhunderts* ● EDWIN GLASER: *„The Sublime Treaty"* ● *„Le Traité sublime"* ● *«Великолепный договор»* ● *„Der erhabene Vertrag"* ● ALEXANDRU PIRU: *A Forerunner: „Historic Magazine for Dacia"* ● *Un précurseur: „Magazine historique pour la Dacie"* ● *Предшественник: «Исторический магазин для Дакии»* ● *Ein Vorgänger: „Historisches Magazin für Dazien"* ● GHEORGHE CANTACUZINO: *Cernica — One of the Oldest Prehistoric Graveyards of Europe* ● *Cernica — l'un des plus anciens cimetières préhistoriques d'Europe* ● *Черника — одно из древнейших в Европе доисторических кладбищ* ● *Cernica — einer der ältesten prähistorischen Friedhöfe Europas* ● *The Yalta Conference* ● *La Conférence de Yalta* ● *Ялтинская конференция* ● *Die Konferenz von Jalta* ● H. H. STAHL: *Statistics and History* ● *Statistique et histoire* ● *Статистика и история* ● *Statistik und Geschichte* ● ELENA GEORGESCU: *Johann Strauss in 1848 Bucharest* ● *Johann Strauss dans le Bucarest de l'année 1848* ● *Иоганн Штраус, в Бухаресте 1848 года.* ● *Johann Strauss in Bukarest, 1848* ● P.P. PANAITESCU: *Horse Races in Mediaeval Moldavia* ● *Courses de chevaux en Moldavie au Moyen Age* ● *Конные состязания в средневековой Молдове* ● *Pferderennen in der mittelalterlichen Moldau* ● C. UCRAIN, L. LOGHIN: *Zăgănescu's Fireguards* ● *Les Sapeurs de Zăgănescu* ● *Пожарники Згэнеску* ● *Die Feuerwehr Zăgănescus* ● CHARLES DE GAULLE: *War Memoirs* ● *Mémoires de guerre* ● *Воспоминания о войне* ● *Kriegserinnerungen* ● PETRE PANDREA: *Iancu Jianu* ● *Iancu Jiano* ● *Янку Жиану* ● *Iancu Jianu* ● C. ARGETOIANU: *Memoirs* ● *Mémoires* ● *Мемуары* ● *Erinnerungen* ● FRIEDRICH MATZ: *The People of the Mynos Period* ● *Les hommes de l'âge de Mynos* ● *Люди Минойской эпохи* ● *Die Leute von der Mynos Zeit.* ● ALEXANDRU ALEXIANU: *Monuments That Were: The Colţea Tower* ● *Monuments du passé: La Tour de Colţea* ● *Памятники прошлого: Башня Колци* ● *Denkmäler von einst: Der Colţea-Turm* ● PAUL B. MARIAN: *The Last Meeting of the Grand Fascist Council* ● *La dernière séance du Grand Conseil Fasciste* ● *Последнее заседание Великого фашистского совета* ● *Die letzte Sitzung des Grossen Faschistischen Rates* ● N.A. NICOLESCU: *Hans Christian Andersen in Romania* ● *Hans Christian Andersen en Roumanie* ● *Ханс Кристиан Андерсен в Румынии* ● *Hans Christian Andersen in Rumänien* ● DORIN SORESCU: *I Thank You, Dear Anonymous* ● *Je vous remercie, cher anonyme* ● *Благодарю тебя, уважаемый неизвестный* ● *Ich danke Dir, verehrter Unbekannter* ●

6

magazin istoric

București, Str. Academiei nr. 29—41, Raionul 30 Decembrie, Oficiul poștal 22, tel. 15 09 91

Coperta noastră

Nuntă în Țara Românească (Cromolitografie de Lanzedelly, începutul secolului al XIX-lea). Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei

Prezentarea grafică : GEORGE PÎRJOL

● ● ● ● ●

Prezentarea tehnică : NICOLAE ISTRATE

magazin istoric

MAGAZIN ISTORIC, revistă lunară, se găsește de vînzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile poștale, factorii poștali, difuzorii din întreprinderi, instituții și de la sate.

Prețul unui număr 5 lei; abonamentul pe 6 luni — 30 lei, pe 1 an — 60 lei.

DIN SUMARUL NUMĂRULUI 7:
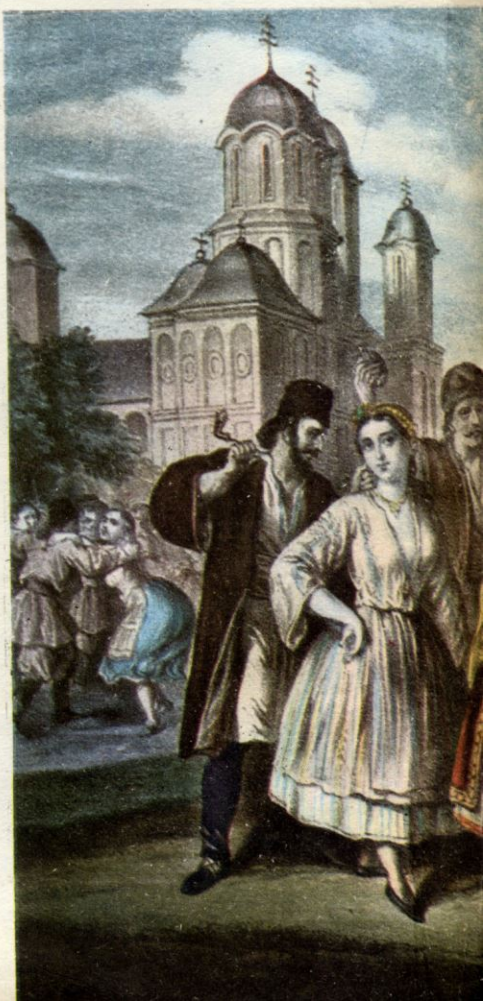
Semicentenarul Marii Revoluții Socialiste din Octombrie: articole, bogat ilustrate, vor înfățișa aspecte mai puțin cunoscute privind desfășurarea revoluției, activitatea unor voluntari români în Armata Roșie, ecoul internațional al revoluției • O solie din Dacia la Roma acum două milenii • Sfîrșitul tragic al „omului de oțel": asasinarea lui Armand Călinescu • Documente despre români în arhivele din Istanbul • Misteriosul conducător de cămile: din viața colonelului Lawrence, agent al Intelligence Serviceului • Familia Huniazilor • Din memoriile lui Constantin Argetoianu • Vikingii de la Soare Răsare •